

UPPSATSER

Bent Flyvbjerg: Fem missförstånd om fallstudieforskning

ÖVERSIKTER

Björn Badersten: Att studera det önskvärda – om värdeanalys och normativ metod

Magdalena Bexell: Statsvetenskap och studiet av mänskliga rättigheter

LITTERATURGRANSKNINGAR

Ingrid Pincus: The Politics of Gender Equality Policy. Anm. av Beatrice Halsaa.

Björn Johnson: Policyspridning som översättning. Den politiska översättningen av metadonbehandling och husläkare i Sverige. Anm. av Roine Johansson.

Anna Bendz: I välfärdsstatens hägn. Autonomi inom arbetslöshetsförsäkringen. Anm. av Ingrid Helgøy.

Nils Hertting: Samverkan på spel. Rationalitet och frustration i nätverksstyrning och svensk stadsdelsförnyelse. Anm. av Eva Sörensen.

Kerstin Vinterhed: Kärlek i tjugonde seklet - en biografi över Alva och Gunnar Myrdal. Anm. av Sven Eliaeson.

Peter Santesson-Wilson: Studier i symbolpolitik. Anm. av Gunnar Falkemark.

ABSTRACTS

INNEHÅLL

UPPSATSER

Bent Flyvbjerg: Fem missförstånd om fallstudieforskning 185

ÖVERSIKTER

Björn Badersten: Att studera det önskvärda – om värdeanalys och normativ metod 207

Magdalena Bexell: Statsvetenskap och studiet av mänskliga rättigheter 221

LITTERATURGRANSKNINGAR

Ingrid Pincus: The Politics of Gender Equality Policy. Anm. av Beatrice Halsaa. 229

Björn Johnson: Policyspridning som översättning. Den politiska översättningen av metadonbehandling och husläkare i Sverige. Anm. av Roine Johansson. 238

Anna Bendz: I välfärdsstatens hägn. Autonomi inom arbetslöshetsförsäringen. Anm. av Ingrid Helgøy. 242

Nils Hertting: Samverkan på spel. Rationalitet och frustration i nätverksstyrning och svensk stadsdelsförnyelse. Anm. av Eva Sørensen. 248

Kerstin Vinterhed: Kärlek i tjugonde seklet – en biografi över Alva och Gunnar Myrdal. Anm. av Sven Eliaeson. 250

Peter Santesson-Wilson: Studier i symbolpolitik. Anm. av Gunnar Falkemark. 252

ABSTRACTS 264

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Peter Santesson-
Wilson

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Peter
Santesson-Wilson och Lars-Göran Stenelo
Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Karlstad: Curt Räftegård
Stockholm: Rune Premfors
Växjö: Lena Agevall
Umeå: Nicholas Aylott
Uppsala: Jörgen Hermansson

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 2005

Tidskriften utkommer med fyra nummer per årgång.

Prenumerationspris 2005 (årg 107) 360 kr.

Pris för enstaka nummer 95 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8093
(Santesson-Wilson), 222 1071 (Lundell)

Telefax 046-222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjudes.

Fem missförstånd om fallstudieforskning

Bent Flyvbjerg

Introduktion

När jag först blev intresserad av djuplodande fallstudieforskning försökte jag förstå hur makt och rationalitet skapar varandra och utformar den urbaniserade omgivning i vilken vi lever (Flyvbjerg 1998a). Det stod klart för mig att djuplodande fallstudier var nödvändiga för att man skulle kunna förstå en komplicerad fråga som denna. Det var lika klart, emellertid, att mina lärare och kollegor ihärdigt avrådde mig för att använda denna speciella forskningsmetodologi.

”Du kan inte generalisera från ett enda fall”, sade några, ”och samhällsvetenskap handlar om att generalisera”. Andra framhöll att fallstudier kunde vara väl lämpade för pilotstudier men inte för fullfjädrade forskningsprojekt. Andra åter menade att fallstudier är subjektiva och ger alltför mycket utrymme åt forskarens egna tolkningar. Fallstudierna ger bristande validitet, menade de.

Först visste jag inte hur jag skulle reagera på sådana påståenden vilka tydligen utgjorde den konventionella synen på fallstudieforskning. Jag beslöt därför att ta reda på varifrån påståendena kom och huruvida de är korrekta. Denna artikel handlar om vad jag upptäckte.

Den konventionella synen på fallstudieforskning

Inledningsvis slog jag upp ”case-study” i *Dictionary of Sociology* och fann följande avsnitt:

Case Study. The detailed examination of a single example of a class of phenomena, a case study cannot provide reliable information about the broader class, but it may be useful in the preliminary stages of an investigation since it provides hypotheses, which may be tested systematically with a larger number of cases (Abercrombie et al. 1984, 34).¹

Denna beskrivning är belysande för den konventionella uppfattningen av fallstudieforskning, vilken, om inte direkt felaktig, är så förenklad att den blir grovt vilseledande. Det är riktigt att fallstudien är ”a detailed examination of a single example”, men som vi ska se nedan är det inte sant att en fallstudie ”cannot provide reliable information about the broader class”. Det är också korrekt att en fallstudie *kan* användas ”in the preliminary stages of an investigation” för att generera hypoteser, men det är vilseledande att se fallstudien

som en pilotmetod som bara ska användas för att förbereda den verkliga studiens större surveys, systematiska hypotesprövning och teoribyggnad.

Enligt den konventionella synen kan en fallstudie inte vara värdefull i sig; den behöver länkas till hypoteser som följer den välbekanta hypotetisk-deduktiva förklaringsmodellen. Mattei Dogan och Dominique Pelassy (1990:121) uttrycker det så här: "one can validly explain a particular case only on the basis of general hypotheses. All the rest is uncontrollable, and so of no use" (se också Diamond 1996:6). På samma sätt skrädder den tidige Donald Campbell inte orden när han förvisar en-fallsstudier till den metodologiska skräphögen:

[S]uch studies have such a total absence of control as to be of almost no scientific value ... Any appearance of absolute knowledge, or intrinsic knowledge about singular isolated objects, is found to be illusory upon analysis ... It seems well-nigh unethical at the present time to allow, as theses or dissertations in education, case studies of this nature (i.e., involving a single group observed at one time only) (Campbell and Stanley 1966:6f).

Om du läser sådan kritik av en viss metodologi tillräckligt många gånger, eller om du hör dina handledare repetera den, börjar du tro att den kan vara sann. Det är vad som hände med mig och gjorde mig osäker på fallstudiemetodologin. Då jag fortsatte min forskning fann jag emellertid att Campbell hade gjort en helomvändning i sin syn på fallstudien och blivit en av denna metods starkaste förespråkare. Jag fann så småningom, med hjälp av Campbells senare arbeten och andra arbeten av samma slag, att problemen med den konventionella synen på fallstudier kan sammanfattas i fem missförstånd eller stora förankringar om denna forsknings natur:

Missförstånd nr 1. Allmän, teoretisk (kontextoberoende) kunskap är mer värdefull än konkret, praktisk (kontextberoende) kunskap.

Missförstånd nr 2. Man kan inte generalisera på grundval av ett enskilt fall. Fallstudier kan därför inte bidra till vetenskaplig utveckling.

Missförstånd nr 3. Fallstudien är mest användbar för att generera hypoteser, dvs. i det första stadiet av en hel forskningsprocess, medan andra metoder passar bättre för hypotesprövning och teoribyggnad.

Missförstånd nr 4. Fallstudien har en bias i riktning mot verifikation, dvs. den har en tendens att bekräfta forskarens förutfattade mening

Missförstånd nr 5. Det är ofta svårt att sammanfatta och utveckla allmänna påståenden och teorier på grundval av specifika fallstudier.

Dessa fem missförstånd pekar på att det är frågan om teori, reliabilitet och validitet – med andra ord själva kärnan i den vetenskapliga metoden – som är föremål för diskussion. I det som följer kommer jag att fokusera på dessa fem missförstånd och korrigera dem ett efter ett. Först vill jag emellertid beskriva den roll fall spelar i mänsklig inlärning.

Fallens roll i mänsklig inlärning

För att förstå varför den konventionella synen på fallstudieforskning är problematisk måste vi förstå fallens och teorins roll i mänsklig inlärning. Två syn-

punkter kan framföras. För det första åstadkommer fallstudien den typ av kontextberoende kunskap vilken forskning om inläring visar vara nödvändig för att människor ska kunna utvecklas från regelföljande nybörjare till virtuosa experter. För det andra finns det i studiet av mänskliga förhållanden bara kontextberoende kunskap, vilket således utesluter möjligheten av epistemiska, teoretiska konstruktioner. Den fullständiga argumentationen bakom dessa två synpunkter finns i Flyvbjerg (2001:kap. 2–4). Av utrymmesskäl kan jag bara skissera argumentationen här. Till en början kan vi emellertid konstatera att om dessa båda synpunkter är korrekta kommer det att få radikala följder för den konventionella synen på fallstudier i forskning och undervisning. Det är den uppfattningen som då kommer att framstå som problematisk.

Fenomenologiska studier av mänsklig inläring visar att för vuxna föreligger det ett kvalitativt hopp i inlärningsprocessen från nybörjarens regelstyrda användning av analytisk rationalitet till den flytande uppvisningen i tyst skicklighet hos vad Pierre Bourdieu (1977) kallar virtuoser och Hubert och Stuart Dreufus (1986) sanna mänskliga experter. Här kan vi notera att de flesta människor är experter i ett antal vardagliga sociala, tekniska och intellektuella färdigheter som att ge gåvor, cykla eller tolka bilder på en tv-skärm, medan bara ett fåtal når nivån för verklig expertis i mer specialiserade färdigheter som att spela schack, komponera en symfoni eller flyga ett jetplan.

Gemensamt för alla experter är emellertid att de verkar på grundval av ingående kunskap om åtskilliga tusen konkreta fall inom områdena för sin expertis. Kontextberoende kunskap och erfarenhet är själva kärnan i expertaktiviteten. Sådan kunskap och expertis finns också i centrum av fallstudier som forsknings- och undervisningsmetod; eller, för att uttrycka det mer allmänt, som en inlärningsmetod. Fenomenologiska studier av inlärningsprocesser betonar därför vikten av denna och liknande metoder. Det är bara genom erfarenhet av fall som man överhuvudtaget kan gå från att vara nybörjare till att bli expert. Om människor uteslutande övade kontextberoende kunskap och regler, dvs. det slags kunskap som utgör grunden för läroböcker och datorer, skulle de förbli på nybörjarnivån i inlärningsprocessen. Det är den analytiska rationalitetens begränsning: den är otillräcklig för det bästa resultatet i utövandet av en profession, som student, forskare eller praktiker.

I undervisningssituationen kan välvalda fallstudier hjälpa studenten till kompetens medan kontextberoende fakta och regler kan föra studenten till just nybörjarnivån. Bara ett fåtal högre lärosäten har tagit konsekvenserna av detta. Harvarduniversitetet är ett av dem. Här är både undervisning och forskning vid de professionella skolorna i stor utsträckning utformade utifrån föreställningen att kunskap om fall är central för mänsklig inläring (Christensen-Hansen 1987; Cragg 1940).

På ett stadium av min forskning bjöds jag in till Harvard för att lära mig fallmetodologi ”i arbete”. Under min vistelse där blev det klart för mig att om jag skulle kunna aspirera på att bli expert på mitt område och om jag önskade vara en effektiv hjälp för mina studenter i deras inlärningsprocess, måste jag bemästra fallstudiemetodologi i forskning och undervisning. Min vistelse vid Harvard blev också ett viktigt steg att bli kvitt min osäkerhet om den konven-

tionella uppfattningen om fall och fallstudier. Vid Harvard fann jag den litteratur och de människor som framgångsrikt hävdade: "Glöm den konventionella uppfattningen, sätt igång och genomför en fallstudie". Jag tänkte att om det är gott nog åt Harvard var det gott nog för mig, och jag föreslår att andra borde resonera på samma sätt inklusive hela läroinstitutioner. Det finns mycket att vinna, t.ex. genom att omvandla föreläsningsmodellen, som dominerar de flesta universitet, till inläring av fall (Christensen-Hansen 1987).

Det innebär inte att regelbaserad kunskap ska förkastas: den är viktig på alla områden och speciellt för noviser. Men att göra regelbaserad kunskap till inläringens högsta målsättning är regressivt. Inlärningsprocessens högsta nivåer, dvs. virtuositet och sann expertis, uppnås bara genom en persons egen erfarenhet som utövare av de relevanta färdigheterna. Den innebär att förutom att använda fallmetoden och andra erfarenhetsmetoder i undervisningen är det bästa, som läraren kan göra för sina studenter i professionella utbildningar, att hjälpa dem att uppnå verklig praktisk erfarenhet, t.ex. genom praktikarrangemang, sommarjobb och liknade.

För forskare är fallstudiens närhet till det verkliga livet och dess mångfaldiga rikedom av detaljer viktiga i två avseenden. För det första är det viktigt för utvecklingen av en nyanserad bild av verkligheten, inklusive föreställningen att mänskligt beteende inte kan förstås på ett meningsfullt sätt om vi bara ser det som regelstyrda handlingar som vi finner på inlärningsprocessens lägsta nivåer. För det andra är fallen viktiga för forskarens egen inlärningsprocess genom att utveckla de färdigheter som behövs för att åstadkomma bra forskning. Om forskare önskar utveckla sina egna färdigheter till en hög nivå är konkret, kontextberoende erfarenhet precis lika central för dem som för professionella som lär sig någon speciell färdighet. Konkret erfarenhet kan uppnås genom kontinuerlig närhet till den studerade verkligheten och via feedback från de som studeras. Stort avstånd till studieobjektet och avsaknad av feedback leder lätt till en misslyckad inlärningsprocess vilken i forskning kan leda till rituella akademiska återvändsgränder där forskningens effekt och användbarhet blir oklar och oprövad. Som forskningsmetod kan fallstudien bli ett effektivt botemedel mot en sådan tendens.

Den andra synpunkten i samband med inlärningsprocessen är att det inte finns, och förmodligen inte kan finnas, en prediktiv teori inom samhällsvetenskapen. Samhällsvetenskap har inte lyckats med att åstadkomma allmän, kontextberoende teori och har sålunda i slutänden inget annat att erbjuda än konkret, kontextberoende kunskap. Och fallstudien är särskilt väl lämpad att åstadkomma denna kunskap. I sitt senare arbete kommer Donald Campbell (1975:179) fram till en liknande slutsats. Han förklarar hur hans arbete har genomgått "an extreme oscillation away from my earlier dogmatic disparagement of case studies" vilket beskrevs ovan. Med en logik, som i många avseenden liknar den mänskliga inläringens fenomenologi, förklarar Campbell nu:

After all, man is, in his ordinary way, a very competent knower, and qualitative common-sense knowing is not replaced by quantitative knowing ... This is not to

say that such common sense naturalistic observation is objective, dependable, or unbiased. But it is all that we have. It is the only route to knowledge-noisy, fallible, and biased though it be (1975:179,191).

Campbell är inte det enda exemplet på forskare som har ändrat sin uppfattning om värdet av fallstudier. Hans Eysenck (1976:9), som ursprungligen inte betraktade fallstudien som någonting annat än en metod att producera anekdoter, insåg senare att "sometimes we simply have to keep our eyes open and look carefully at individual cases – not in the hope of proving anything, but rather in the hope of learning something!" Bevis är svårt att nå fram till genom samhällsvetenskaplig forskning p.g.a. frånvaron av "hård" teori medan inlärninng säkerligen är möjlig. På senare tid har liknande synpunkter uttryckts av Charles Ragin, Howard Becker och deras kollegor i undersökningar av vad fallstudien är och kan vara i samhällsforskning (Ragin-Becker 1992).

Vad gäller prediktiv teori, universaler och (natur)vetenskaplighet är sålunda studiet av mänskliga angelägenheter vid en evig början. I grunden har vi bara enskilda fall och kontextberoende kunskap. Den första av de fem missförstånden om fallstudien – att generell teoretisk (kontextberoende) kunskap är mer värdefull än konkret, praktisk (kontextberoende) kunskap – kan därför revideras enligt följande:

Prediktiva teorier och universaler kan man inte finna vid studiet av mänskliga förhållanden. Konkret, kontextberoende kunskap är därför mer värdefull än det fåfänga sökandet efter prediktiva teorier och universaler.

Fall som "svarta svanar"

Uppfattningen att man inte kan generalisera på grundval av ett enda fall ses vanligen som förödande för fallstudien som vetenskaplig metod. Detta andra missförstånd om fallstudien är typisk bland förespråkare för naturvetenskapliga ideal inom samhällsvetenskaperna. Men även forskare som inte normalt förknippas med detta ideal kan visa sig inta denna ståndpunkt. Enligt t.ex. Anthony Giddens,

Research which is geared primarily to hermeneutic problems may be of generalized importance in so far as it serves to elucidate the nature of agents' knowledgeability, and thereby their reasons for action, across a wide range of action-contexts. Pieces of ethnographic research like ... say, the traditional small-scale community research of fieldwork anthropology – are not in themselves generalizing studies. But they can easily become so if carried out in some numbers, so that judgements of their typicality can justifiably be made (1984:328).

Det är korrekt att man kan generalisera på de sätt som Giddens anger och att det ofta är både lämpligt och värdefullt. Men det skulle vara fel att hävda att detta är det enda sättet att arbeta, precis som det är fel att dra slutsatsen att man inte kan generalisera utifrån ett enda fall. Det beror på vilket fall man talar om och hur det har valts ut. Detta gäller naturvetenskaperna såväl som studiet av mänskliga förhållanden (se också Platt 1992; Ragin-Becker 1992).

Så baserades t.ex. inte Galileos förkastande av Aristoteles gravitationslag på observationer "across a wide range" och observationerna hade inte blivit "car-

ried out in some numbers”. Förkastandet bestod huvudsakligen av ett begreppsligt experiment och senare av ett praktiskt. Dessa experiment är, i efterklokhetens sken, självklara. Icke desto mindre dominerade Aristoteles syn på gravitation det vetenskapliga tänkandet i nära två tusen år innan det falsifierades. Galileo resonerade på följande sätt i sitt experimentella tänkande: Om två föremål har samma vikt och släpps från samma höjd samtidigt, kommer de att nå marken samtidigt efter att ha fallit med samma hastighet. Om de två föremålen sedan ställs samman till ett, kommer detta föremål att ha dubbel vikt och enligt Aristoteles uppfattning falla snabbare än de två individuella föremålen. Denna slutats verkade kontraintuitiv för Galileo. Det enda sättet att undvika motsättningen var att eliminera vikt som en bestämningsfaktor för acceleration i fritt fall. Och det var vad Galileo gjorde. Vetenskapshistoriker fortsätter att diskutera huruvida Galileo verkligen utförde det berömda experimentet från det lutande tornet i Pisa eller om det helt enkelt är en myt. I vilket fall som helst utgjorde inte Galileos experimenterande ett stort, slumpmässig urval av försök med föremål som föll från en stor samling slumpmässigt utvalda höjder under varierande vindförhållanden osv. som skulle ha krävts enligt Giddens och den tidige Campbells tänkande. Det var snarare frågan om ett enda experiment, dvs. en fallstudie om nu något experiment alls utfördes. (Om förhållandet mellan fallstudier, experiment och generaliseringar se Lee 1989; Wilson 1987; Baily 1992; Griffin et. Al. 1991). Galileos synsätt blev emellertid fortsatt föremål för tvivel, och Aristoteles synsätt blev inte slutgiltigt förkastat förrän ett halvsekel senare i och med uppfinningen av luftpumpen. Denna gjorde det möjligt att utföra det slutliga experimentet, som varenda skolelev känner till, i vilket ett mynt eller en blyklump inom en lufttom tub faller med samma hastighet som en fjäder. Efter det experimentet kunde man inte bibehålla Aristoteles synsätt. Vad som är speciellt värt att notera i vår diskussion, är emellertid att frågan avgjordes genom ett enskilt fall tack vare det skickliga valet av extremerna mynt och fjäder. Man kan kalla det ett kritiskt fall för om Galileos tes höll för dessa material kunde den förväntas gälla för alla eller en stor uppsättning av olika material. Slump och stora urval fanns aldrig med i bilden. De flesta kreativa forskare arbetar helt enkelt inte på det sättet med denna typ av problem.

Noggrant valda experiment, fall och erfarenhet var också betydelsefulla vid utvecklingen av Newtons, Einsteins och Bohrs fysik, precis som fallstudiet upptog en central plats i Darwins, Marx och Freuds arbeten. I samhällsvetenskap kan det strategiskt utvalda fallet kraftigt bidra till fallstudiens generaliserbarhet. I sin klassiska studie av "the affluent worker" sökte John Goldthorpe et al. medvetet efter ett fall som var så fördelaktigt som möjligt för tesen att arbetarklassen, efter att ha uppnått medelklassstatus, upplöstes i ett samhälle utan klassidentitet och till denna knutna konflikter (se också Wieviorka 1992). Om tesen kunde visas vara falsk i det fördelaktiga fallet, då skulle den högst sannolikt vara falsk för andra fall. Luton, ett framgångsrikt industricentrum med företag kända för höga löner och social stabilitet – bördig jordmån för medelklassidentitet – valdes som fall och genom ett intensivt fältarbete upptäckte forskarna att t.o.m. här fanns en autonom arbetarklasskultur kvar och

gav därmed allmänt stöd åt tesen om att klassidentitet bestod. Nedan ska vi mera systematiskt diskutera denna typ av strategiskt urval.

Vad gäller förhållandet mellan fallstudier, stora urval och upptäckter har WIB Beveridge (1951), (här citerad från Kuper-Kuper 1985:95) omedelbart före genombrottet för den kvantitativa revolutionen inom samhällsvetenskaperna observerat: "[M]ore discoveries have arisen from intense observation than from statistics applied to large groups". Detta betyder inte att fallstudier alltid är lämpliga eller relevanta som forskningsmetod eller att stora slumpmässiga urval saknar värde (se också konklusionerna nedan). Valet av metod bör självklart bero på det studerade problemet och dess omständigheter.

Slutligen ska nämnas att formella generaliseringar, må vara på grundval av stora urval eller enskilda fall, är avsevärt överskattade som huvudkälla för vetenskapliga framsteg. Ekonomen Mark Blaug (1980) – som förklarar sig vara anhängare av den hypotetisk-deduktiva modellen för vetenskap – har visat att medan ekonomer typiskt har en läpparnas beaktelse till den hypotetisk-deduktiva modellen och till generaliseringar, praktiserar de sällan i faktisk forskning vad de predikar. Mer allmänt har Thomas Kuhn visat att den viktigaste förutsättningen för vetenskap är att forskare besitter en bred uppsättning praktiska färdigheter för att genomföra vetenskapligt arbete. Generalisering är bara en av dessa. I tyska språket betyder termen "vetenskap" (*Wissenschaft*) bokstavligen "att uppnå kunskap". Och formell generalisering är bara en av många vägar genom vilka människor kan uppnå och ackumulera kunskap. Att kunskap inte kan formellt generaliseras betyder inte att den inte kan tas tillvara i den kollektiva processen av kunskapsackumulering på ett visst område eller i ett samhälle. En rent deskriptiv, fenomenologisk fallstudie utan något anspråk att generalisera kan helt visst vara av värde i denna process och har ofta hjälpt till att bana väg för vetenskaplig innovation. Detta är inte kritik mot försök till formell generalisering, för sådana försök är grundläggande och effektiva medel för vetenskaplig utveckling. Det är bara för att framhålla de begränsningar som följer av att formella generaliseringar blir den enda legitima vetenskapliga metoden.

Den balanserade uppfattningen av fallstudiens roll i generaliseringsförsök vid hypotesprövning har formulerats av Eckstein:

[C]omparative and case studies are alternative means to the end of testing theories, choices between which must be largely governed by arbitrary or practical, rather than logical, considerations ... [I]t is impossible to take seriously the position that case study is suspect because problem-prone and comparative study deserving of benefit of doubt because problem-free (1975, 116, 131, emphasis in original; see also Barzelay 1993:305ff).

Eckstein använder här termen "teori" i dess "hårda" mening, dvs. den omfattar förklaring och prediktion. Detta gör Ecksteins avfärdande av uppfattningen att fallstudier inte kan användas för att pröva teorier eller för generaliseringar starkare än min egen uppfattning som här begränsas till prövning av "teori" i "mjuk" mening, dvs. pröva antaganden eller hypoteser. Eckstein visar att om prediktiva teorier skulle existera i samhällsvetenskap kunde fallstudien användas till att pröva dessa teorier lika bra som andra metoder.

Nyligen har John Walton (1992:129) på liknande sätt observerat att "case studies are likely to produce the best theory". Eckstein noterar emellertid den slående avsaknaden av äkta teorier inom sitt eget område, statsvetenskap, men misslyckas uppenbarligen med att förstå varför det är så:

Aiming at the disciplined application of theories to cases forces one to state theories more rigorously than might otherwise be done – provided that the application is truly 'disciplined,' i.e., designed to show that valid theory compels a particular case interpretation and rules out others.. As already stated, this, unfortunately, is rare (if it occurs at all) in political study. One reason is the lack of compelling theories (1975:103f).

Fallstudien är idealisk för generalisering när man använder den typ av prövning som Karl Popper kallar "falsifiering" som i samhällsvetenskap utgör del av kritisk reflexion. Falsifiering är en av de mest rigorösa prövningar som ett vetenskapligt antagande kan bli föremål för. Om bara en enda observation inte passar med antagandet anses den generellt vara icke giltig och måste därför antingen revideras eller förkastas. Popper själv använder det nu berömda exemplet "Alla svarar är vita" och antar att just en observation av en enda svart svan skulle falsifiera detta antagande och därigenom ha allmän signifikans och stimulera ytterligare undersökningar och teoribyggande. Fallstudien är väl lämpas för att identifiera "svarta svarar" på grund av sin djupverkan: vad som förefallet vara "vitt" visar sig vid närmare undersökning ofta vara "svart".

Att finna svarta svarar var en erfarenhet som jag blev mycket van vid då jag gjorde min första djupfallstudie, av stadspolitik och -planering i staden Aalborg, Danmark (Flyvbjerg 1998a). På universitetet hade jag t.ex. utbildats i den neoklassiska modellen "economic man", konkurrens och fri marknad. Då jag undersökte vad som hände bakom stängda dörrar i Aalborg fann jag att den ekonomiska människan inte bodde där. Det lokala näringslivet bestod av maktmänniskor sysselsatta med att förhandla fram olagliga avtal med politiker och tjänstemän om hur man skulle förhindra konkurrens och den fria marknaden och skapa speciella privilegier för sig själva. Den neoklassiska modellen var effektivt falsifierad av vad jag såg i Aalborg. På liknande sätt var modellen av den representativa demokratin, vilken på ytan förefaller existera, och enligt lagen antas verka i Aalborg och Danmark, märkligt frånvarande i falllets djupgående detaljer. Här fann jag ett högst odemokratiskt, semi-institutionaliserat sätt att fatta beslut, där ledare i affärssamhället och stadens styrelse hade skapat ett hemligt råd som effektivt ersatte den demokratiskt valda stadsstyrelsen som det ställe där viktiga beslut om stadens politik och planering fattades. Mina kollegor från nationer i tredje världen, som föreföll ha mindre illusioner om marknad och demokrati än akademiker i den första världen, fick ett gott skratt när jag berättade mina Aalborghistorier. De inser att, när allt kommer omkring, vi i norr inte är så olika. Vi är också tredje värld.

Vi kommer att återvända till falsifiering vid diskussionen av det fjärde missförståndet av fallstudier nedan. För närvarande kan vi emellertid korrigera det andra missförståndet – att man inte kan generalisera på grundval av ett enda fall och att fallstudier inte kan bidra till vetenskaplig utveckling. Sålunda:

Man kan ofta generalisera på grundval av ett enda fall och fallstudier kan vara centrala för vetenskaplig utveckling via generaliseringar som komplettering eller alternativ till andra metoder. Men formella generaliseringar är övervärderade som källa för vetenskaplig utveckling medan "exemplens kraft" är undervärderat.

Strategier för val av fall

Det tredje missförståndet beträffande fallstudier är att fallmetoden påstås vara mest användbar för att generera hypoteser i det första steget i en fullständig forskningsprocess medan hypotesprövning och teoribyggande bäst genomförs med andra metoder senare i processen. Detta missförstånd kommer från den tidigare missuppfattningen att man inte kan generalisera på grundval av enskilda fall. Och eftersom denna missuppfattning har revideras ovan kan vi nu korrigerat det tredje missförståndet enligt följande:

Fallstudien är användbar både för att generera och pröva hypoteser men begränsas inte till dessa forskningsaktiviteter.

Eckstein går – i strid med den konventionella synen på detta område – så långt som till att hävda att fallstudier är bättre för att pröva hypoteser än för att formulera dem. Fallstudier, menar Eckstein (1975:80), 'are valuable at all stages of the theory-building process, but most valuable at that stage of theory-building where least value is generally attached to them: the stage at which candidate theories are tested.' Hypotesprövning är direkt relaterat till frågan om generaliserbarhet och detta i sin tur är relaterat till frågan om urval av fall.

Här kan fallstudiers generaliserbarhet ökas genom det strategiska valet av fall (beträffande val av fall se ytterligare Ragin 1992; Rosch 1978). När målet är att uppnå största möjliga mängd information om ett visst problem eller fenomen, är kanske inte ett representativt fall eller ett slumpurval den lämpligaste strategin. Det beror på att det typiska fallet eller genomsnittsfallet ofta inte är rikast på information. Atypiska eller extrema fall avslöjar ofta mer information då de aktiverar fler aktörer och fler grundmekanismer i den studerade situationen. Dessutom, från både ett förståelseorienterat och ett handlingsorienterat perspektiv är det ofta viktigare att klargöra de djupare orsakerna bakom ett visst problem och dess effekter än att beskriva problemets symptom och hur ofta de uppträder. Slumpurval som betonar representativitet kommer sällan att vara i stånd att åstadkomma detta slags insikt; det är mer lämpligt att välja några få fall efter deras validitet.

Tabell 1 sammanfattar olika former av urval. Det *extrema* fallet kan vara väl lämpat för att få fram poänger på ett speciellt dramatiskt sätt. Det sker ofta i välkända fallstudier som Freuds "vargman" och Foucaults "Panopticon". Som kontrast kan ett *kritiskt fall* definieras som att ha strategisk betydelse i förhållande till det allmänna problemet. T.ex. önskade en yrkesmedicinsk klinik undersöka huruvida människor som arbetade med organiska lösningar led av hjärnskador. Istället för att välja ett representativt urval bland alla företag i

Tabell 1. Strategier för val av urval och fall

Typ av urval	Ändamål
A. Slumpvis urval	Att undvika systematisk bias i urvalet. Urvalets storlek är avgörande för generaliseringen.
1. Slumpurval	Att åstadkomma ett representativt urval vilket tillåter generaliseringar för hela populationen.
2. Stratifierat urval	Att generalisera för speciellt utvalda undergrupper inom populationen.
B. Informationsorienterat urval	Att maximera nyttan av information från små urval och enskilda fall. Fall väljs ut på grundval av förväntningar om informationsinnehåll.
1. Extrem/avvikande fall	Att uppnå information om ovanliga fall vilket kan vara speciellt problematiskt eller speciellt bra i en mer trångt definierad mening.
2. Maximumvariationsfall	Att uppnå information om signifikansen hos olika omständigheter för fallprocesser och effekter; t.ex. tre till fyra fall vilka är mycket olika i en dimension: storlek, organisationsform, lokalisering, budget etc.
3. Kritiska fall	Att uppnå information som tillåter logisk deduktion av typen, "om detta (inte) har validitet för fallet gäller det för alla (inga) fall".
4. Paradigmatiska fall	Att utveckla metaforer eller etablera en skola för det område som fallet gäller.

klinikens område som använde organiska lösningsmedel lokaliserade kliniken strategiskt en enda arbetsplats där alla säkerhetsföreskrifter om renlighet, luftkvalitet och liknande hade följts. Detta modellföretag blev ett kritiskt fall. Om hjärmskador relaterade till organiska lösningsmedel kunde finnas på detta speciella ställe, då var det sannolikt att samma problem skulle förekomma på andra företag som var mindre noggranna med säkerhetsföreskrifter för organiska lösningar. Via denna typ av strategiskt val kan man spara både tid och pengar då man forskar om ett visst problem. Ett annat exempel på kritiskt val av fall är det ovannämnda strategiska valet av bly och fjädrar för att pröva huruvida olika föremål faller med samma hastighet. Valet av material gav möjlighet att formulera en generaliserande karakteristik av kritiska fall, en generalisering av typen: "Om den gäller för detta fall, gäller den för alla (eller många) fall". I negativ form skulle generaliseringen bli: "om den inte gäller för detta fall, gäller den inte för något (eller bara ett fåtal) fall".

Hur identifierar man kritiska fall? Frågan är svårare att besvara än frågan om vad som konstituerar ett kritiskt fall. Att lokalisera ett kritiskt fall fordrar erfarenhet, och det finns inga universella metodologiska principer genom vilka man med säkerhet kan identifiera ett kritiskt fall. Det enda allmänna råd som

kan ges är att när man söker efter kritiska fall är det en god idé att titta efter antingen det "mest sannolika" eller det "minst sannolika" fallet, dvs. fall som sannolikt antingen klart bekräftar eller otvetydigt falsifierar antaganden och hypoteser. Det är vad jag trodde att jag gjorde när jag planerade Aalborgstudien som nämndes ovan (Flyvbjerg 1998a). Jag hade emellertid fel, men till min förtret upptäckte jag inte det förrän jag var halvvägs genom forskningsprocessen. Ursprungligen uppfattade jag Aalborg som ett "mest sannolikt" kritiskt fall på följande sätt: om rationalitet och stadsplanering stod svagt inför makten i Aalborg då skulle de, mest sannolikt, vara svaga överallt, åtminstone i Danmark eftersom det rationella planeringsparadigmet stod starkare i Aalborg än någon annanstans. Så småningom insåg jag att denna logik var felaktig då min forskning om lokala maktrelationer visade att en av de mest inflytelserika "maktens ansikten" i Aalborg, Industri- och handelskammaren, var substantiellt starkare än sina motsvarigheter på andra ställen. Detta hade inte varit klart från början eftersom det fanns mycket mindre forskning om kommunala maktrelationer än om lokal planering. Istället för att få ett kritiskt fall slutade jag ofrivilligt med ett extremt fall i meningen att både rationalitet och makt var ovanligt starka i Aalborg och att min fallstudie blev en analys av vad som händer när stark rationalitet möter stark makt på området för lokalpolitik och stadsplanering. Men detta val av Aalborg som ett extremt fall bara hände mig, jag valde det inte medvetet. Det var en frustrerande erfarenhet när det skedde, speciellt under de månader som sträckte sig från det jag insåg att jag inte hade ett kritiskt fall tills det stod klart att inte allt var förlorat eftersom jag hade någonting annat. Jag tror att man som fallforskare som kartlägger ny terräng måste vara beredd på sådana händelser.

Ett modellexempel på "minst sannolik" är Robert Michels (1962) klassiska studier av oligarki i organisationer. Genom att välja en horisontellt strukturerad gräsrotsorganisation med starka demokratiska ideal – dvs. en typ av organisation med speciellt låg sannolikhet att bli oligarkisk – kunde Michels pröva oligarkitesens hållbarhet, dvs. "Om denna organisation är oligarkisk är de flesta andra det också". Ett motsvarande exempel på ett fall av "mest sannolik" är WF Whytes (1943) studie av ett slumområde i Boston, vilket i enlighet med existerande teori borde uppvisa social disorganisation. I själva verket visade det vara direkta motsatsen (se också artiklarna om Whytes studie i *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 21, no. 1, 1992).

Fall av den "mest sannolika" typen passar speciellt bra för falsifiering av antaganden medan fall av "minst sannolika" är mest lämpade för verifikation. Det bör anmärkas att ett mest sannolikt fall för ett antagande är det minst sannolika för dess negation. Whytes slumområde kunde uppfattas som minst sannolikt för en hypotes som gäller det universella hos social organisation. Sålunda är identifieringen av ett fall som mest eller minst sannolikt länkat till studiens design och till de specifika egenskaperna hos det aktuella fallet.

En sista strategi för val av fall är det *paradigmatiska fallet*. Thomas Kuhn har visat att de grundläggande färdigheterna, eller bakgrundspraktikerna, för naturvetare är organiserade som "exempel" Vilken roll dessa spelar kan studeras av vetenskapshistoriker. På liknande sätt har forskare som Clifford Geertz och

Michel Foucault ofta organiserat sin forskning kring specifika kulturparadigmer. Ett paradigm för Geertz låg t.ex. i den Balinesiska tuppåktningens ”djupa spel”, medan europeiska fångelser och ”Panoptikon” är exempel hos Foucault. Båda fallen är exempel på paradigmatiska fall, dvs. fall som kraftigt belyser mer allmänna karakteristika hos samhället ifråga. Kuhn har visat att vetenskapliga paradigmer inte kan uttryckas som regler eller teorier. Det finns inte någon predikativ teori för hur predikativ teori skapas. En vetenskaplig aktivitet erkänns eller förkastas som god vetenskap beroende på hur nära den är ett eller flera exempel, dvs. praktiska prototyper för bra vetenskapligt arbete. Ett paradigmatiskt fall om hur forskare forskar är just en sådan prototyp. Den verkar som en referenspunkt och kan fungera som fokus för grundandet av tankeskolor.

Som med det kritiska fallet kan vi fråga: ”Hur identifierar man ett paradigmatiskt fall?” Hur avgör man om ett visst fall har metaforiskt eller prototypiskt värde? Dessa frågor är t.o.m. svårare att besvara än för det kritiska fallet, just för att det paradigmatiska fallet överskrider varje slags regelbaserade kriterier. Det existerar ingen standard för ett paradigmatiskt fall eftersom det sätter standarden. Hubert och Stuart Dreyfus ser paradigmatiska fall och fallstudier som centrala för mänsklig inlärning. I en intervju med Hubert Dreyfus (författarens arkiv) frågade jag därför vad som konstituerade ett paradigmatiskt fall och hur det kan identifieras. Dreyfus svarade:

Heidegger says, you recognize a paradigm case because it shines, but I'm afraid that is not much help. You just have to be intuitive. We all can tell what is a better or worse case – of a Cézanne painting, for instance. But I can't think there could be any rules for deciding what makes Cézanne a paradigmatic modern painter ... [I]t is a big problem in a democratic society where people are supposed to justify what their intuitions are. In fact, nobody really can justify what their intuition is. So you have to make up reasons, but it won't be the real reasons.

Man kan hålla med Dreyfus om att intuition är central för att identifiera paradigmatiska fall, men man kan ha en annan mening om det är ett problem att tvingas rättfärdiga sina intuitioner. Etnometodologiska studier av vetenskaplig praktik har demonstrerat att alla fall av sådana praktiker bygger på procedurer som tas för givna och som i stort sett känns intuitiva. Emellertid kan dessa intuitiva beslut förklaras i meningen att de uppfattas som förnuftiga av andra praktiker eller kan de ofta förklaras om än de inte är omedelbart förnuftiga. Det tycks ofta vara fallet med valet av paradigmatiska fall. Vi kan välja sådana fall på grundval av intuitiva processer som tas för givna men vi ställs ofta till svars för valet. Detta måste uppfattas som förnuftigt av andra medlemmar av det forskningssamhälle som vi är en del av. Detta kan även hävdas vara ett allmänt kännetecken för vetenskapligt eller annat noggrant arbete och inte unikt för valet av paradigmatiska samhällsvetenskapliga fallstudier. Det är t.ex. vanligtvis otillräckligt att rättfärdiga en ansökan om forskningsanslag genom att fastslå att ens intuition säger att en viss forskning bör utföras. Ett forskningsråd verkar i idealfallet som samhällets test på att forskaren kan svara för, på kollektivt acceptabla sätt, för hans eller hennes intuitiva val, även om intuition kan vara det faktiska, eller viktigaste, skälet till att forskaren önskar genomföra projektet.

Det är inte möjligt att genomgående, eller ens ofta, bestämma i förväg huruvida ett visst fall – t.ex. Geertz tuppåktning på Bali – är paradigmiskt. Utöver det strategiska valet av fall, kommer säkert genomförandet av fallstudien att spela en roll liksom reaktionen på analysen från forskarsamhället, den analyserade gruppen och, möjligen, en bredare offentlighet. Fallstudiens värde beror på vilka validitetskrav forskare kan ställa på sina studier, och det status dessa krav kan uppnå i dialog med andra validitetskrav inom den diskurs till vilken studien utgör ett bidrag. Precis som andra bra hantverkare kan forskaren inte göra mer än att använda sin erfarenhet och intuition för att bedöma huruvida de tror att ett visst fall är intressant i den paradigmiska kontexten och huruvida de kan anföra kollektivt acceptabla skäl för valet av fall.

När det gäller överväganden om strategi i valet av fall ska det slutligen nämnas att de olika strategierna för val inte nödvändigtvis är ömsesidigt uteslutande. Ett fall kan t.ex. på samma gång vara extremt, kritiskt och paradigmiskt. Tolkningen av sådana fall kan ge en unik rikedom av information då man erhåller olika perspektiv på och slutsatser om fallet beroende på om det uppfattas och tolkas som det ena eller andra typen av fall.

Innehåller fallstudier en subjektiv bias?

Det fjärde av de fem missförstånden om fallstudieforskning är att metoden innefattar en bias i riktning mot verifikation. Det innebär att den har en tendens att bekräfta forskarens förutfattade meningar varför analysen blir av tveksamt vetenskapligt värde. Diamond (1996:6) har den uppfattningen. Han observerar att fallstudien lider av vad han kallar en "crippling drawback" eftersom den inte använder "vetenskapliga metoder" med vilket Diamond menar metoder "curbing one's tendencies to stamp one's pre-existing interpretations on data as they accumulate."

Francis Bacon (1853:xlvi) såg denna bias mot verifikation inte som ett fenomen relaterat speciellt till fallstudier utan som ett fundamentalt mänskligt drag. Bacon uttrycker det så här:

The human understanding from its peculiar nature, easily supposes a greater degree of order and equality in things than it really finds. When any proposition has been laid down, the human understanding forces everything else to add fresh support and confirmation. It is the peculiar and perpetual error of the human understanding to be more moved and excited by affirmatives than negatives.

Bacon berör här helt visst ett fundamentalt problem som alla forskare måste handskas med på något sätt. Charles Darwin (1958:123) beskriver i sin självbiografi den metod som han har utvecklat för att undvika denna bias mot verifikation:

I had ... during many years followed a golden rule, namely, that whenever a published fact, a new observation or thought came across me, which was opposed to my general results, to make a memorandum of it without fail and at once; for I had found by experience that such facts and thoughts were far more apt to escape from the memory than favorable ones. Owing to this habit, very few objections

were raised against my views, which I had not at least noticed and attempted to answer.

Biasen mot verifikation är allmän, men den anförda nackdelen hos fallstudier och andra kvalitativa studier är att de verkar tillåta mer utrymme för forskarens subjektiva och godtyckliga bedömning än andra metoder. De uppfattas ofta som mindre rigorösa än de kvantitativa hypotetisk-deduktiva metoderna. Sådan kritik är nyttig då den uppmärksammar oss på ett viktigt ämne: erfarna fallstudieforskare ser kritiken som okunnig om vad som gäller för fallstudieforskning. Donald Campbell och andra har visat att kritiken är vilseledande eftersom fallstudien har sin egen precision, helt klart annorlunda, men inte mindre strikt än de kvantitativa metodernas. Fördelen med fallstudien är att den kan komma tätt inpå verkliga livssituationer och pröva synpunkter direkt i förhållande till fenomen som de utspelas i praktiken.

Enligt Campbell, Ragin, Geertz, Wieviorka, Flyvbjerg och andra kommer vanligtvis forskare, som genomfört djupstudier av fall, fram till att deras utfattade meningar, antaganden, begrepp och hypoteser var fel och att materialet från fallet hade tvingat dem att revidera deras hypoteser i väsentliga avseenden. Fallstudien tvingar på forskaren den typ av falsifieringar som beskrivits ovan. Ragin (1992:225) kallar detta ett "special feature of small-*N*-research" och fortsätter med att förklara att kritik av studier av ett enda fall för att vara underlägsna studier av många fall är missriktad eftersom även enfallsstudier "are multiple in most research efforts because ideas and evidence may be linked in many different ways."

Geertz (1995:119) säger om det fältarbete som förekommer i de flesta djupstudier att "The Field itself is a powerful disciplinary force: assertive, demanding, even coercive." Som varje sådan kraft kan den bli underskattad men den kan inte förbigås. "It is too insistent for that," säger Geertz. Att han talar om ett generellt fenomen kan ses genom att man helt enkelt undersöker fallstudier som Eckstein (1975), Campbell (1975), and Wieviorka (1992) har genomfört. Campbell (1975:181f) diskuterar fenomenets orsak i följande passage:

In a case study done by an alert social scientist who has thorough local acquaintance, the theory he uses to explain the focal difference also generates prediction or expectations on dozens of other aspects of the culture, and he does not retain the theory unless most of these are also confirmed ... Experiences of social scientists confirm this. Even in a single qualitative case study, the conscientious social scientist often finds no explanation that seems satisfactory. Such an outcome would be impossible if the caricature of the single case study ... were correct – there would instead be a surfeit of subjectively compelling explanations.

Enligt de erfarenheter som citeras ovan är det falsifiering och inte verifiering som karakteriserar fallstudien. Ytterligare gäller frågan om subjektivism och bias i riktning mot verifiering alla metoder, inte bara fallstudien och andra kvalitativa metoder. Så är t.ex. elementet av godtycklig subjektivism signifikant för valet av kategorier och variabler för kvantitativa eller strukturella undersökningar, som strukturerade frågescheman att använda på ett stort urval av fall. Och sannolikheten är hög att (1) denna subjektivism överlever utan att bli grundligt korrigerad under analysen och (2) att den kan påverka resultaten helt enkelt för att den kvantitativa/strukturella forskaren inte kommer så tätt inpå

studieobjektet som fallstudieforskaren gör. Därför är det mindre troligt att han korrigeras genom att studieobjektet "säger ifrån". Enligt Ragin

this feature explains why small- N qualitative research is most often at the forefront of theoretical development. When N 's are large, there are few opportunities for revising a casing [that is, the delimitation of a case]. At the start of the analysis, cases are decomposed into variables, and almost the entire dialogue of ideas and evidence occurs through variables. One implication of this discussion is that to the extent that large- N research can be sensitized to the diversity and potential heterogeneity of the cases included in an analysis, large- N research may play a more important part in the advancement of social science theory (1992:225; see also Ragin 1987:164-71).

Också denna skillnad mellan stora urval och enskilda fall kan förstås i termer av den fenomenologi för mänsklig inläring som diskuterades ovan. Om man antar att forskarens målsättning är att förstå och lära om det studerade fenomenet så är forskning helt enkelt en form av inläring. Om man antar att forskning, liksom andra läroprocesser, kan beskrivas med fenomenologin för mänsklig inläring, står det klart att den mest avancerade formen för förståelse uppnås när forskarna placerar sig själva inom den studerade kontexten. Bara på det sättet kan forskare förstå de synpunkter och beteenden som karakteriserar sociala aktörer. Relevant för detta är då Giddens fastslår att giltiga beskrivningar av sociala processer förutsätter att forskare äger de färdigheter som är nödvändiga för att delta i de beskrivna aktiviteterna:

I have accepted that it is right to say that the condition of generating descriptions of social activity is being able in principle to participate in it. It involves 'mutual knowledge,' shared by observer and participants whose action constitutes and reconstitutes the social world (1982:15).

Ur denna synvinkel konstituerar närheten till verkligheten, som fallstudien medför, och inlärningsprocessen, som den genererar åt forskaren, en förutsättning för avancerad förståelse. I denna kontext börjar man förstå Beveridges slutsats att det finns flera upptäckter som kommer från intensiva observationer möjliggjorda genom fallstudie än från statistik applicerad på stora grupper. Med utgångspunkt i inlärningsprocessen förstår vi varför forskare som genomför fallstudier ofta slutar med att förkasta sina förutbestämda idéer och teorier. Sådan aktivitet är helt enkelt ett centralt element i inläring och i uppnåendet av nya insikter. Enklare former för förståelse måste ge efter för mer komplexa när man rör sig från nybörjare till expert.

På denna grundval reviderar vi det fjärde missförståndet – att det kan antas att fallstudien har en bias i riktning mot verifiering, dvs. en tendens att bekräfta forskarens förutbestämda idéer – på följande sätt:

Fallstudien har inte större bias i riktning mot verifiering av forskarens förutbestämda föreställningar än någon annan undersökningsmetod. Tvärtom visar erfarenhet att fallstudien har en större bias i riktning mot falsifiering av förutbestämda meningar än mot verifiering.

Den icke-reducerbara kvaliteten hos bra fallberättelser

Fallstudier innehåller ofta ett substantiellt inslag av berättelse. Goda berättelser närmar sig typiskt det verkliga livets komplexitet och motsättningar. Följaktligen kan sådana berättelser vara svåra eller omöjliga att sammanfatta i prydliga vetenskapliga formler, allmänna antaganden och teorier (Benhabib 1990; Rouse 1990; Roth 1989; White 1990; Mitchell-Charmaz 1996). Detta tenderar av fallstudiers kritiker att uppfattas som en nackdel. För fallstudieforskaren är emellertid en berättelse som är speciellt "tät" och svår att sammanfatta inget problem. Det är snarare ett tecken på att studien har synliggjort en särskilt rik problematik. Frågan är därför huruvida sammanfattningar och generaliseringar, som kritikerna ser som ideal, alltid är önskvärda. Nietzsche (1974:335 [§373]) är tydlig i sitt svar på denna fråga. "Above all," säger han om att forska, "one should not wish to divest existence of its *rich ambiguity*" (kursivering i original).

När jag arbetade med Aalborgstudien försökte jag fånga den rika mångtydigheten hos politik och planering i en modern demokrati. Jag gjorde det genom att fokusera på djupet i de speciella händelser som bildade fallet och på de minsta detaljer som bildade händelserna. Att arbeta med detaljer är tidskrävande och jag måste medge att under de åtskilliga år som jag arbetade i arkiven, genomförde intervjuer, gjorde observationer, talade med mina informatörer, skrev och mottog feedback dök en malande fråga om och om igen upp i mitt medvetande. Denna fråga kommer att plåga många som genomför djupa, kompakta fallstudier: "Vem kommer att vilja veta något om ett fall som detta och på detta *detaljerade* sätt?" Jag ville att Aalborgstudien skulle vara särskilt tät då jag ville pröva tesen att de mest intressanta fenomenen i politik och planering, och de som är av mest allmän betydelse, kommer man att finna i de mest detaljerade och mest konkreta detaljerna. Eller för att uttrycka saken annorlunda: jag ville se huruvida dualismerna allmän – specifik och abstrakt – konkret skulle förvandlas och försvinna om jag gick ner tillräckligt djupt i detaljer. Richard Rorty har insiktsfullt observerat att vägen till att återge världen är att hålla sig till det konkreta. Nietzsche föreslår på liknande sätt att fokusera på "små saker". Både Rorty och Nietzsche tycks mig ha rätt. Jag såg Aalborgfallet som uppbyggt av den typ av konkreta små saker som de talar om. I själva verket såg jag fallet i sig som en sådan sak som Nietzsche kallar en diskret och till synes obetydlig sanning, vilken när den undersöks noga avslöjar sig som rik på paradigmer, metaforer och allmän betydelse. Det var min tes, men teser kan vara fel och fallstudier kan misslyckas. Jag var genuint lättad när strategin att fokusera på små detaljer visade sig vara värd ansträngningen.

Lisa Peattie (2000:260) varnar explicit för att sammanfatta täta fallstudier: "It is simply that the very value of the case study, the contextual and penetrating nature of forces, is lost when one tries to sum up in large and mutually exclusive concepts". Den täta fallstudien är enligt Peattie mer användbar för praktiker och mer intressant för samhällsteori än endera "faktafynd" eller teori på hög generaliseringsnivå.

Motsatsen till att sammanfatta och "stänga" en fallstudie är att hålla den öppen. Jag har funnit följande två strategier som fungerar särskilt bra när man

ska garantera sådan öppenhet. För det första avstår jag från rollen som allsmäktig berättare och sammanfattare när jag skriver ned en fallstudie. Istället berättar jag historien i all dess mångfald och tillåter historien att utvecklas genom de mångsidiga, komplicerade och ibland motsättningsfulla historier som aktörerna i fallet har berättat för mig. För det andra undviker jag att knyta fallet till teorier från någon som helst akademisk specialitet. Istället relaterar jag fallet till bredare filosofiska positioner som skär inom specialiseringar. På det sättet lämnar jag utrymme för läsare med olika bakgrund att göra olika tolkningar och dra skilda slutsatser beträffande frågan om vad fallet är ett fall av. Målet är inte att få fallstudien att bli allting för alla människor. Målet är att tillåta studien att bli olika saker för olika människor. Jag försöker att uppnå detta genom att beskriva fallet med så många aspekter – som livet själv – att olika läsare kan attraheras eller stötas bort av olika saker i fallet. Läsaren hänvisas inte till någon teoretisk stig eller ges intrycket att sanningen kan ligga i slutet av en sådan stig. Läsaren måste upptäcka sin egen stig och sanning inom fallet. Utöver tolkningar gjorda av fallets aktörer och berättare inbjuds läsaren att besluta om fallets mening och att penetrera aktörers och berättares tolkningar för att svara på varje fallstudies kategoriska fråga: "Vad är detta ett fall av?"

Fallstudier skrivna på detta sätt kan varken kort sammanräknas eller sammanfattas i några få huvudresultat. Det är fallhistorien som är resultatet. Den är en "virtuell verklighet" så att säga. För den läsare som är villig att gå in i denna verklighet och undersöka den från insidan och ut är belöningen att få en känsla för de aktuella frågorna som inte kan uppnås utifrån teori. Studenter kan tryggt släppas lösa i denna typ av verkligheten vilken erbjuder en användbar utbildningsgrund med insikter i det verkliga livets praktiker som akademisk undervisning ofta inte erbjuder.

Om vi i korthet återvänder till fenomenologin för mänsklig inläring kan vi förstå varför sammanfattningar av fallstudier inte alltid är nyttiga och ibland kan vara kontraproduktiva. Kunskap på nybörjarnivå består just i de reducerade formler som kännetecknar teorier, medan sann expertis grundas på en intim erfarenhet av tusentals individuella fall och på förmågan att skilja mellan situationer med alla deras olika nyanser utan att koka ner dem till formler eller standardfall. Problemet är analogt med oförmågan hos heuristiska, datorbaserade datorsystem att närma sig nivån för virtuosa mänskliga experter, även när systemen jämförs med de experter som har hittat på de regler efter vilka dessa system verkar. Detta beror på att experterna inte använder regler utan verkar på grundval av detaljerad erfarenhet av fall. Detta är *verklig* expertis. Reglerna för expertsystem formuleras bara för att systemen kräver det; regler kännetecknar expertsystem men inte verkliga mänskliga experter.

På samma sätt kan man säga att den formulering av regler som sker när forskare sammanfattar sina arbeten i teorier är karakteristisk för forskningskulturen och för teoretisk aktivitet, men sådana regler är inte nödvändigtvis del av den studerade verkligheten som konstitueras av Bourdieu (1977:8,15) "virtuosa sociala aktörer". Någoting väsentligt kan gå förlorat genom denna summering – nämligen möjligheten att förstå virtuost socialt handlande, vilket, som Bourdieu har visat, inte kan destilleras till teoretiska formler. Frukatan att

förlora detta ”någonting” är precis det som gör fallforskare försiktiga att summera sina studier. Fallforskare tenderar därför att vara skeptiska till att avlägsna fenomenologisk detalj till fördel för begreppslig slutenhet.

Ludwig Wittgenstein delade denna skepsis. Enligt Gasking och Jackson använde Wittgenstein följande metafor när han beskrev sin användning av fallstudiemetoden i filosofi:

In teaching you philosophy I'm like a guide showing you how to find your way round London. I have to take you through the city from north to south, from east to west, from Euston to the embankment and from Piccadilly to the Marble Arch. After I have taken you many journeys through the city, in all sorts of directions, we shall have passed through any given street a number of times – each time traversing the street as part of a different journey. At the end of this you will know London; you will be able to find your way about like a born Londoner. Of course, a good guide will take you through the more important streets more often than he takes you down side streets; a bad guide will do the opposite. In philosophy I'm a rather bad guide (1967:51).

Denna metod implicerar att man undersöker fenomen direkt istället för att läsa kartor över dem. Verkliga praktiker studeras istället för deras regler, och man är inte tillfreds genom att lära bara om de delar av praktiken som är öppna för offentlig insyn. Det Erving Goffman (1963) kallar ”bakom kulisserna” hos samhällsfenomenen måste också undersökas precis som de bakgator Wittgenstein talar om.

Med avseende på intervention i sociala och politiska affärer har Abbott (1992:79) korrekt observerat att en samhällsvetenskap, uttryckt i typiska fallberättelser, skulle förse oss med ”far better access for policy intervention than the present social science of variables.” MacIntyre (1984:216) säger på liknande sätt, ”I can only answer the question ‘What am I to do?’ if I can answer the prior question ‘Of what story or stories do I find myself a part?’” Åtskilliga observatörer har noterat att berättelse är en gammal metod och kanske vår mest fundamentala form för att skapa mening av erfarenhet (Novak 1975:175; Mattingly 1991:237; se också Abbott 1992, Arendt 1958; Carr 1986; Ricoeur 1984; Fehn et al. 1992; Rasmussen 1995 och Bal 1997).

För MacIntyre (1984:214, 216) är människan ett ”historieberättande djur”. Föreställningen om en historia är en lika fundamental föreställning som föreställningen om en handling. På liknande sätt påpekar Mattingly (1991:237) att berättelser inte bara ger meningsfull form åt erfarenheter som vi redan gjort. De förser oss också med en blick framåt och hjälper oss att antecipera situationer t.o.m. innan vi stöter på dem och tillåter oss därmed att se alternativa framtider. Narrativa undersökningar startar inte – kan verkligen inte starta – från explicita teoretiska antaganden. Istället börjar de med intresse för ett speciellt fenomen som bäst förstås genom en berättelse. Narrativa undersökningar utvecklar sedan beskrivningar och tolkningar av fenomenet ur deltagarnas, forskarnas och andras perspektiv.

Labov (1966:37ff) skriver att när en god berättelse är slut ”it should be unthinkable for a bystander to say, ‘So what?’” Varje god berättare avvärjer löpande denna fråga. En berättelse som saknar en moral som kan fastslås oavhängigt och kortfattat är inte nödvändigtvis poänglös. Och en berättelse är inte

framgångsrik just för att den tillåter en kort moral. En framgångsrik berättelse tillåter överhuvudtaget inte att frågan ställs. Berättelsen har redan givit svaret innan frågan ställts. Berättelsen själv är svaret (Nehamas 1985:163f).

En omformulering av det femte missförståndet, vilket hävdar att det ofta är svårt att sammanfatta specifika fallstudier i allmänna antaganden och teorier, ska vara som följer:

Det är sant att det ofta är svårt att sammanfatta fallstudier, speciellt då det gäller fallprocesser. Det är mindre korrekt beträffande effekter av fall. Problemen med att sammanfatta fallstudier beror emellertid oftast på den studerade verklighetens egenskaper än på fallstudien som forskningsmetod. Ofta är det inte önskvärt att sammanfatta och generalisera fallstudier. Goda studier ska läsas i sin helhet som berättelser.

Det måste återigen understrykas att trots att det är svårt eller inte önskvärt att sammanfatta fallstudier kan fallstudiemetoden i allmänhet helt visst bidra till den kumulativa utvecklingen av kunskap, t.ex. genom att principerna används för att pröva antaganden som beskrivs ovan under det andra och tredje missförståndet.

Slutsatser

När jag idag ställs inför kollegors och studenters konventionella uppfattning om fallstudieforskning – t.ex. att man inte kan generalisera på grundval av ett enda fall eller att fallstudier är godtyckliga och subjektiva – vet jag vad jag ska svara. I stort sett är den konventionella uppfattningen felaktig eller missvisande. Av de skäl som angivits ovan är fallstudien en nödvändig och tillräcklig metod för vissa viktiga forskningsuppgifter i samhällsvetenskaperna, och det är en metod som väl tål att jämföras med andra metoder i samhällsvetenskapernas metodologiska register.

När studenter ber mig om referens till en bra bok om att genomföra fallstudieforskning i praktiken brukar jag rekommendera Robert Stakes (1995) *The Art of Case Study Research*. Om studenterna är intellektuellt nyfikna föreslår jag att de också läser Charles Ragins och Howard Beckers (1992) *What is a Case?* Båda böckerna är förstklassiga och passar väl med de uppfattningar som presenterats i denna artikel.

Låt mig emellertid återupprepa att revideringen av de fem missförstånden om fallstudieforskning, som beskrivits ovan, inte ska tolkas som ett förkastande av forskning som fokuserar på större slumpmässiga urval eller hela befolkningar, t.ex. enkäter som behandlas med kvantitativ analys. Också den typen av forskning är betydelsefull för samhällsvetenskap, t.ex. för att förstå den utsträckning i vilken vissa fenomen förekommer i en viss grupp eller hur de varierar mellan olika fall. Fördelen med stora urval är bredden medan de har problem med djupet. För fallstudien är situationen den omvända. Båda metoderna är nödvändiga för en sund utveckling inom samhällsvetenskapen.

Här som på andra håll är den skarpa åtskillnad som görs i litteraturen mellan kvalitativa och kvantitativa metoder inte äkta. Åtskillnaden är en olycklig produkt av maktrelationer och tidsbrist i doktorandutbildningen. Den är inte en logisk följd av vad doktorander och forskare behöver veta för att kunna genomföra sina analyser och göra det bra. I min tolkning står bra samhällsforskning i motsättning till ett antingen/eller men är positiv till både/och i frågan om kvalitativa kontra kvantitativa metoder. Bra samhällsvetenskap är problemdriven och inte metodologidriven i meningen att den utnyttjar de metoder som för ett visst problem bäst kan besvara den aktuella forskningsfrågan. Oftast kommer en kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder att lösa uppgiften bäst. Lyckligtvis tycks för närvarande gälla en allmän avslappning beträffande den gamla och improduktiva åtskillnaden mellan kvalitativa och kvantitativa metoder.

När detta sagts ska det ändå tilläggas att balansen inom samhällsvetenskap mellan fallstudier och stora urval för tillfället har en bias till fördel för den senare. Det är en bias som är till nackdel för fallstudier inom de flesta discipliner. I detta sammanhang är det värt att upprepa Thomas Kuhns insikt att en disciplin utan ett stort antal av grundligt genomförda fallstudier är en disciplin utan systematisk produktion av exempel. En disciplin utan exempel är ineffektiv. I samhällsvetenskap kunde fler bra fallstudier råda bot på denna situation.

Not

1. Citatet är från den ursprungliga första upplagan av ordboken (1984). I den tredje upplagan (1994) har ett andra stycke lagts till om fallstudien. Artikeln är emellertid högst obalanserad och förmedlar fortfarande den felaktiga uppfattningen att fallstudien knappast är en metodologi i sig utan mest kan uppfattas som underordnad undersökningar av större urval.

Referenser

- Abbott, A, 1992. 'What Do Cases Do? Some Notes on Activity in Sociological Analysis', pp. 53-82 in Ragin, CG - Becker, HS (eds) 1992, *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Abercrombie, N, Hill, S - Turner, BS, 1984. *Dictionary of Sociology*. Harmondsworth: Penguin.
- Arendt, H, 1958. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bacon, F, 1853. *Novum Organum*, in *The Physical and Metaphysical Works of Lord Bacon*. Book 1. London: H. G. Bohn.
- Bailey, MT 1992. 'Do Physicists Use Case Studies? Thoughts on Public Administration Research', *Public Administration Review* 52, 47-54.
- Bal, M, 1997. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, Second Edition.
- Barzelay, M, 1993. 'The Single Case Study as Intellectually Ambitious Inquiry', *Journal of Public Administration Research and Theory* 3, 305-318.
- Benhabib, S, 1990. 'Hannah Arendt and the Redemptive Power of Narrative', *Social Research* 57, 167-196.
- Bèveridge, WIB, 1951. *The Art of Scientific Investigation*. London: William Heinemann.
- Blaug, M, 1980. *The Methodology of Economics: Or How Economists Explain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P, 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Campbell, DT, 1975. 'Degrees of Freedom and the Case Study', *Comparative Political Studies* 8, 178-191.
- Campbell, DT - Stanley, JC, 1966. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*. Chicago: Rand McNally.
- Carr, D, 1986. *Time, Narrative, and History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Christensen, CR with Hansen, AJ, (eds) 1987. *Teaching and the Case Method*. Boston: Harvard Business School Press.
- Cragg, CI, 1940. 'Because Wisdom Can't be Told', *Harvard Alumni Bulletin*. Harvard Business School Reprint 451-005, 1-6.
- Darwin, C, 1958. *The Autobiography of Charles Darwin*. New York: Norton.
- Diamond, J, 1996. 'The Roots of Radicalism', *The New York Review of Books* 14 November, 4-6.
- Dogan, M - Pelassy, D; 1990. *How To Compare Nations: Strategies in Comparative Politics*. Chatham: Chatham House, Second Edition.
- Dreyfus, H & S, with Athanasiou, T, 1986. *Mind Over Machine: The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*. New York: Free Press.
- Eckstein, H, 1975. 'Case Study and Theory in Political Science', pp. 79-137 in Greenstein, FJ - Polsby, NW (eds) 1975, *Handbook of Political Science*, Vol. 7. Reading, MA.: Addison- Wesley.
- Eysenck, HJ, 1976. 'Introduction', in Eysenck, HJ (ed.) 1976, *Case Studies in Behaviour Therapy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Fehn, A, Hoestery, I & Tatar, M, (eds) 1992. *Neverending Stories: Toward a Critical Narratology*. Princeton: Princeton University Press.
- Flyvbjerg, B, 1998a. *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Flyvbjerg, B, 1998b. 'Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?', *British Journal of Sociology* 49, 208-233.
- Flyvbjerg, B, 2001. *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, B, 2002. 'Bringing Power to Planning Research: One Researcher's Praxis Story'. *Journal of Planning Education and Research* 21, 353-366.
- Gasking, DAT - Jackson, AC, 1967. 'Wittgenstein as a Teacher', pp. 49-55 in Fann, KT (ed.) 1967, *Ludwig Wittgenstein: The Man and His Philosophy*. Sussex: Harvester Press.
- Geertz, C, 1995. *After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Giddens, A, 1982. *Profiles and Critiques in Social Theory*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, A, 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E, 1963. *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Goldthorpe, J, Lockwood, D, Beckhofer, F & Platt, J, 1968-9. *The Affluent Worker*, Vols. 1-3. Cambridge: Cambridge University Press.
- Griffin, LJ, Botsko, C, Wahl, AM & Isaac, LW 1991. 'Theoretical Generality, Case Particularity: Qualitative Comparative Analysis of Trade Union Growth and Decline', pp. 110-136 in Ragin, CC (ed.) 1991, *Issues and Alternatives in Comparative Social Research*. Leiden: E. J. Brill.
- Kuper, A - Kuper, J, (eds) 1985. *The Social Science Encyclopedia*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Labov, W - Waletzky, J, 1966. 'Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience', pp. 12-44 in *Essays on the Verbal and Visual Arts: Proceedings of the American Ethnological Society*. Seattle: American Ethnological Society.
- Lee, AS, 1989. 'Case Studies as Natural Experiments', *Human Relations* 42, 117-137.
- MacIntyre, A 1984. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, Second Edition.
- Mattingly, C 1991. 'Narrative Reflections on Practical Actions: Two Learning Experiments in Reflective Storytelling', pp. 235-257 in Schön, DA (ed.) 1991, *The Reflective Turn: Case Studies in and on Educational Practice*. New York: Teachers College Press.
- Michels, R, 1962. *Political Parties: A Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Collier Books.

- Mitchell, RG Jr - Charmaz, K, 1996. 'Telling Tales, Writing Stories: Postmodernist Visions and Realist Images in Ethnographic Writing', *Journal of Contemporary Ethnography* 25, 144-166.
- Nehamas, A, 1985. *Nietzsche: Life as Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Novak, M, 1975. "'Story" and Experience', in Wiggins, JB (ed.) 1975, *Religion as Story*. Lanham, MD: University Press of America.
- Peattie, L, 2001. 'Theorizing Planning: Some Comments on Flyvbjerg's *Rationality and Power*', *International Planning Studies* 6, 257-262.
- Platt, J, 1992. "'Case Study" in American Methodological Thought', *Current Sociology* 40, 17-48.
- Ragin, CC, 1987. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Ragin, CC, 1992. "'Casing" and the Process of Social Inquiry', pp. 217-226 in Ragin, CC - Becker, HS (eds) 1992, *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ragin, CC - Becker, HS, (eds) 1992. *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rasmussen, D, 1995. 'Rethinking Subjectivity: Narrative Identity and the Self', *Philosophy and Social Criticism* 21, 159-172.
- Ricoeur, P, 1984. *Time and Narrative*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rosch, E, 1978. 'Principles of Categorization', pp. 27-48 in Rosch, E - Lloyd, BB (eds) 1978, *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Roth, PA, 1989. 'How Narratives Explain', *Social Research* 56, 449-478.
- Rouse, J, 1990. 'The Narrative Reconstruction of Science', *Inquiry* 33, 179-196.
- Stake, RE, 1995. *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Walton, J 1992. 'Making the Theoretical Case', pp. 121-137 in Ragin, CC - Becker, HS (eds) 1992, *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, H, 1990. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Whyte, WF, 1943. *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wieviorka, M, 1992. 'Case Studies: History or Sociology?' pp. 159-172 in Ragin, CC - Becker, HS (eds) 1992, *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, B, 1987. 'Single-case Experimental Designs in Neuro-Psychological Rehabilitation', *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology* 9, 527-544.

Översikter och meddelanden

Att studera det önskvärda – om värdeanalys och normativ metod

Under de två senaste decennierna har det inom samhällsvetenskapen växt fram ett ökat intresse för normativ analys. Klassiska frågor om vad som är gott och ont, rätt och fel, om hur det goda samhället bör organiseras och hur detta kan rättfärdigas har på så sätt fått förnyad aktualitet. Så även i modern statsvetenskaplig forskning. I ett avseende är förhållandet inte särskilt märkligt. Idéhistoriskt utgör studiet av samhällets bör-frågor politilogs egentliga kärna och i den mån politik ytterst handlar om att uppnå det goda och önskvärda torde studiet av detta naturligtvis också utgöra ett centralt inslag i vetenskapen om politik. I ett annat avseende är förhållandet anmärkningsvärt. Med det positivistiska idealets genombrott och dominans under 1900-talets andra hälft har den normativa analysen marginaliserats och nästan helt trängts undan till förmån för en på empirisk grund vilande statsvetenskap (jfr Barry 1991). Inte minst så i Sverige, där ett värdenihilistiskt ideal – d v s uppfattningen om att värdeomdömen inte kan vara sanna eller falska och därför inte kan göras till föremål för vetenskaplig analys – snabbt blev normbildande (jfr Lewin 1970; Lewin 1972a; Andrén 1975a). Studiet av värdefrågor blev nu inte bara omodernt och obsolet, utan betraktades av en växande skara forskare därtill som något mystiskt, metafysiskt och verklighetsfrämmande, ja rent av som något förkastligt. I värdefrågor ”föreligger ju icke sanningsfrågan”, deklarerade Herbert Tingsten i Axel Hägerströms efterföljd – på börfrågor kan vi inte ge vetenskapliga svar (Tingsten 1963, s. 21; Tingsten 1941).

Idag är detta avståndstagande från normativa frågor mindre påtagligt; tonläget i debatten har

skrivats ner. Men fortfarande betraktas forskningen kring politikens värdefrågor ofta med skepsis av företrädare för samhällsvetenskapens huvudfåra. Acceptansen har förvisso ökat, men problemformuleringsprivilegiet är fortfarande empiristens och bevisbördan vilar på den normativa analytikern som tvingas argumentera för och rättfärdiga sitt perspektiv.

Skälet till denna skepsis är, tror jag, tvåfaldigt. Det första är metodologiskt och för tillbaka på att den normativa forskningen inte genomgått samma utveckling i metodhänseende som skett inom ramen för den empiriskt orienterade samhällsforskningen. I en del fall har den normativa traditionens företrädare haft svårt att möta de krav på systematik, formalisering, koherens och precision som metodutvecklingen i övrigt fört med sig; inte minst har man haft svårt att leva upp till positivismens mycket långtgående krav på intersubjektivitet. I ljuset av detta har den normativa analysen ofta beskyllts för att vara ovetenskaplig.

Till viss del är denna kritik nog riktig. Inte så till vida att det saknas god normativ forskning – tvärtom. Men kritiken har relevans om man ser till det sätt på vilket metodfrågor behandlats inom den normativa forskningen. Den explicita metoddiskussionen har varit, om inte frånvarande, så i alla fall starkt begränsad och företrädare för angreppssättet har inte lyckats etablera ett vedertaget och för den normativa traditionen gemensamt metodologiskt språkbruk. Fortfarande finns, åtminstone i en modern statsvetenskaplig kontext, endast ett fåtal systematiska genomgångar av de särskilda metodologiska frågor och problem som värdeanalysen aktualiserar.¹ I den mån metodfrågor diskuteras, så sker det vanligtvis integrerat med den normativa argumentationen i en specifik värdefråga.

En följd av denna metodologiska otydlighet har varit att gränsen mellan normativ analys i vetenskaplig mening och ett rent personligt

tyckande – jag återkommer längre fram till skillnaden – upplevts som flytande, varvid förekomsten av ”dålig” normativ forskning inte sällan tagits till intäkt för att angreppssättet som sådant är problematiskt (jfr Lewin 1972a). I modern statsvetenskap finns därtill av tradition en rädsla för att skiljelinjen mellan att *analysera* politik och att *göra* politik eller att *politiser*a skall lösas upp. Förhållandet är egentligen paradoxalt. Dels mot bakgrund av att den normativa analysen, särskilt den politiska filosofin, av dess empiriskt orienterade kritiker ofta anklagats för att vara världsfrånvärd, dels mot bakgrund av att samma kritiker ofta hävdade att statsvetenskapens värde bestäms efter i vad mån den kan göras praktiskt tillämpbar.

Det andra skälet till varför den normativa analysen marginaliserats skall nog sökas i angreppssättet som sådant. I takt med att samhällsanalysen fragmenterats har företrädare för exempelvis den normativa politiska filosofin delvis självvalt isolerat sig i enklaver utanför statsvetenskapens huvudfåra och helt definierat sig mot bakgrund av sitt normativa perspektiv (jfr Williams 1985). Även detta är i någon mening paradoxalt, då den normativa infallsvinkeln skär helt annorlunda än våra vanliga principer för inomdisciplinär kategorisering och rimligen torde vara aktuell inom de flesta statsvetenskapliga subdiscipliner.

I ljuset av detta finns det anledning att uppmärksamma och problematisera de särskilda metodologiska frågor som den normativa analysen inom samhällsvetenskapen väcker. Dels, och primärt, för att visa att ett traditionellt metodologiskt språkbruk, särskilt vad gäller olika former av textanalys, är tillämpbart också när det gäller normativ forskning och att metodologiska krav liknande de vi ställer vid empiriskt orienterade forskningsfrågor också kan ställas när vi söker vetenskapliga svar på bör-frågor (jfr Raphael 1976; Björklund 1977; Snare 1992). Dels, om än sekundärt, för att visa att en i metodologisk mening god normativ analys kan bidra med viktig kunskap om politik. I det följande skall vi därför diskutera vad en normativ analys vilande på vetenskaplig – i bemärkelsen systematisk och intersubjektiv – grund innebär och vilka konkreta metodologiska krav man kan

ställa på en sådan analys. Det skall dock genast sägas, att vad jag här kommer att presentera knappast är några nyheter. Men genom att ta ett samlat grepp på den normativa analysens metodfrågor, och därtill formulera dessa på ett något annorlunda sätt, hoppas jag kunna öka den metodologiska medvetenheten och i förlängningen bidra till att minska skepsisen mot det vetenskapliga studiet av politikens värdefrågor.

Att på så sätt hävda den normativa analysens betydelse är emellertid inte oproblematiskt. Resonemanget vilar i själva verket på två fundamentala vetenskapsteoretiska antaganden. För det första att värden eller värdeutsagor i någon mening finns och är verkliga; för det andra att det är möjligt att nå vetenskaplig kunskap också i värdefrågor. Låt oss därför ta vår utgångspunkt i dessa antaganden och diskutera den normativa analysens vetenskapsteoretiska förutsättningar.

Vad är ett värde? – om värdeanalys och normativ teori

Varje analys av och ställningstagande i normativa frågor tar sin utgångspunkt i ett eller flera värden. Ett värde, eller ett värdeomdöme eller en värdeutsaga, är för den normativa analytikern vad verkligheten är för en empirist – utan detta kan ingen vetenskap bedrivas. Enkelt uttryckt talar ett värde om för oss vad som är bra eller dåligt, vad som är bättre eller sämre än något annat, vad som bör vara på ett visst sätt eller hur vi bör handla i olika situationer (jfr Moritz 1970; Jareborg 1975; Spaemann 1989; Bergström 1992). Mer precist avses med ett värde något som är önskvärt eller eftersträvsvärt, något gott eller önskligt, på grundval av vilket vi kan rättfärdiga ett visst handlande eller ett visst tillstånd. Sådana värden kan vara av olika slag. Det kan röra sig om alltifrån generella etiska normer – som rättvisa, frihet, solidaritet och jämlikhet – till olika specifika samhällsvärden, i politologin ofta uttryckt i termer av demokrati eller effektivitet. En värdeutsaga bildar således utgångspunkt för ett svar på frågan hur något bör vara beskaffat och i vad mån detta kan rättfärdigas. Med rättfärdiga avses här en rationell argumentation i värdefrågor, som syftar till att ge skäl

eller grunder till att acceptera eller förkasta en viss värdeutsaga (jfr Raphael 1976; Pennock & Chapman 1986). Och vad den normativa analysen syftar till är just att synliggöra och precisera sådana värdeutsagor och utifrån dessa rationellt argumentera för ett ställningstagande.

Ofta görs i sammanhanget en distinktion mellan vad som i den engelskspråkiga litteraturen kallas *intrinsic values* och *extrinsic values* (jfr Frankena 1973; Jareborg 1975). Intrinsikala värden – den i litteraturen vedertagna svenska termen – är värden som är goda i och för sig, d v s goda oberoende av de konsekvenser de medför eller av yttre omständigheter. Något är här följaktligen gott ikraft av dess inre, inneboende egenskaper; ibland talar man just om inre värden, egenvärden eller primära värden. *Extrinsic values* – här saknas en vedertagen svensk term – är istället värden som är goda för att de står i relation till något annat som uppfattas som gott eller önskvärt. Vanligtvis formuleras sådana värden i instrumentella termer, d v s de är goda till följd av de konsekvenser de medför. Instrumentella värden bildar följaktligen medel för något annat som har ett värde eller som är önskligt.²

Ett inom statsvetenskapen vanligt förekommande fält för normativ analys är, för att ta ett exempel, diskussionen kring vad demokrati bör vara och hur detta kan rättfärdigas (jfr exempelvis Hermansson 1994; Held 1995; Lundquist 1998; Sjövik 2004). Sådana resonemang tar normalt sin utgångspunkt i olika demokrativärden som upplevs som eftersträvsvärda och som man anser att det politiska systemet bör tillgodose. Ett deltagardemokratiskt ideal lyfter t ex fram värdet av långtgående medborgerligt deltagande i politiken, medan ett representativt demokratiideal istället betonar värdet av representation och ansvarsutkrävande. Ett elitdemokratiskt ideal värnar värdet av kunskap och effektivitet i den politiska beslutsprocessen, medan ett deliberativt demokratiideal värnar värdet av samtal och dialog. Att ett värde här betonas framför ett annat behöver dock inte innebära att andra värden är oviktiga. Men olika normativa demokratimodeller tenderar att rangordnar demokrativärden på olika sätt, varvid vissa värden lyfts fram som viktigare än andra. I praktiken

följer med varje demokratidoktrin en sådan rangordning av olika politikvärden eller, annorlunda uttryckt, att man har upprättat en värdehierarki.

I den normativa demokratiteorin görs ofta en distinktion mellan demokratins substansvärden och demokratins processvärden, en distinktion som delvis för tillbaka på och kan illustrera skillnaden mellan egenvärden och instrumentella värden (jfr Lundquist 1998; Badersten 2002b; Sjövik 2004). Demokratins substansvärden – som exempelvis frihet, rättvisa, jämlikhet och solidaritet – är de essentiella grundvärden som demokratin är tänkt att tillgodose och som värnas genom olika demokratiska procedurer och institutionella arrangemang. Inte sällan formuleras sådana substansvärden just i intrinsikala termer, d v s de är goda i och för sig. Demokratins processvärden – som exempelvis medborgerligt deltagande, deliberation, ansvar och öppenhet – är istället värden som bildar medel för att understödja och förverkliga demokratins substansvärden. I en mening kan demokratins processvärden därför ses som instrumentella i förhållande till demokratins substans. Processvärdena kan då uppfattas som *extrinsic*, d v s de är goda i förhållande till något annat. Det skall dock sägas, att distinktionen mellan substans- och processvärden – liksom distinktionen mellan egenvärden och instrumentella värden – är analytiskt betingad och att det i praktiken ofta är svårt att upprätthålla skillnaden. I den demokratiteoretiska debatten råder det därtill delade meningar om vilka värden som skall uppfattas som substansvärden respektive processvärden.

Diskussionen kring normativ demokratiteori avspeglar också det faktum att det ofta råder konflikter mellan olika värden i politiken. Inte sällan så ställs exempelvis värdet av effektivitet i politiken mot värdet av folkligt deltagande i den politiska beslutsprocessen (jfr exempelvis Dahl 1994). På sätt och vis utgör värdekonflikter och normativa dilemman politikens egentliga essens – vad politik ytterst handlar om är att prioritera mellan olika, ofta oförenliga värden. Och en central del av den normativa analysen syftar just till att blottlägga sådana konflikter och dilemman. Här blir avsikten inte att rättfärdiga en särskild form av samhällsorganisation, utan sna-

rare att klargöra innebörden av rådande värdekonflikter och att påvisa att olika värdepremisser leder till olika, ibland kontrasterande uppfattningar om hur samhället bör organiseras. Med andra ord: det svar vi ger på politikens börfrågor varierar med de värden vi laddar den normativa analysen med. Poängen är helt enkelt att synliggöra detta och att visa att olika värden dessutom kan stå i konflikt med varandra. Varje svar på politikens börfrågor innebär således inte bara att man i enkel mening har tagit värdemässig ställning utan också, som sagt, att man rangordnat olika politikvärden och upprättat en värdehierarki.

Den normativa analysen är emellertid inte enbart beroende av ett tydligt preciserat värde som utgångspunkt och fundament, något som vi också skulle kunna formulera som ett svar på frågan om *vad* som rättfärdigas. Det normativa resonemang förutsätter också en föreställning om *hur* något skall rättfärdigas, d v s en idé om på vilket sätt vi skall argumentera för och utifrån det givna och preciserade värdet. En tydlig illustration av det senare är det som inom moralfilosofin benämns etisk teori och som avser olika sätt att normativt rättfärdiga mänskligt handlande. Traditionellt gör man i den etiska teorin en åtskillnad mellan å ena sidan s k deontologisk etik, ofta formulerad i pliktetiska termer, och å andra sidan s k teleologisk etik eller konsekvensetik, vanligen uttryckt som en form av utilitarism (jfr Frankena 1973; Tännjö 2002). Där deontologin tar sin utgångspunkt i handlingen som sådan och värderar denna mot bakgrund av ett antal på förhand formulerade moraliska principer – handla alltid i enlighet med plikterna! – fokuserar konsekvensetiken istället på handlingens följder och bedömer handlingens moraliska innehåll efter dess effekter: handla alltid så att konsekvenserna av dina handlingar blir så goda som möjligt!

Här möter vi följaktligen två helt olika principer för hur en handling skall värderas moraliskt. Svaret på frågan om ett visst handlande kan rättfärdigas eller ej varierar således både med vilket värde vi väljer att ladda analysen, d v s svaret på *vad*-frågan, och med vilket etisk-teoretiskt perspektiv vi väljer att anlägga, d v s svaret på *hur*-frågan. Och på samma sätt som den nor-

mativa analysen syftar till att problematisera och synliggöra konflikter mellan olika värden, så syftar den till att blottlägga konflikter mellan principiellt olika sätt att resonera i värdefrågor. Med ett annat språkbruk skulle vi här kunna tala om skilda ”normativa logiker” i den värdegrundade argumentationen.

Ofta är det just kombinationen av det svar vi ger på frågorna *vad* och *hur* som vi benämmer normativ teori (jfr Lundquist 1988). Ja, i själva verket förutsätter den normativa teorin ett svar på båda frågorna, d v s ett klart preciserat värde å ena sidan och en föreställning om hur detta kan rättfärdigas å den andra. Ibland, särskilt i moralfilosofiska sammanhang, innehåller den normativa teorin därtill en föreställning om *vem* som bildar utgångspunkt för ett rättfärdigande, d v s en föreställning om karaktären på det moraliska subjektet. Inte sällan görs här en distinktion mellan gruppetiska och individuлетiska perspektiv.

Om förhållandet mellan normativ och empirisk analys

Det är i sammanhanget viktigt att notera att värden och värdeomdömen inte endast är aktuella när vi talar om normativ analys och om att ge vetenskapliga svar på börfrågor. Värdeomdömen är centrala och har giltighet också i empirisk-teoretiska sammanhang (jfr Bergström 1992; Lundquist 1998). Men de frågeställningar som då aktualiseras är väsentligt annorlunda, och det är av stor vikt att hålla isär dessa olika former av värdeanalys. Där den normativ-teoretiska värdeanalysen intresserar sig för vilka värden eller värderingar som är riktiga, goda eller önskvärda, intresserar sig den empirisk-teoretiska värdeanalysen – *vad* som ibland också kallas empirisk värderingsforskning – för vilka värderingar som människor faktiskt har, för vilka moraliska eller andra värderingar som faktiskt finns i samhället. Den empiriskt orienterade värderingsforskningen skiljer sig i härvidlag inte från annan empirisk-teoretisk forskning, låt vara att studieobjektet utgörs av värden. Det finns emellertid all anledning att vara uppmärksam på skillnaden mellan normativ och empirisk värdeanalys, då uttrycket normativ analys ibland på ett olyckligt sätt används som en benämning av

båda. När vi här fortsättningsvis talar om normativ analys är det följaktligen endast värdeanalys i den tidigare normativ-teoretiska bemärkelsen som avses, för vilket begreppet också borde reserveras.

Förhållandet mellan normativa och empiriska frågor, mellan bör- och är-frågor, är emellertid mycket komplext och det finns här anledning att stanna upp och utveckla resonemanget något (jfr Lewin 1972a; Björklund 1977; Lundquist 1993; Rothstein 1994; Lundquist 1998; Sjövik 2004). I ett avseende är skillnaden mellan normativ och empirisk analys tydlig. Den normativ-teoretiska analysen syftar, som sagt, till att svara på frågan om hur något *bör* vara och hur detta kan rättfärdigas. Den empirisk-teoretiska analysen syftar istället till att svara på frågan om hur något *är* och hur detta kan förklaras eller förstås. Därtill skulle vi kunna tala om en konstruktiv-teoretisk analys, som syftar till att svara på frågan om hur något *kan* vara och hur detta uppnås (jfr Lundquist 1993; Rothstein 1994; Sjövik 2004). Den konstruktiva analysen, brukar man säga, förutsätter ett svar både på bör-frågan och är-frågan. Det vill säga, givet vad som är önskvärt och givet de omständigheter som råder, vad kan vi uppnå och hur uppnår vi detta? Det ligger i sakens natur, att normativa analyser ofta åtföljs av en sådan konstruktiv ambition.

Följer vi David Humes berömda tankegång – man talar här ofta om Humes lag – är det mycket viktigt att upprätthålla en strikt åtskillnad mellan normativ och empirisk analys (jfr Bergström 1992). Svaret på en bör-fråga kan nämligen inte ges av svaret på en är-fråga – vi kan inte sluta ett ”bör” från ett ”är”, värdeomdömen kan inte följa logiskt av empiriska omdömen. Omvänt torde inte heller svaret på en är-fråga kunna ges av svaret på en bör-fråga. Såväl frågorna som svaren är till sin natur principiellt olika – perspektiven går inte att jämföra.

Att hävda detta tycks emellertid förutsätta ett särskilt vetenskapsteoretiskt ställningstagande som säger dels att världen eller verkligheten existerar oberoende av oss själva, dels att vi kan nå ett slags objektiv kunskap om denna värld. Det vill säga, det förutsätter en realistisk och objektivt orienterad vetenskapssyn (jfr Lundquist 1993; Djurfeldt 1996). En mer, i veten-

skapsteoretisk mening, relativistiskt eller subjektivistiskt orienterad person skulle här naturligtvis invända och hävda att det sätt på vilket vi uppfattar världen är beroende av vår förförståelse av den, en förförståelse som också inkluderar våra värderingar. Hur vi ställer frågor om världen och hur vi tolkar den är således inte oberoende av våra subjektiva värderingar. Alla är-frågor innehåller i den meningen alltid, mer eller mindre, en implicit bör-föreställning. Vår kunskap kan därmed aldrig vara värderingsfri, varvid den tydliga distinktionen mellan ”bör” och ”är” torde falla.

Den relativistiska invändningen är central och framstår, från mina egna utgångspunkter, som rimlig; det är i denna mer kritiska riktning den vetenskapsteoretiska utvecklingen gått under senare decennier. Slutsatsen behöver emellertid inte innebära att distinktionen mellan ”bör” och ”är” helt faller. Jag vill nämligen påstå, att de problem som antyds ovan är av något olika slag. Det första problemet handlar primärt om vilken typ av frågor vi ställer, normativa, empiriska eller konstruktiva. Och i den mån man inte förfäktar en fullständig relativism – en position som är svår att förena med kunskapssökande över huvud – så torde distinktionen mellan ”bör” och ”är” och för den delen ”kan” fortfarande vara aktuell. Många skulle dessutom hävda att det just är kombinationen av normativa, empiriska och konstruktiva frågeställningar som gör statsvetenskapen särskilt intressant (jfr Lewin 1972; Lundquist 1993). Det andra problemet är av renodlad metateoretisk natur och handlar om i vad mån våra värderingar och vår förförståelse påverkar vår kunskap – ett problem som främst är aktuellt i samband med empirisk-teoretisk analys. Indirekt, men måhända något paradoxalt, torde även detta tala för att normativ analys i den explicita mening vi avser här – och följaktligen distinktionen mellan ”bör” och ”är”, om än mer problematiserad – är intressant och viktig. I den normativa analysen är ju själva poängen att synliggöra och rationellt argumentera utifrån uttalade värden och värderingar.

Det finns här anledning att beröra ytterligare en aspekt i spänningsfältet mellan normativ och empirisk analys. I den mån vi är intresserade av empirisk-teoretisk värdeanalys, av att analysera

faktiska värdekonflikter eller av idé- och ideologianalys, så kan det explicita mötet mellan normativa och empiriska anslag vara fruktbart (jfr Lewin 1972; Badersten 2002a; Badersten 2002b). Den normativa analysen skulle då kunna användas som redskap för att skissera ett teoretiskt utfallsrum eller en teoretisk karta, exempelvis formulerad i idealtypstermer, som sedan kan ligga till grund för den empiriska analysen. Det vill säga, genom att problematisera kring olika normativa uppfattningar i en viss fråga skapar vi oss en föreställning om vilka tänkbara positioner som kan finnas representerade i det konkreta empiriska material vi ämnar analysera. På så sätt bildar det normativa utfallsrummet analysinstrument för den empiriska undersökningen. Och så länge utfallsrummet hålls tillräckligt öppet, i bemärkelsen att flera olika och kontrasterande normativa uppfattningar finns representerade, kan man åtminstone partiellt hantera den relativistiska invändningen.³

Men, invänder man vidare, resonemanget så långt vilar på antagandet att värden och värdeomdömen faktiskt finns och att de är viktiga. Kan vi ta detta för givet?

Om värdeteori – en vetenskapsteori om värderingar

All vetenskaplig verksamhet förutsätter ett ställningsstagande i en rad vetenskapsteoretiska frågor, d v s i frågor av semantisk, ontologisk och epistemologisk natur. Den normativa analysen utgör inget undantag. För att en vetenskaplig analys i värdefrågor skall kunna genomföras måste vi ta ställning till vad värdesatser betyder eller betecknar (värdesemantik eller värdesatsteori), om värdeomdömen verkligen finns och hur de är konstituerade (värdeontologi) och om och hur vi kan nå vetenskaplig kunskap i värdefrågor (värdeepistemologi).

Den vetenskapsteoretiska diskussionen i anslutning till värdefrågor och normativ analys brukar gå under benämningen värdeteori eller axiologi (se vidare Moritz 1970; Frankena 1973; Jareborg 1975; Bergström 1992). Ibland, särskilt i moralfilosofiska sammanhang, talar man också om metaetik. Värdeteorin – eller metaeti-

ken – svarar just mot frågan vad värdesatser betyder, vilken ontologisk status vi skall tillskriva värdeutsagor och om värdeutsagor kan bli föremål för vetenskaplig analys. Ett klassiskt värde-teoretiskt problem är om det finns objektiva värden eller inte och om värdeomdömen kan vara sanna eller falska. Liksom i andra vetenskapsteoretiska sammanhang är emellertid problematiken mycket sammansatt och jag har här ingen möjlighet att göra komplexiteten rättvisa. Låt mig därför, som utgångspunkt för det fortsatta resonemanget, endast peka på några centrala och vanligt förekommande värdeteoretiska positioner.

Den normativa analysens tre metateoretiska huvudfrågor rör, som sagt, vad värdesatser betyder, om vi skall tillerkänna värdeutsagor ontologisk status eller inte och om och hur vi kan nå vetenskaplig kunskap i värdefrågor. Starkt förenklat kan fyra vanliga svar eller positioner i den vetenskapsteoretiska debatten urskiljas, här uttryckta som en kombination av värdesemantiska, värdeontologiska och värdeepistemologiska antaganden (jfr Moritz 1970; Bergström 1992; Lundquist 1988; Lundquist 1993).

Den första och kanske tydligaste positionen är den som brukar kallas för den *värdeobjektivistiska*. Värdeobjektivisten svarar ja på de två sista av de tre ovanstående frågorna; värden finns, de är verkliga och reella, och utsagor om värden kan bli föremål för vetenskaplig analys. Värden är därtill objektiva i den meningen att de står oberoende av människors tankar eller känslor, men också i den meningen att det finns värden som objektivt sett är goda och som alltid bör eftersträvas. Värdeutsagor kan därför vara sanna eller falska och kan följaktligen också göras till föremål för vetenskaplig prövning och analys. Värden och värdeomdömen skiljer sig därmed egentligen inte åt från andra typer av fenomen som vi som samhällsforskare studerar, även om de inte kan reduceras till empiriska omdömen. Den värdeobjektivistiska positionen skulle kunna sägas motsvara vad vi med vanligt vetenskapsteoretiskt språkbruk refererar till som en realistisk hållning i ontologisk mening – ibland möter man uttrycket värderealism – och har ett tydligt objektivistiskt eller fundamentistiskt kunskapsteoretiskt drag.

Den andra positionen brukar kallas den *värdenaturalistiska*. Värdenaturalismen säger att värdeomdömen är ett slags naturliga eller empiriska omdömen som på ett fundamentalt plan inte skiljer sig åt från andra empiriska omdömen. Med naturliga omdömen avses här omdömen om hur naturen – ibland även den mänskliga – eller verkligheten faktiskt är beskaffad. I praktiken relateras värden på så sätt till egenskaper som kan vara fysiska eller psykiska. Egenskaper som god och ond blir därmed inte några mystiska, främmande storheter utan refererar till välbekanta eller naturliga förhållanden. Ibland uttrycks den värdenaturalistiska positionen som en form av *värdesubjektivism*. Värdesubjektivismen hävdar att värden och värdeomdömen finns, men att de är subjektiva i någon mening. Värdeomdömen för därmed tillbaka på olika psykologiska förhållanden, de är uttryck för människors subjektiva reaktioner. En värdesubjektivistisk teori kan t ex säga att ordet "bra" inte betyder något annat än "gillas av de flesta". Subjektivistisk skall följaktligen inte förstås i bemärkelsen godtycklig; tvärtom har värdesubjektivismen ofta ett objektivistiskt kunskapsteoretiskt drag. Ontologiskt innebär naturalismen att värden existerar i realistisk mening och att värdeomdömen, i likhet med andra empiriska omdömen, torde kunna vara sanna eller falska. De torde följaktligen också kunna studeras med sedvanliga empiriska metoder.

En tredje position i den värdeeteoriska debatten är den *värderelativistiska*.⁴ Värderelativismen hävdar att värdeomdömen finns, att värden är verkliga, men att de vanligtvis endast har lokal eller begränsad giltighet. Värden kan till exempel vara giltiga för vissa personer, grupper eller kulturer, men inte för andra. Vad som är gott och ont, rätt och fel, och vad som normativt kan rättfärdigas, beror helt enkelt på i vilken kontext man befinner sig. Innebörden av ett visst värde kan därtill upplevas som olika beroende på vem man är och på sammanhang. Värden står därmed inte oberoende av den som betraktar dem – värden har ingen objektiv av oss människor oberoende existens, de är konstruerade av oss själva – även om flera människor kan dela samma uppfattning. Men i den mån värden finns i bemärkelsen att de påverkar människors handlande

torde de kunna göras till föremål för vetenskaplig analys, om än ofta med en tydligare – i ontologisk och epistemologisk mening – relativistisk och subjektivistisk innebörd. Uttryckt i traditionella vetenskapsteoretiska termer kan den värderelativistiska positionen möjligen beskrivas som ett slags kritisk realism eller som ett slags konstruktivism. Ibland möter man just termen värdekonstruktivism – eller värdeidealism, i motsats till värde realism – för att beskriva denna axiologiska hållning.

Den fjärde centrala värdeeteoriska positionen vi finner i diskussionen, och som vi tidigare indirekt berört, brukar benämnas *värdeemotivism*. Ibland, särskilt i ett svenskt sammanhang och när positionen innehåller ett specifikt värdeontologiskt antagande, talar man om värdenihilism. Värdenihilisten hävdar att värdeutsagor enbart är uttryck för känslor – att säga att något är gott eller ont är detsamma som att säga att något är vackert eller fult. Värden är chimäriska, de är inte reella eller verkliga, och utsagor om värden kan därför inte vara sanna eller falska. Värdeomdömen kan följaktligen inte heller underbyggas vetenskapligt eller göras till föremål för vetenskaplig analys. Värdeutsagor, skulle den extreme nihilisten hävda, är i praktiken en fråga om ren vidskepelse – det ska vi som samhällsforskare inte syssla med. Värdenihilismen, som bl a kan sägas präglade den klassiska positivismen, har länge dominerat i svensk samhällsvetenskap, inte minst som en följd av uppsalafilosofen Axel Hägerströms inflytande. Det är också denna position som länge bidragit till att tränga undan den normativa analysen i svensk samhällsforskning. Ibland, men då i en något mildare form, uttrycks emotivismen som en form av värdesubjektivism, och positionen skulle också kunna formuleras som en långtgående form av värderelativism.⁵

Hur skall vi då fortsättningsvis förhålla oss till detta värdeeteoriska spektrum? Ja, det är uppenbart att frågan om värden finns, hur vi väljer att studera värdeutsagor och om det över huvudtaget är möjligt att ge vetenskapliga svar på börfrågor är avhängigt den värde teori vi förfäktar. Är vi utpräglade värdenaturalister studerar vi i princip normativa frågor som vilka andra empiriska frågor som helst. Den vanliga distinktio-

nen mellan normativ och empirisk teori torde därmed falla, varvid sedvanliga empiriska metoder är tillämpliga även vid analysen av värdeutsagor – låt vara att sättet att argumentera på ofta bär likheter med vad vi förknippar med normativ metod. Är vi istället värdeobjektivist eller värderelativister blir distinktionen mellan normativ och empirisk teori central, och den normativa analysen får en särskild ställning. Är vi däremot värdenihilister är normativa frågor, om inte helt ointressanta, så åtminstone inte möjliga att göra till föremål för vetenskaplig analys.

Det resonemang vi fortsättningsvis ska föra är således kompatibelt med de tre första värdeteoretiska huvudpositionerna, men inte med värdenihilismen. Möjligen skall det tilläggas att i den mån vi, som tidigare berörts, med normativ analys menar en analys som också blottlägger konflikter mellan olika värden blir den värdeobjektivistiska positionen möjligen problematisk, åtminstone då den tar formen av ett slags värdeabsolutism. Att hävda att vissa värden är sanna, absoluta och objektivt goda utesluter i någon mån förekomsten av genuina värdekonflikter. Däremot förefaller det värdeobjektivistiska resonemanget vara kompatibelt med en analys av konflikter mellan olika normativ-teoretiska logiker, så till vida inte också dessa omfattas av det absolutistiska ställningstagandet. Samtidigt skall det betonas, att den skiljelinje mellan olika värdeteoretiska positioner som här anförts knappast är glasklar. I praktiken vävs perspektiven ofta in i varandra, något som diskussionen kring naturalism, subjektivism och relativism visar. Därtill är terminologin inte enhetlig, vilket ytterligare förstärker komplexiteten (jfr Bergström 1992). För att vi här skall komma vidare måste vi emellertid vara pragmatiska. Låt oss därför utgå från premissen att värden finns och är viktiga i bemärkelsen att de påverkar det sätt på vilket människor handlar.

Mot en metod för normativ analys

Hur går vi då mer praktiskt tillväga när vi givet dessa utgångspunkter bedriver normativ analys på vetenskaplig – dvs systematisk och intersub-

jektiv – grund? Som vi noterat tidigare är den konkret inriktade metoddiskussionen på det normativa området inom samhällsvetenskapen relativt begränsad. Ett fåtal principiellt inriktade arbeten finns (jfr Raphael 1976; Björklund 1977; Fischer 1980; Malnes 1999; Lindensjö 2004), men i övrigt sker diskussionen främst i anslutning till värdespecifika normativa analyser. Dessa resonemang är dock ofta präglade av den speciella uppgiften och impregnerade av särskilda normativa såväl som metodologiska ställningstaganden och därför mindre tillämpliga i ett försök att skissera generella riktlinjer för normativ analys.

Däremot, och något paradoxalt, finns det en betydande principiell metodlitteratur som behandlar den omvända och i analytisk mening negativa frågan, nämligen hur man skall gå tillväga för att kritiskt granska normativa utsagor. Metodlitteraturen kring olika former av textanalys är omfattande, inte minst vad gäller idé-, ideologi- och argumentationsanalys (se exempelvis Tingsten 1941; Vedung 1977; Bergström & Boréus 2000). Låt oss därför formulera problemet från detta negativa håll: Hur granskar och kritiserar vi normativa resonemang? Genom att på så sätt angripa problemet från motsatt håll kan vi dra nytta av den metodlitteratur som finns och indirekt eller baklänges ringa in vad som kännetecknar en normativ metod. Vi ska också ta hjälp av den relativt omfattande och intressanta – men från samhällsvetenskaplig utgångspunkt delvis perifera – filosofiska litteraturen om värdeanalys. Tillsammans ger detta underlag för att i analytisk positiv mening skissera några riktlinjer för en normativ analys vilandes på vetenskaplig grund.

Den textanalytiskt orienterade metodlitteraturen ger vid handen att man i princip kan granska eller pröva ett normativt resonemang på två sätt (jfr Tingsten 1941; Vedung 1977; Bergström & Boréus 2000). För det första kan man göra en *intern giltighetsprövning* som går ut på ett slags språklogisk och precisionsmässig prövning av den normativa utsagan. För det andra kan man göra en *extern giltighetsprövning*. Den externa giltighetsprövningen syftar till att pröva värdeutsagan som sådan, hur denna rättfärdigas i förhållande till andra värden, men också till att

bedöma de verklighetsutsagor – empiriska utsagor – som ofta används för att underbygga en normativ argumentation. Den som är bekant med sedvanliga idéanalytiska metoder känner här tydligt igen sig; när vi granskar normativa utsagor i allmänhet så gör vi det i princip på samma sätt som vi granskar politiska idéer eller ideologier. Låt mig emellertid kort utveckla dessa båda ansatser och visa hur detta kan bilda utgångspunkt för ett positivt argument för en normativ metod.

Intern giltighetsprövning av normativa resonemang

En intern giltighetsprövning av ett normativt resonemang består, som sagt, av en granskning av logiken och den inre konsistensen i den normativa utsagan. Något förenklat kan man säga att den interna giltighetsprövningen innehåller två moment (jfr Raphael 1976; Vedung 1977; Hansson 2003). Det första momentet innebär en granskning av det sätt på vilket värdeutsagan som sådan definieras och preciseras. Är de värden som bildar utgångspunkt för analysen tydligt preciserade och klart uttryckta? Är den värdehierarki som upprättas tydligt definierad? Är, i förekommande fall, de värdekonflikter som synliggörs presenterade på ett tydligt, precist och klagörande sätt? Syftet med prövningen är att blottlägga oklarheter, glidningar och betydelseförskjutningar i det sätt på vilket värdeutsagan presenteras.

Det andra momentet innebär en granskning av den inre konsistensen i den normativa argumentationen i sin helhet. Är analysen argumenterande överhuvudtaget, d v s anför det skäl för de ställningstaganden som görs? Är argumentationen logiskt sammanhängande? Är argumentationen konsekvent utformad och konsistent i sina olika delar, eller finns det interna motsägelser i resonemanget? Finns alla led i argumentationen med? Är de slutsatser som dras klart och tydligt preciserade, och följer slutsatserna logiskt av de premisser som satts upp? Är någon av premisserna otillbörlig? Är slutsatserna missriktade i något avseende? I stor utsträckning handlar det här om ett slags språklogisk, seman-

tisk och argumentationsanalytisk prövning av den normativa utsagan.

Innebörden av den interna giltighetsprövningen är helt enkelt att det inte får råda några oklarheter om vad det är som rättfärdigas, hur detta rättfärdigas, vilka slutsatser som dras och om hur argumentationen har nått dit. I grunden handlar det om att förmedla *intersubjektivitet* i den normativa analysen. Med intersubjektivitet avses här att påståenden och resonemang i värdefrågor inte endast får ha en privat, godtycklig innebörd (jfr Björklund 1977). Av detta följer två krav. Dels ett krav på *reproducerbarhet* i bemärkelsen att argumentationen i princip skall kunna följas och rekonstrueras av någon annan än författaren själv. Dels ett krav på *kritiserbarhet* i bemärkelsen att strikt privata värdeutsagor av typen ”jag tycker” inte kan tillåtas ligga till grund för den normativa analysen – privata värderingar kan nämligen inte kritiseras. Förhållandet har tydlig språklig innebörd och för tillbaka på skillnaden mellan ”att anse” och ”att tycka” (jfr Liedman 2004). I normativ-analytiska frågor ”anser” man, d v s anför genomtänkta och välgrundade skäl för sin ståndpunkt, ofta i öppet prövande samtal med andra.⁶ Av detta följer också att man i den normativa argumentationen öppet bör redovisa och bemöta eventuella motargument.

Kravet på intersubjektivitet får dock inte misstolkas som ett krav på att alla ska instämma i en särskild värdeutsaga eller att alla ska dela de uttalade premisserna. Men de flesta bör åtminstone vara eniga om den i analysen aktuella innebörden av en viss värdeutsaga, av premisserna och av argumentationen och de slutsatser den leder fram till. Att dessa krav tillgodoses utgör en förutsättning för att den normativa resonemanget ska kunna prövas och kritiseras. Till detta kan läggas ett allmänt krav på *saklighet* i argumentationen i det att endast värdeutsagor, argument och exempel som har bäring – direkt eller indirekt – på den fråga som diskuteras skall begagnas (jfr Hansson 2003; Bergström & Boréus 2000).⁷

Tar vi denna interna giltighetsprövning som utgångspunkt kan vi skissera några i analytisk mening positiva element i en normativ metod.

Låt mig för enkelhets skull sammanfatta dessa i fem riktlinjer för den normativa analysen:

1. *Precision.* Den normativa analysen skall ha hög precision. Värdeutsagor och värdekonflikter skall vara tydligt och precist definierade, liksom resonemanget skall vara klart och konsistent i alla dess delar.
2. *Argumentation.* Den normativa analysen skall vara argumenterande. Med detta menas att genomtänkta skäl skall anföras för ställningstaganden och att de slutsatser som dras skall följa logiskt av de uppsatta premisserna. Men det innebär också att eventuella centrala invändningar som kan resas längs vägen explicit tas upp, problematiseras och avfärdas i argumentationen.
3. *Reproducerbarhet.* Den normativa argumentationen skall vara möjlig att rekonstruera, såväl vad gäller dess premisser som argumentationens alla led och de slutsatser som dras.
4. *Kritiserbarhet.* Den normativa analysen skall vara öppen för kritik i bemärkelsen att godtyckliga, strikt privata värdeutsagor av typen "jag tycker" är frånvarande.
5. *Saklighet.* Endast värdeutsagor och argument som har relevans för det aktuella ställningstagandet skall finnas med i argumentationen.

En fråga som nu aktualiseras är hur de olika värde-teoretiska positioner vi tidigare skisserat ställer sig till dessa metodologiska riktlinjer. I stort sett, vill jag nog hävda, är kraven generellt tillämpliga oberoende om vi är värdeobjektivist, värdenaturalist eller värderelativist. Möjligt skulle värderelativisten, om vi med detta inkluderar en relativistisk ontologi, ge intersubjektivitetskravet en något annorlunda innebörd i det att rekonstruerbarheten alltid är begränsad. Men i den mån man tror på möjligheten att genom språket och dess gängse regler förmedla någon form av intersubjektiv mening torde kravet vara åtminstone partiellt tillämpligt.

Extern giltighetsprövning av normativa resonemang

Den externa giltighetsprövningen av ett normativt resonemang kan också sägas innehålla

två moment. För det första handlar det om att utifrån normativa premisser bedöma värdeutsagan eller den moraliska principen som sådan, hur den initialt sett underbyggs och rättfärdigas i förhållande till andra värden. För det andra handlar det om att bedöma giltigheten i de verklighetsutsagor eller empiriska beskrivningar som, vid sidan av den rent värderelaterade argumentationen, ofta finns representerade i normativa resonemang för att understödja de slutsatser som dras (jfr Tingsten 1941; Vedung 1977).

Det första momentet kan vi kalla för en *extern giltighetsprövning av värdeutsagor*. Här handlar det som sagt om att bedöma värdeutsagan som sådan. Hur gör vi då detta? Hur argumenterar man för att vissa värden bildar utgångspunkt för resonemanget och inte andra? Ja, våra normativa utsagor kan i princip underbyggas på många olika sätt; i den politisk-filosofiska diskussionen möter vi flera svar:

- i. Vi kan hänvisa till värdeutsagans självklara karaktär, att den uppfattas som intuitivt eller förnuftsmässigt riktig och därför kan rättfärdigas.
- ii. Vi kan hänvisa till ett slags *common sense*-uppfattningar eller standardförhållanden om vilka värden som uppfattas som eftersträvansvärda.
- iii. Vi kan genom empirisk-teoretisk värdeanalys hänvisa till de värden som faktiskt råder i samhället och ta detta som utgångspunkt för den normativa analysen.
- iv. Vi kan hänvisa till att vårt värde eller vår moraliska princip fångar upp alla relevanta drag i den moraliska situationen eller i våra värderingar och i den meningen är heltäckande.
- v. Vi kan hänvisa till att vårt värde eller vår moraliska princip befinner sig i ett slags reflektivt ekvilibrium eller, förenklat uttryckt, att det råder överensstämmelse mellan etikens regler och etikens praxis.
- vi. Vi kan hänvisa till ett slags hypotetisk ideal-situation och argumentera för att värdeutsagan representerar den normativa standpunkt vi alla skulle inta under sådana ideala förhållanden.
- vii. Vi kan hänvisa till en extern auktoritetskälla, andlig eller världslig.

Det är uppenbart att våra olika värde-teoretiska positioner ser något olika på dessa skilda principer för rättfärdiganden. En värdeobjektivist skulle utan tvekan acceptera ett intuitionistiskt eller rationalistiskt argument enligt den första punkten ovan, och eventuellt också en auktoritetsgrundad argumentation i enlighet med den sista punkten. Däremot skulle objektivisterna, tror jag, ha svårt för den form av koherensism som framkommer i punkt fem. Värdenaturalisten hade förmodligen tilltalats av en *common sense*-argumentation enligt punkt två eller en empirisk argumentation i enlighet med punkt tre. Värderelativisten skulle i sin tur sannolikt acceptera ett koherensargument av karaktären reflektivt ekvilibrium eller ett *common sense*-argument, med reservationen att den konkreta innebörden av detta kan variera mellan olika kontexter. Det centrala här är emellertid inte att ta ställning och diskriminera bland dessa och andra normativa argumentationslinjer. Det viktiga är att det, i likhet med vad som sagts tidigare i förhållande till den interna giltigheten, klart och tydligt framgår hur man argumenterar och att man ger goda skäl för detta. Även här är således kravet på intersubjektivitet i högsta grad aktuellt.

Det andra momentet kan vi kalla för en *extern giltighetsprövning av verklighetsutsagor*. Här handlar det om att bedöma och pröva de empirisk-teoretiska omdömen som ofta bildar delar av en normativ argumentation (jfr Tingsten 1941; Bergström & Boréus 2000). Många normativa analyser innehåller påståenden om verkligheten, som delar av argumentationen och för att underbygga de slutsatser som dras. Etiska beslutsanalyser innehåller t ex ofta beskrivningar av beslutssituationen som sådan, vilka omständigheter som råder, vilka handlingsalternativen är, vilka konsekvenser olika handlingsalternativ har, vilken information som finns tillgänglig etc. Den normativa demokratiteorin innehåller t ex inte sällan empiriska utsagor om politikens faktiska funktionssätt och om politiska sakförhållanden. Och i den meningen detta utgör utsagor om hur verkligheten är beskaffad, så skulle vi också kunna utsätta dem för empirisk prövning. Var det verkligen så situationen såg ut? Är det verkligen en korrekt beskrivning och tolkning av de förhållanden som rådde? Är de verklig-

hetsbeskrivningar som görs väl underbyggda? Är de tolkningar som görs rimliga? Hur ser källmaterialet ut?

I denna del skiljer sig inte den normativa analysen metodmässigt från annan empirisk analys, varvid sedvanliga krav på systematik, källhänvisning och källkritik – i termer av äkthet, beroende, tidsavstånd och tendens (jfr Thurén 1986) – torde vara tillämpliga. Innebörden av dessa krav varierar naturligtvis med vilken vetenskapsteoretisk uppfattning man förfäktar; en realistisk/objektivistisk vetenskapssyn ställer härvidlag helt andra krav än en relativistisk/subjektivistisk dito. Men återigen, i den mån man inte förfäktar en fullständig relativism borde även här ett grundläggande och gemensamt intersubjektivitetskrav kunna ställas i bemärkelsen att man skall bemöda sig om att öppet och tydligt argumentera och ge skäl för sina verklighetsutsagor. Om vi därtill, åtminstone partiellt, accepterar den humeska distinktionen mellan ”bör” och ”är” blir det samtidigt viktigt att hålla isär analysens normativa och empiriska inslag och undvika misstaget – att sluta ett värdeomdöme från ett verklighetsomdöme.

Möjligen kan man också tala om ett tredje moment i den externa giltighetsprövningen, nämligen vad vi skulle kunna kalla för en *extern rimlighets- och relevansprövning av normativa resonemang*. Denna rimlighets- och relevansprövning handlar om att i ett slags konstruktiv-teoretisk anda bedöma huruvida värdeutsagorna och de slutsatser som dras är realistiska i förhållande till den verklighet som råder (jfr Lewin 1972; Björklund 1977; Lundquist 1993; Rothstein 1994). Här handlar det följaktligen inte om att pröva värdepremissen och den normativa argumentationen som sådan, utan om att bedöma om resonemanget i någon mening är praktiskt tillämpligt. Är de värden som förfäktas i analysen möjliga att uppnå i praktiken? Är det realistiskt, givet rådande omständigheter, att tänka sig dessa värdepremisser och de slutsatser som den normativa analysen ger upphov till omsatta i det verkliga livet? En normativ analys som på så sätt är realistisk och har verklighetsanknytning torde –eventuellt– vara mer intressant och relevant än en analys som är verklighetsfrånvärd och utopisk. I en mening kan man därför även här tala

om ett krav på saklighet, men nu med renodlad konstruktiv-teoretisk innebörd.

Ett annat sätt att formulera tankegången på är att säga att ett normativt resonemang som har ett tydligt och genomtänkt svar på den s k *so what*-frågan, d v s frågan om på vilket sätt analysen har principiell innebörd och vad den ska tjäna till, torde vara intressantare än ett resonemang som lämnar frågan helt utan svar. Ytterligare ett sätt att uttrycka tanken på skulle kunna vara att tala om ett krav på samhällsrelevans. Även i denna fråga möter vi emellertid tydliga vetenskapsteoretiska motsättningar, och lika lite som det är okontroversiellt att ställa sådana relevanskrav i allmänhet är det okontroversiellt att hävda dessa krav i förhållande till den normativa analysen. Samtidigt är det viktigt att betona att relevanskraven i sig inte säger något om den inre kvaliteten på den normativa argumentationen och därför under alla omständigheter torde ses som sekundära. Men diskussionen belyser i ännu ett avseende det komplexa förhållande som råder mellan normativ, empirisk och konstruktiv analys.

Skall vi formulera innebörden av den externa giltigheten i analytisk mening positiva termer kan man säga att den normativa analysen även i detta avseende bör vägledas av precision, argumentation, reproducerbarhet, kritiserbarhet och saklighet, låt vara med något annorlunda innebörd. Särskilt det empiriska momentet väcker en rad andra frågor och problem; här rör man sig i den empiriska samhällsvetenskapens sedvanliga metodologiska domäner, med de metodstrider och problem som därav följer. Möjligen kan man till och med säga att en del av dessa problem – och möjligheter – accentueras och ställs på sin spets när empiriska utsagor bildar delar i en normativ argumentation.

Några riktlinjer för normativ analys

Med utgångspunkt i dessa krav på intern och extern giltighet skulle vi nu som avslutning, låt vara lite förenklat, kunna formulera några riktlinjer för en normativ analys vilandes på vetenskaplig grund:⁸

- Specificera de värden, principer eller moraliska utsagor som bildar utgångspunkt för det normativa resonemanget!
- Anför genomtänkta och välgrundade skäl för de ställningstaganden som görs!
- Se till att argumentationen är logiskt stringent, att alla argumentationsled finns med, att resonemanget inte innehåller motsägelser och att slutsatserna kan härledas från de uppsatta premisserna!
- Lev upp till kraven på intersubjektivitet, d v s kraven på reproducerbarhet, kritiserbarhet och saklighet!
- Rättfärdiga de värden eller principer som den normativa argumentationen utgår ifrån!
- Se till att underbygga eventuella verklighetsutsagor med källkritiska hänvisningar till empiriskt material och ge tydliga skäl för dina tolkningar!
- Sträva så långt som möjligt efter rimlighet och samhällsrelevans, d v s presentera ett genomtänkt svar på *so what*-frågan!

Björn Badersten

Noter

1. Undantag i ett svenskt statsvetenskapligt sammanhang – där normativa metodfrågor explicit problematiseras i sin egen rätt, låt vara med en viss idé- och ideologianalytisk bias – är möjligen Lewin 1970; Lewin 1972a; Lewin 1972b; Rasmussen & Björklund 1972; Söderfeldt 1973; Lindkvist 1974; André 1975a; André 1975b; Lane 1975; Lindkvist 1975; Björklund 1977; Malnes 1999; och Lindensjö 2004. Symptomatiskt nog är huvuddelen av dessa arbeten från början av 1970-talet då intresset för den normativa analysen hade ett temporärt uppsving. I ett vidare samhällsvetenskapligt perspektiv kan man här också referera till den omfattande debatt om det s k objektivitetsproblemet i samhällsforskningen som fördes under 1950- och 1960-talen (se vidare exempelvis Myrdal 1968). I ett internationellt statsvetenskapligt sammanhang kan nämnas Meehan 1971; Raphael 1976; och Fischer 1980. Det skall samtidigt sägas att den filosofiska litteraturen på det värdeanalytiska området är omfattande, om än präglad av ett något annorlunda sätt att formulera problemet på och därför endast partiellt tillämpbar.

lera problemet på och därför endast partiellt tillämpbar.

2. Följer vi Lewis distinktion (refererad i Jareborg 1975) kan sådana *extrinsic values* – i tillägg till att vara instrumentella – också vara *inherenta*, då de har omedelbar förmåga att framkalla något som har egenvärde, och *kontributiva*, då de utgör en del av något som har inherent, instrumentellt eller intrinsiskt värde. Möjligen skulle man kunna uttrycka skillnaden mellan dessa olika *extrinsic values* som att de på skilda sätt är kausalt relaterade till något som har egenvärde. Se vidare Jareborg 1975.

3. Omvänt så skulle en empirisk-teoretiskt orienterad värderingsanalys naturligtvis kunna ligga till grund för en normativ argumentation. Detta genom att man på empirisk väg rekonstruerar och preciserar de värden som den normativa analysen laddas med. Det vill säga, de värderingar som människor faktiskt har – i den mån detta kan blottläggas (jfr den relativistiska/subjektivistiska invändningen) – får bilda utgångspunkt för den normativa argumentationen.

4. Denna värderrelativistiska position skall inte förväxlas med vad som i den svenska samhällsteoretiska debatten kallats "vetenskaplig värderrelativism", som snarare syftar på en värdenihilistisk hållning (se vidare Lewin 1972; Lindkvist 1974). Se också not 5 nedan.

5. Jfr uttrycket "vetenskaplig värderrelativism", som betecknar en sådan skepsis mot värdefrågor (se också not 4 ovan).

6. Det svenska ordet "anse" hör etymologiskt samman med lågtyskans *ansen*, med betydelsen "betrakta", "pröva" eller "granska".

7. Innebörden av detta kan också uttryckas som att man i argumentationen skall undvika ett antal klasiska filosofiska felslut som exempelvis *ignoratio elenchi* (missriktad slutsats), *equivocation* (felslut till följd av betydelseförskjutningar) och *petitio principii* ("begging the question"). Se vidare exempelvis Hansson 2003.

8. Dessa riktlinjer skulle också kunna formuleras som innebörden av *akribi* vad beträffar normativ analys.

Litteratur

- Andrén, Gunnar, 1975a. "En idéanalytisk dogm", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:13–17.
 Andrén, Gunnar, 1975b. "En ideologisk spelregel", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:232–236.

- Badersten, Björn, 2002a. *Medborgardygden. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.
 Badersten, Björn, 2002b. *Mellan värden och praxis. Det regionala företräddarskapet i demokratiteoretisk belysning*. Stockholm: Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet.
 Barry, Brian, 1991 [1980]. "The strange death of political philosophy", s. 11–23 i Brian Barry, *Democracy and power. Essays in political theory 1*. Oxford: Clarendon Press.
 Bergström, Lars, 1992. *Grundbok i värdeteori*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
 Bergström, Göran – Kristina Boréus, 2000. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
 Björklund, Stefan, 1976. *Politisk teori*. Stockholm: Bokförlaget Aldus.
 Björklund, Stefan, 1977. *Den uppenbara lösningen. Om möjligheten till en objektiv ståndpunkt i värdefrågor*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
 Dahl, Robert, 1994. "A democratic dilemma: system effectiveness versus citizen participation", *Political Science Quarterly* 109:23–34.
 Djurfeldt, Göran, 1996. *Boström och kaminen. En introduktion till realistisk vetenskapsteori*. Lund: Arkiv Förlag.
 Fischer, Frank, 1980. *Politics, values, and public policy: The problem of methodology*. Boulder, Col.: Westview Press.
 Frankena, William K., 1973. *Ethics*. Second edition. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
 Hansson, Sven Ove, 2003. *Verktygslära för filosofer. Andra upplagan*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
 Held, David, 1995. *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.
 Hermansson, Jörgen, 1994. "Hur kan demokratin rättfärdigas?", s. 20–54 i Anders Sannerstedt – Magnus Jerneck (red.), *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.
 Jareborg, Nils, 1975. *Värderingar*. Stockholm: Norstedts.
 Lane, Jan-Erik, 1975. "Politikvetenskap och metaetik", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:97–98.
 Lewin, Leif, 1970. *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
 Lewin, Leif, 1972a. *Statskanskapen, ideologierna och den politiska verkligheten*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, nr 62. Stockholm: Rabén & Sjögren.

- Lewin, Leif, 1972b. "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 75:437–468.
- Liedman, Sven-Eric, 2004. *Tankens lätthet, tingens tyngd. Om frihet*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindensjö, Bo, 2004. *Perspektiv på rättvisa*. Göteborg: Daidalos.
- Lindkvist, Kent, 1974. "Den vetenskapliga värderelativismen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 77:160–172.
- Lindkvist, Kent, 1975. "Om värdesatsteori, spelregler för vetenskap och idéanalys", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 78:65–72.
- Lundquist, Lennart, 1988. *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratins väktare*. Lund: Studentlitteratur.
- Malnes, Raino, 1999. *Filosofi för statsvetare*. Lund: Studentlitteratur.
- Meehan, Eugene J., 1971. *The foundations of political analysis: Empirical and normative*. Homewood, III: Dorsey Press.
- Moritz, Manfred, 1970. *Inledning i värde teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Myrdal, Gunnar, 1968. *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Pennock, J. Roland – John W. Chapman, 1986. *Justification*. New York and London: New York University Press.
- Raphael, D. D., 1976. *Problems of political philosophy*. London: MacMillan.
- Rasmussen, Erik – Stefan Björklund, 1972. "Värderingar – normativism i samhällsvetenskapen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 75:36–66.
- Rothstein, Bo, 1994. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS.
- Sjövik, Kristian, 2004. *Demokrati bortom nationalstaten?* Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Spaemann, Robert, 1989. *Basic moral concepts*. London and New York: Routledge.
- Snare, Francis, 1992. *The nature of moral thinking*. London and New York: Routledge.
- Söderfeldt, Björn, 1973. "Om verklighet och värde", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 76:255–273.
- Thurén, Torsten, 1986. *Orientering i källkritik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Tingsten, Herbert, 1941. *Idékritik*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, Herbert, 1963. *Åsikter och motiv. Essayer i statsvetenskapliga, politiska och litterära ämnen*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Tännsjö, Torbjörn, 2000. *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
- Vedung, Evert, 1977. *Det rationella politiska samtalet: hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Williams, Bernard, 1985. *Ethics and the limits of philosophy*. London: Fontana Press.

Statsvetenskap och studiet av mänskliga rättigheter

Samling kring mänskliga rättigheter

Alltmer forskning och utbildning om mänskliga rättigheter (MR) har initierats vid universitet och högskolor de senaste åren. MR har etablerats som ett nytt flervetenskapligt grundutbildningsämne på många platser både i Sverige och internationellt.¹ Antalet delkurser med Mänskliga rättigheter i namnet ökar också inom de traditionella universitetsämnena. Malmö högskola och Teologiska Högskolan i Stockholm var tidigt ute med att starta flervetenskapliga utbildningar i MR. Nu har majoriteten universitet och högskolor hakat på denna trend (se *Förteckning över institutioner med utbildningar i mänskliga rättigheter 2004–2005*).

Det görs också ansträngningar för att i gemensamma nätverk och centrubildningar samla den MR-inriktade forskning som bedrivs inom olika universitetsämnen. Till exempel bildades *Centrum för studiet av mänskliga rättigheter* i juli 2003 vid Göteborgs universitet. "Centret har som mål att främja förståelsen för mänskliga rättigheter som ett område för tvärvetenskaplig akademisk forskning och undervisning".² Uppsala universitet meddelar att "fred, demokrati och mänskliga rättigheter" är ett av de forskningsområden som universitetet vill satsa mer på under 2005–2008.³

Även nationellt samlas numera en mängd forskare och praktiker vartannat år vid *MR-dagarna* i Stockholm som arrangeras gemensamt av DemokratiAkademien, Fonden för mänskliga rättigheter, Teologiska Högskolan och Utrikespolitiska institutet. MR-dagarna har ägt rum år 2000 och 2002 och i november 2004. Dessa dagar består i en blandning av workshops, paneldebatter, forskarpresentationer, utställningar m.m. De forskarpapers som presenterats under MR-dagarna har givits ut i två samlingsvolymer; *Mänskliga rättigheter – aktuella forskningsfrågor* (2001) och *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* (2003). På nordisk basis sker en samling kring MR-forskning i Nor-

dic School in Human Rights Research som bl.a. syftar till att stötta doktorander som sysslar med MR-forskning i olika discipliner. I detta nordiska nätverk utgör MR-institutet i Lund, Åbo, Köpenhamn och Oslo hörnstenarna.

Inledningsvis ges här en kort introduktion till vilken typ av MR-frågor som studeras inom statsvetenskapens sfär. Sedan förs några faktorer som kan tänkas ligga bakom det ökade intresset för forskning och utbildning just i termer av mänskliga rättigheter fram. Avslutningsvis presenteras tre bidrag ur *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer*, som exempel på hur MR-forskning i skärningspunkten till statsvetenskap kan se ut.

Statsvetenskap och studiet av MR

Vad är MR-forskning? Vi kan utgå från kriterier som att man i MR-forskning explicit använder sig av terminologin som omger mänskliga rättigheter, eller att de sakfrågor som studeras rör rättigheter som identifierats i MR-konventioner, eller för den delen att en utomstående betraktare kan tolka forskningen i termer av mänskliga rättigheter. Vi kan också tänka oss att man inom varje traditionell disciplin har en inomvetenskaplig uppfattning om vad som utgör MR-forskning. Här finns en spänning mellan å ena sidan risken för urvattning av MR-begreppet, å andra sidan värdet i att visa att frågor om mänskliga rättigheter är närvarande även där vi inte omedelbart tänker i MR-termer. Likaså är konstruktionen av mänskliga rättigheter som ett eget flervetenskapligt universitetsämne ambivalent. Å ena sidan behövs en större samling kring ämnet, å andra sidan är utgångspunkten de perspektiv, teorier och metoder som utvecklas i andra ämnestraditioner.

Studiet av mänskliga rättigheter har traditionellt dominerats av jurister (Dunér 2002: 14). Trots att statsvetare i allmänhet inte så frekvent använt MR-vokabulären är mänskliga rättigheter ett gammalt tema även i statsvetenskap. Studiet av demokrati och demokratiseringsprocesser, till exempel, rör i högsta grad mänskliga rättigheter. I sin kartläggning över MR-forskning i Sverige klassificerar Mathias Karlsson (2003)

83 projekt under temat ”demokrati” och 42 projekt under temat ”genus” av totalt 351 forskningsprojekt med MR-anknytning.

Agnar vi oss åt statsvetenskapens olika förgreningar ser vi att begrepp som rättigheter, skyldigheter, ansvar och rättvisa alltid varit centrala i politisk filosofi och politisk teori. I studiet av offentlig förvaltning har man inte särskilt ofta använt sig av MR-terminologin, trots att det formella ansvaret för MR-implementering ligger hos offentliga tjänstemän. Inom fältet offentlig etik/förvaltningsetik har man emellertid behandlat frågor som vi idag kanske skulle uttrycka i termer av mänskliga rättigheter. På grund av att teoribildningen realismen dominerat studiet av internationella relationer (IR), sågs mänskliga rättigheter länge inte som ett relevant forskningsområde, något som dock förändrats avsevärt sedan det kalla krigets slut. Den koncentration på studiet av mellanstatliga relationer som dominerat studiet av IR har inte heller varit gynnsam för studiet av MR. Idag finner vi dock inom IR-ämnet en stor litteratur om MR-normer och internationella relationer.

Forskningsteman inom MR-fältet placeras emellertid inte så lätt in i någon av statsvetenskapens traditionella discipliner, utan anknyter till flera sådana samtidigt. Det kan exempelvis gälla studiet av de politiska processer som omger arbetet för mänskliga rättigheter, från agenda-setting processer och nya internationella MR-dokuments tillkomst, till spridningen av MR-normer och efterlevnadsproblematiken på nationell och lokal nivå (t.ex. Keck och Sikkink, 1998). Det kan gälla komparativa studier av hur olika länder relaterar till MR-normer (t.ex. Risse m.fl. 1999), eller av de institutioner som utgör en central del i den internationella MR-regimen. Ett växande forskningsfält rör ickestatliga aktörers roll både som försvarare av MR och överträdare mot MR, såväl transnationellt som lokalt (t.ex. Haufler 2001, Andriof och McIntosh 2001). En ständigt närvarande diskussion gäller förhållandet mellan MRhänsyn och andra utrikespolitiska hänsyn och hur MR-retoriken används som ett politiskt instrument i den internationella sfären (t.ex. Ignatieff, 2001). Genomgående studeras hur maktförhållanden sätter ramarna för hur MR utformas och sprids (t.ex.

Evans 2001, Falk 1999) och hur suveränitetsprincipens karaktär påverkas av MR-normernas spridning (t.ex. Brown 2002, Reus-Smit 2001). Implicit eller explicit närvarande i dessa frågor ligger en problematisering av begrepp som rättigheter och ansvar (t.ex. Erskine 2003). Ett återkommande tema är spänningen mellan universalism och relativism, och denna spännings närvaro i det MR-arbete som utförs på global och lokal nivå (t.ex. Howland 1999).

Vill man få en inledande översikt över fältet för MR-studier kan man läsa kapitlen ”International Human Rights”, ”Norms and Ethics in International Relations”, samt ”International Law, International Relations and Compliance” i *Handbook of International Relations* (2002). Vill man läsa idéhistoriskt viktiga originaltexter kan man ta del av *The Human Rights Reader. Major Political Essays, Speeches, and Documents From the Bible to the Present* (1997). Den kommenterade samlingsvolymen *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals: Texts and Materials* (2000) återger viktiga texter från juridik, statsvetenskap och etik. Dessutom ger den flervetenskapliga tidskriften *Human Rights Quarterly: a Comparative and International Journal of the Social Sciences, Philosophy and Law* en bra bild av nutida MR-forskning.

Ett nytt universitetsämnes framväxt

Varför har studiet av mänskliga rättigheter konstruerats som ett eget flervetenskapligt universitetsämne just de senaste åren? Några faktorer som kan tänkas ligga bakom detta är:

(a) I och med bipolaritetens slut gavs bredare internationell uppmärksamhet till värandet av MR som ett tema i världspolitiken (se t.ex. Coicaud och Warner 2001). Det kalla krigets slut innebar en mer framträdande roll för MR i många staters utrikespolitik (i det svenska fallet, se till exempel Regeringens skrivelser 1997/98: 89 och 2003/04:20 *Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik*). Trots detta sätts ramarna för MR-frågors behandling i världspolitiken fortfarande i hög utsträckning av maktförhållanden och intressekonflikter (se t.ex. Evans 1998).

(b) MR lyfts i politiska sammanhang fram som ett viktigt utbildningsmål; det har blivit ett politiskt korrekt ämne om man så vill. Som vi ser nedan har det kommit propåer från politiskt håll om att det är lämpligt att studera och forska kring MR, motiverat utifrån de värderingar som ligger bakom MR och den roll MR har i svensk utrikespolitik.

(c) MR-vokabulären har börjat användas inom forskningsområden där man inte tidigare tolkat och analyserat sitt studieobjekt i MR-termer (Dunér 2002: 11). Även i media behandlas oftare MR-frågor i samband med konfliktrapportering.

(d) Just flervetenskapligheten i de ansatser och utbildningar som numera utmärker studiet av MR är på modet i universitetsvärlden och ofta populära hos anslagsgivare.

(e) Det finns en ökad efterfrågan från studenter som inte läser på juristutbildningen att få läsa kurser i MR under grundutbildningen.

(f) På den internationella nivån har FN uppmanat sina medlemsstater att främja utbildning i mänskliga rättigheter genom flera deklARATIONER, t.ex. i Wiendeklarationen som antogs vid världskonferensen om mänskliga rättigheter 1993.⁴ Utifrån förslagen i Wien utnämnde FN:s generalförsamling årtiondet 1995–2004 till ett årtionde för utbildning i MR. I samband med detta uppmanades medlemsstaterna att formulera en nationell handlingsplan för främjandet av MR, i vilket utbildning sågs som en viktig komponent.

Mot bakgrund av detta gav utbildningsdepartementet 1998 Suzanne Askelöf, dåvarande generalsekreterare i Rädde Barnen, uppdraget att utreda och lägga förslag rörande högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter. En av utgångspunkterna för utredningen var att kunskaper i MR och demokrati är viktiga för en rad olika yrken. Eftersom alla anställda inom offentlig verksamhet agerar för statens räkning gentemot den enskilde individen, är den anställda skyldig att känna till de MR-konventioner staten ratificerat.

Utredningen utmynnade i Ds 1998:46 *Mänskliga rättigheter – många skyldigheter. Universitets- och högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter*. Askelöf framhåller här

att genom de internationella MR-konventioner som staten ratificerat har staten också iklätt sig en förpliktelse att sörja för utbildning i MR på alla nivåer i utbildningssystemet.

Askelöf utgår ifrån att ämnet MR är tvärvetenskapligt (vilket är termen hon använder). Särskilt viktiga ansatser till studiet av MR finner hon i filosofi/religionsvetenskap, statsvetenskap och juridik. I statsvetenskapen handlar MR-studiet enligt Askelöf om "hur dessa värderingar omsätts i den politiska styrningen av ett land och i vilken utsträckning *det politiska systemet förmår omvandla* de värderingar och krav som konventionerna uttrycker till praktisk politik" (s. 7). Här identifierar hon ett centralt tema, implementeringen av internationella MR-normer på nationell nivå, vilket kan sägas ligga närmre statsvetenskapen än de andra ämnena.

Efter en genomgång av förekomsten av MR-utbildning på universitet och högskolor i Sverige drog Askelöf 1998 slutsatsen att utbildningen hade så liten volym att den knappast kunde anses motsvara de systematiska satsningar som FN föreslagit. Hon såg bristen på forskningsbaserad kunskap om MR som ett allvarligt hinder för en snabb utbyggnad av MR-utbildningar i Sverige. Hon fann bristande MR-inslag i de utbildningar som förbereder för yrken i offentlig verksamhet, och påpekade att det kunde ifrågasättas om staten uppfyllde sina åtaganden om MR-utbildning. Askelöf framhöll att detta kunde förklaras med att MR traditionellt främst kommit att behandlas utifrån ett juridiskt perspektiv. Hon såg ett behov av systematiska och mer sammanhållna utbildningar i MR, men föreslog, intressant nog, att MR inte skulle behandlas som ett eget ämne. Motiveringen för detta var att tvärvetenskapliga ämnen lever ett farligt liv i universitetsvärlden, då de riskerar att tappa anknytningen till kunskapsutveckling på djupet, samt att konkurrensen om resurser kan vara svår i förhållande till etablerade ämnen. Förstärkningen av såväl forskning som utbildning inom MR borde därför ske utifrån de tre huvudperspektiven filosofi/religionsvetenskap, statsvetenskap och juridik enligt Askelöf.

I regeringens skrivelse 2001/02:83 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna* framlades därefter en treårig plan för befräm-

jandet av MR i Sverige. Ett av handlingsplanens syften är att förbättra utbildningen om MR. Här framhålls att det är viktigt att universitet och högskolor tar ett fortsatt ansvar för att förmedla kunskaper inom MR-området genom utbildning och forskning. Härmed ska också den demokratiska utvecklingen av samhället i stort gynnas. Regeringen påpekar att den då nya magisterexamen med bredd borde underlätta fördjupning i tvärvetenskapliga ämnen som MR. Regeringen uppmanar universitet och högskolor att analysera behovet av ett starkare nätverk kring MR-forskning, men betonar att det är upp till svenska lärosäten att själva avgöra om och hur man vill integrera MR-frågor i forskning och utbildning.

Sammanfattningsvis ser vi att man från politiskt håll bejakar den expansion av MR-utbildningar som tagit fart och att en flervetenskaplig ansats gynnas t.ex. av skapandet av den nya magisterexamen med bredd.

Exempel från MR-dagarna 2002

Den ovan nämnda antologin *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* (redaktörer Diana Amnéus och Göran Gunner) är en sammanställning av forskarbidragen till MR-dagarna 2002, och kan därför inte betraktas som en sammanhängande antologi i vanlig mening, därtill är den för diversifierad. Boken är däremot karaktäristisk för forskningsfältet om MR generellt i det att den visar mångfalden ansatser till forskning i MR-termer. Författarna har sin bakgrund bl.a. i folkrätt, socialantropologi, idéhistoria, etik, religionshistoria, islamologi, etnologi, och ekonomisk historia. Boken visar hur berikande det är att belysa MR-frågor ur flera perspektiv, men också omöjligheten i att klassificera MR-forskning i termer av ett traditionellt universitetsämne i taget. Dominerande teman är spänningen mellan universalism och relativism, politik och juridik, genusfrågor, förhållandet islam och MR, teknisk utveckling och MR samt implementerings- och efterlevnadsfrågor. Boken har ett värde i att den sammanställer mycket av den MR-forskning som bedrivs i Sverige idag, även om några av bidragen är från de utländska huvudtalare som också medverkade vid

MR-dagarna. Här ska tre av bidragen presenteras lite närmre.

Universalism – relativism

Ett tema som är ständigt närvarande i studiet av MR är, som nämnts ovan, spänningen mellan universalism och relativism i synen på rättigheters karaktär och räckvidd. I bidraget "Human Rights in a Multicultural World" behandlas detta av David Miller, professor i politisk teori i Oxford. Han identifierar sitt uppdrag som politisk filosof som att ställa obehövliga frågor om sådant som många som arbetar i olika MR-organisationer tar för givet. Detta gör han med avseende på frågan om hur vi rättfärdigar mänskliga rättigheter och pekar på att det inte finns mer samsyn om detta nu än när FN:s *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* formulerades 1948. Mot bakgrund av den debatt som sedan dess bedrivits om i vilken utsträckning existerande MR-konventioner kan sägas vara uttryck för universella MR, diskuterar Miller om listan på MR bör vara fyllig ("thick") eller tunn ("thin"). Han anknyter dock inte explicit till Michael Walzers *Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad* (1994) vilket hade varit befoget när dessa termer används.

En tunn MR-lista skulle enligt Miller inkludera rättigheter som är nödvändiga för att leva ett någorlunda anständigt liv, såsom skydd mot tortyr, godtyckligt fängslande och våldtäkt samt rätten att få sina överlevnadsbehov tillgodosedda. En fyllig lista skulle i tillägg till detta inkludera rättigheter som måste uppfyllas för att människor ska kunna leva ett fullvärdigt liv, som till exempel yttrandefrihet, politiskt deltagande och fritt yrkesval. Regeringar som inte uppfyller rättigheter på den tunna listan ska då ses som ännu mer klandervärda än regeringar som inte tillgodoser rättigheter på den fylliga listan.

Vilken lista är den rätta, frågar sig David Miller, för det som ska kallas mänskliga rättigheter. Han påpekar att FN:s *Allmänna förklaring* innehåller rättigheter som går långt utöver en tunn lista och att man kan anta att många av dess undertecknare antog att deklarationen inte skulle tas bokstavligt. Själv argumenterar Miller för att i en multikulturell värld måste listan över genu-

ina mänskliga rättigheter vara tunn. Detta innebär inte att vi ska ge upp den fylliga listan, men att föremål på den listan inte bör kallas mänskliga rättigheter utan istället medborgerliga rättigheter ("rights of citizenship"). Dessa medborgerliga rättigheter bör ses som centrala i varje land och skrivs in i landets konstitution. Millers poäng är här att det är legitimt att dessa rättigheter kan skilja sig åt mellan länder. (I praktiken tror han dock att de medborgerliga rättigheterna kommer att bli i stort sett desamma i många länder.) Vi ser således hos Miller en variant på de försök som görs i olika sammanhang att identifiera en kärna av rättigheter som är universella, s.k. "fundamental standards of humanity",⁵ som alla aktörer under alla omständigheter skulle vara skyldiga att respektera. Svårigheten i att identifiera vilka rättigheter som bör ingå i en sådan kärna illustrerar vidden av problematiken, och här kunde Miller haft en mer ingående diskussion om grunderna för att placera en viss rättighet på den fylliga istället för på den tunna listan. En rangordning av rättigheter är problematisk och går emot tanken om mänskliga rättigheters odelbarhet, vilken ofta betonas i debatter om förhållandet mellan civila och politiska rättigheter och ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Både det praktiska och det moraliska värdet i att finna en överenskommelse om en tunn lista över rättigheter lyfts fram av Miller. Det praktiska värdet ligger i att MR-arbete kan bli mer framgångsrikt om det baseras på en delad uppfattning om rättigheter världen över. Det moraliska värdet ligger i respekten för kulturella skillnader, och att kritik mot ett lands MR-förhållanden ska kunna baseras på att MR-kärnan även existerar i detta lands kultur. David Miller instämmer med dem som ser FN:s *Allmänna förklaring* som i mångt och mycket en produkt av västvärldens liberala politiska kultur och betonar att man måste komma ihåg hur historiskt specifik denna kultur är i ett längre historiskt perspektiv. En tunn lista över MR behövs för att identifiera regimer och situationer som inte kan tolereras. Listan bör vara tunn för att ses som okontroversiell i en multikulturell värld. Den ska inte kunna avfärdas som ett västligt påbud. Medborgerliga rättigheter är emellertid centrala

för ett gott samhälle, men vi bör inse att dessa är mer kulturellt beroende och att kalla dem för mänskliga rättigheter därför kan riskera att underminera hela MR-idén.

David Miller påpekar att hans resonemang inte kommer att tas emot med entusiasm av MR-praktiker som oftast arbetar med en fyllig lista över MR. Även om han helhjärtat stödjer det arbete som utförs av ickestatliga MR-organisationer som Amnesty International, så menar han att de ibland frammanar en inflation i MR-terminologin. "But this is often how it is when philosophers meet activists: I approve of what you're doing even though the reasons you give me for doing it don't really hold water" (s. 49). Millers kapitel illustrerar att en akademiskt problematiserande hållning till MR-begreppet inte behöver innebära att man ser det praktiska MR-arbetet som illegitimt. På lång sikt kan problematisering innebära en stärkande process.

Politik – juridik

En andra framträdande spänning som studiet av mänskliga rättigheter visar på, är den mellan (internationell) politik och juridik (särskilt internationell rätt, folkrätt). Denna har aktualiserats i de debatter som utspelat sig runt ett antal väpnade interventioner i samband med storskaliga MR-övergrepp det senaste årtiondet. Detta speglas av folkrättsjuristen Gregor Noll från Lunds universitet i bidraget "Rätt, myt och politik: folkrättens våldsförbud i undantagets gränsland". Noll hävdar här att rätten blivit återpolitiserad och politiken återmytologiserad sedan september 2001. Han menar att Afghanistankriget visade att folkrättens centrala delar befann sig i ett komatöst tillstånd där kraven på att rättsliga institutioner (som FN:s säkerhetsråd) skulle anpassa sig till den politiska agendan var högljudda. Hanteringen av ett flertal fall, t.ex. Guantanamofångarna, Sveriges avvisning av två egyptier trots tortyrrisk och Storbritanniens hantering av misstänkta icke-medborgare, visar att det dubbla våldsförbud som utgör folkrättens hörnsten, skyddet mot statligt övervåld mot individer samt mot andra stater, har återpolitiserats. Det politiska språket förändrades samtidigt, när USA:s regering valde att uttrycka sig i vad Noll kallar my-

tologiskt laddade termer som "korståg", "ondska" och "rättvisa". Användandet av dessa termer skulle implicera en förmodad större frihet i valet av politiska medel.

Noll påpekar att en återpolitisering av enstaka rättsnormer i sig inte är något konstigt, men att ett ifrågasättande av just mänskliga rättigheter och det dubbla våldsförbudet innebär ett ifrågasättande av rättsgemenskapens grunder. Krisen i den internationella rättsordningen karaktäriseras av en återpolitisering av rättsnormer som rimmar illa med återmytologiseringen av det offentliga samtalet runt dem. Maktens förmåga att erövra myten för egna politiska syften avgör på bekostnad av det bättre argumentet.

Situationen försvåras ytterligare, menar Gregor Noll, av att folkrätten inte har beredskap för att hantera ickestatliga aktörer. Den klarar t.ex. inte av att hantera konflikter mellan aktörer som är asymmetriska i termer av folkrättslig status: "Folkrättens statscenterade synsätt blir faktiskt en strategisk fördel för terroristen, som emanciperat sig från territoriell bundenhet och underkastelse under stödregeringars vilja" (s. 193). Samtidigt fungerar "kriget mot terrorism" som slogan eftersom den utlöser en sekvens av militära och polisiära associationer där varje form av begränsning utplånas i överlappningarna i kombinationen av krig och terrorism och i det kanske permanenta undantaget.

Nolls resonemang visar tydligt hur känsligt det internationella rättssystemet, av vilket MR-regimen är en del, är för politiskt maktspel och manipulation. Samtidigt är det viktigt att folkrätten kan utvecklas genom nytolkning och nya internationella avtal för att möta förändrade förhållanden. Maktförhållanden som de Gregor Noll lyfter fram sätter dock frågetecken kring legitimiteten i de processer genom vilka folkrätten utvecklats de senaste åren.

Grupprättigheter – individuella rättigheter

En tredje spänning som återkommer både i MR-teori och praktiskt MR-arbete gäller förhållandet mellan individuella mänskliga rättigheter och krav på grupprättigheter. I sitt bidrag "Feminismens paradox – Kampen för gruppen kvin-

nors rättigheter och för varje kvinnas rätt att vara individ" diskuteras detta av Anna T. Höglund, forskare i etik vid Uppsala universitet. Hon påpekar att man i det könsmaktsperspektiv som mycket feministisk forskning vilar på studerar maktrelationerna mellan kvinnor och män just som grupper. Eftersom de flesta FN-dokument om MR syftar till att reglera förhållandet mellan staten och individen, uppstår frågan om hur detta relaterar till ett könsmaktsperspektiv.

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor antogs 1979 och är den konvention som anslutna stater gjort flest reservationer till. Vissa av dessa reservationer är av ett slag som strider mot konventionens grundläggande syfte. Andra grupper som har särskilt skydd i MR-konventioner är till exempel barn, ursprungs- och minoritetsbefolkningar. I övrigt vilar MR-konventioner på en individualistisk grund, något som är en källa till kritik av dem för att vara alltför västerländska. I diskussioner om islam och mänskliga rättigheter är denna dimension också närvarande (se t.ex. bidragen av Eva Evers Rosander och Mohammad Fazlhashemi i samma bok).

Ur ett genusperspektiv kritiserar det internationella MR-regelverket ofta för att vara utformat med mannen som norm, d.v.s. att konstruktionen av MR-konventionerna genom historien företagits av män och med mäns livssituation i fokus. Feminister har särskilt kritiserat det förhållandet att MR-konventioner bara täcker kränkningar av MR som begås i den offentliga sfären av företrädare för statsapparaten och inte t.ex. i familjesfären, vilket nationella lagar förväntas reglera. Den typ av övergrepp som kvinnor utsatts för i den privata sfären har därför traditionellt inte definierats i termer av MR-kränkningar. Feministiska analyser pekar också på att relativistiska argument och hänvisningar till kulturella seder förekommer allra mest frekvent när det gäller kvinnors rättigheter (se t.ex. Peters och Wolper 1995).

I sitt bidrag diskuteras Höglund hur man teoretiskt kan se på förhållandet mellan individuella rättigheter och grupprättigheter och hur denna spänning relaterar till debatten om likhets- och skillnadsfeminism (essentialism och konstruktivism). Höglund presenterar olika an-

greppssätt till att förena krav på individuella MR med krav på grupprättigheter hos Will Kymlicka, Amartya Sen och Iris Marion Young. Den sistnämnda menar att en social grupp konstitueras av medlemmarnas egen förståelse av att ingå i den, samtidigt som denna grupp tillhörighet bidrar till medlemmarnas konstituering som individer. Kanske måste man pragmatiskt för att möjliggöra praktiskt-politiskt arbete för kvinnors MR välja att betrakta kvinnor som en grupp, framhåller Höglund. Samtidigt pekar hon på att accepterandet av att kvinnor kan ses som en social grupp riskerar att tillskriva gruppens medlemmar en essentialistisk identitet.

Anna T. Höglund ansluter sig till Iris Marion Youngs senare argumentation om att begreppet *serie* är en bättre karaktäristik av relationen mellan grupp och individ. En serie är "ett socialt kollektiv vars medlemmar är passivt förenade, som inte (som gruppmedlemmarna) identifierar sig med varandra eller anser sig ha gemensamma erfarenheter eller projekt att arbeta för" (s. 66). Detta kollektiv är löst i konturerna och säger inte något om de ingående individernas essens eller identitet. Här kan man ifrågasätta om det då längre är så relevant att tala om ett kollektiv överhuvudtaget. Serien ska enligt Höglund förstås som en process i ständig rörelse. En seriell tillhörighet kan avgränsa och begränsa medlemmarnas handlingsutrymme. Utifrån den seriella tillhörigheten kan man dock formera självmedvetna kollektiv, grupper. Sådana grupper representerar inte hela serien men relaterar till den. Detta, menar Höglund, frikopplar kvinnor som grupp från tanken på en gemensam kvinnlig identitet, men möjliggör teoretisering av strukturella förhållanden. Kanske krånglar det oklara begreppet serie till det i onödan när en central och viktig poäng i kapitlet är att "för att förstå orättvisa strukturer måste det individuella och subjektiva perspektivet kompletteras med ett kollektivt och strukturellt" (s. 68).

Teman som är närvarande i statsvetenskapens olika grenar speglas i de tre bidrag ur *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* som presenterats i denna översikt. De spänningar som diskuteras har inte bara implikationer för teoretiska förhållningssätt i MR-frågor, utan också påtagligt i vardagen i det mångfacetterade

arbete som bedrivs på olika politiska nivåer för att skydda mänskliga rättigheter.

Magdalena Bexell

Noter

1. Vid juridiska fakulteter har man länge kunnat studera MR som ett inslag i juristutbildningen, t.ex. vid Raoul Wallenberginstitutet i Lund.
2. www.humanrights.gu.se
3. www.info.uu.se/press.nsf/pm/framtidens.forskningsomraden.id10.html
4. The Vienna Declaration and Programme of Action, General Assembly Resolution 48/121, 1993.
5. Se till exempel rapporten *Fundamental standards of humanity* av FN:s Generalsekreterare till MR-Kommissionen i december 1999. (www.unhchr.ch/html/menu2/2/chr.htm)

Referenser

- Amnéus, D – Gunner, G (red), 2003. *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer*. Uppsala: Iustus förlag.
- Andriof, J – McIntosh, M (red) 2001. *Perspectives on Corporate Citizenship*. Sheffield: Greenleaf Publishing Ltd.
- Askelöf, S, 1998. *Mänskliga rättigheter – mångas skyldigheter. Universitets- och högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter*. Ds 1998:46.
- Brown, C, 2002. *Sovereignty, Rights and Justice. International Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Carlsnaes, W – Risse, T – Simmons, B (red), 2002. *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications.
- Coicaud, J – Wamer, D, 2001. Introduction: Reflections on the extent and limits of contemporary international ethics, s 1-13 i Coicaud, J – Wamer, D (red) 2001, *Ethics and International Affairs. Extent & Limits*. New York: United Nations University Press.
- Dunér, B, 2002. *The Global Human Rights Regime*. Lund: Studentlitteratur.
- En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*. Regeringens skrivelse 2001/02:83

- Erschine, T (red), 2003. *Can Institutions Have Responsibilities? Collective Moral Agency and International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Evans, T (red), 1998. *Human Rights Fifty Years On. A Reappraisal*. Manchester: Manchester University Press.
- Evans, T, 2001. *The Politics of Human Rights. A Global Perspective*. London: Pluto Press.
- Falk, R, 1999. *Predatory Globalization. A Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Förteckning över institutioner med utbildningar i mänskliga rättigheter 2004-2005. Stockholm: Frivilligorganisationernas Fond för mänskliga rättigheter. (www.humanrights.se/svenska/sv-utbildning.htm)
- Gunner, G – Åkermark, S (red), 2001. *Mänskliga rättigheter – aktuella forskningsfrågor*. Uppsala: Iustus förlag.
- Haufler, V, 2001. *A Public Role for the Private Sector. Industry Self-Regulation in a Global Economy*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace.
- Howland, C (red), 1999. *Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women*. New York: Palgrave.
- Ignatieff, M, 2001. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press.
- Ishay, M (red), 1997. *The Human Rights Reader. Major Political Essays, Speeches, and Documents From the Bible to the Present*. New York: Routledge.
- Keck, M – Sikkink, K, 1998. *Activists Beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Karlsson, M, 2003. *Forskning som åtagande för säkerställandet av de mänskliga rättigheterna. En kartläggning över forskningen kring mänskliga rättigheter i Sverige*. D-uppsats, Örebro universitet. (www.humanrights.se/svenska/sv-utbildning.htm)
- Peters, J – Wolper, A (red), 1995. *Women's rights, human rights: international feminist perspectives*. New York: Routledge.
- Risse, T – Ropp, S – Sikkink, K (red), 1999. *The Power of Human Rights. International Norms and Domestic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reus-Smit, C, 2001. Human rights and the social construction of sovereignty, *Review of International Studies* 27, 519-538.
- Steiner, H – Alston, P (red), 2000. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals: Texts and Materials*. Oxford: Clarendon Press.

Litteraturgranskningar

INGRID PINCUS: *The Politics of Gender Equality Policy: a study of implementation and non-implementation in three Swedish municipalities*. Örebro Studies in Political Science 5, 2002.

Menns motstand mot likestilling – en realistisk tilnærming

Innledning

Hva er det med menn og likestilling? Hvorfor er det så vanskelig å omsette ord til handling, vedtak til praksis? Ingrid Pincus har studert mannlige ledere som likestillingsproblem over en årrekke. Med avhandlingen "The Politics of Gender Equality Policy" har hun løftet det likestillingspolitiske kunnskapsfeltet, og beredt grunnen for nye spørsmål om kjønn og endring, praktiske og vitenskapsteoretiske (Pincus 2002). Et omdreiningspunkt for min diskusjon av avhandlingen er dens lange tilblivelseshistorie. Mens arbeidet åpenbart har profitert på en relativt lang prosess i form av omfang, empirisk detaljrikdom og grundighet, har tiden tilsynelatende løpt fra det teoretiske perspektivet som framstår som påfallende umoderne. Selve tematikken beveger seg riktig nok rundt aktuelle og brennbare spørsmål i feministisk teori: Hvorfor har vi ikke – etter minst 30 år med systematisk politikkutvikling nasjonalt og internasjonalt – oppnådd likestilling? Hva er det med menn som gjør at kvinner ikke – på tross av vedvarende snakk om likestilling – er en legitim politisk kategori? Men analyse og begrepsbruk er fjernt fra dagens rådende diskursive tilnærming. Pincus har gått på tvers og videreutviklet et perspektiv på makt og politikk som var populært en gang på 1970-tallet:¹ Hun har finslepet "ikke-implementering" som analytisk redskap, og endt opp med et originalt og vellykket teoretisk grep på sin studie av

"the politics of the policy implementation process" (s. 61). Hennes posisjon utenfor dagens dominerende feministiske diskurs gjør at teksten paradoksalt nok framstår både som forfriskende ny og gammeldags på samme tid. På den ene siden revitaliseres en realistisk politikk- og maktforståelse. Interesser, strukturer og aktører er sentrale begrep, og teksten er fri for poststrukturalistiske termer som diskurs, identitet og subjektposisjon. På den andre siden står avhandlingens spørsmål i brennpunktet også for poststrukturalistisk teori: Hvordan utøves makt helt konkret? Hvordan er makt og motstand relatert til hverandre? Hvordan teoretisere menn som kategori uten å essensialisere? Pincus avhandling rommer et spenningsforhold knyttet til det empiriske materialet fordi empirien ble konstruert for å belyse andre spørsmål enn de avhandlingen reiser, uten at dette er tilstrekkelig medreflektert. Det er en styrke ved avhandlingen at den illustrerer hvilket potensial det er for kostnadseffektiv og fordypet kunnskaping i "gjennbruk" av empirisk materiale. Svakheten er at de resirkulerte dataene ikke er tolket med tilbørlig refleksiv årvåkenhet.

Pincus' avhandling utfyller både tradisjonelle studier av lederskap – som sjelden teoretiserer kjønn og mannlighet – og feministiske lederskapsstudier som i liten grad går konkret inn i implementeringsprosesser. Forskningsfeltet har vært styrt av oppdragsforskningens rammevilkår, og er derfor lite teoretisert. Desto viktigere er Pincus' bidrag til implementeringsteori og hennes friske bruk av et maktperspektiv fra den akademiske glemmeboka.

Likestilling – et tregt felt

Pincus' fokus er kommunenes iverksetting av nasjonale vedtak om likestilling. Hun løfter fram et lite utforsket felt når hun setter søkelyset på gapet mellom likestillingspolitikk på statlig

og kommunalt nivå. I den svenske staten er likestillingspolitikken satt grundig i system. Den er internasjonalt kjent for kjønnspolitiske ordninger som bidrar til delt foreldreskap, utstrakt lønnsarbeid og høy politisk deltakelse for begge kjønn. Pincus viser imidlertid at det går tregt i kommunesektoren. Her er det tungt å institusjonalisere likestilling som politikkområde: Det er vanskelig å etablere stillinger med ansvar for likestilling, opprette komiteer og utforme planer og retningslinjer for likestillingsarbeidet. Samtidig er kommunesektoren blitt stadig viktigere for å realisere statlige mål. Sektoren har vært gjenstand for en rekke reformer, men de har i liten grad bidratt til at statlige vedtak for å fremme likestilling iverksettes i det forutsatte omfang og tempo. Avhandlingens spørsmål er følgende: Hvorfor stopper implementeringsprosessen, og hvilken rolle spiller mannlige ledere? Målet er "to investigate and analyze how men in positions of authority, already empirically identified as problematic in this respect, used power to prevent such implementation" (Pincus:29). Med sine mange nærgående beskrivelser av ulike former for motstand er avhandlingen interessant for enhver som er opptatt av endring. Spesielt nyttig kan den være for dem som arbeider praktisk med likestillingsspørsmål.

Tidsspennet for empirien strekker seg fra 1979 til sist på 1990-tallet, med hovedvekt på perioden 1989–1993. Da gjennomførte svenske styremakter et likestillingspolitisk pilotprosjekt i tre kommuner for å motvirke lokal passivitet og for å utvikle modeller som kunne inspirere det kommunale likestillingsarbeidet.² Pilotprosjektet er avhandlingens empiriske tyngdepunkt, og Pincus følger de tre kommunene tett fra de søker om status som pilotkommuner, via konkrete prosjekter til forsøket avsluttes. Verd i understreke i denne sammenheng er det at Pincus også var direkte involvert i pilotkommunene: Hun var engasjert for å evaluere prosjektet. Mandatet hennes var å se på effekten på lokalt lederskap: Hadde prosjektene ført til økt interesse og legitimitet for likestilling blant kommunale ledere? Evalueringen dokumenterte passivitet og manglende støtte fra menn i lederskapsposisjoner, og viste ingen indikasjoner på økt støtte fra mannlige ledere i løpet av perioden.

Avhandlingen følger opp evalueringen ved å fokusere på hva mannlige ledere *gjør*, eller ikke gjør, for å fremme likestilling. Evalueringen var en kjønnsnøytral analyse av implementering, mens avhandlingens fokus er mannlige ledere. Den går tett inn på deres motstand mot likestilling, og politiserer ulikhet mellom kjønn: Likestillingspolitikk er en utfordring mot den mannlige orden (the male order), og implementering av denne politikken er et kjønnspolitisk problem. Mannlige ledere har i kraft av sine posisjoner ansvar for å implementere en politikk hvis formål er å redusere nettopp mannlig lederskap. Teoretiske spørsmål om menn som analytisk kategori og begrep tematiseres i forhold til dette konkrete paradokset. Pincus beskriver i detalj hvordan menn forvalter sitt lederansvar innenfor denne konteksten, og gjør dermed manglende endring mer begripelig. Opp mot et offisielt glansbilde av Sverige som verdensmester i likestilling stiller Pincus et bilde av vedvarende kjønnsforskjeller når det gjelder lønn, maktposisjoner, yrkeskarriere og arbeidsforhold. Selv om likestillingspolitikken generelt ser ut til å ha fått større allmenn og politisk legitimitet, møter den fortsatt betydelig motstand lokalt.

Iverksetting, makt og motstand

Hva slags analytisk grep er egnet for å studere lokale implementeringsprosesser? Pincus' arbeid føyer seg inn i en nytradisjonell trend der et empirisk tyngdepunkt har avløst mer ideologiske studier inspirert av New Public Management. Pincus er nytradisjonell også fordi hun løfter fram et analytisk skille mellom politikk og administrasjon, mellom beslutning og iverksetting. Hun betrakter offentlig administrasjon som et nøytralt redskap for å realisere demokratiske vedtak. Når likestillingspolitiske beslutninger ikke iverksettes er det derfor ikke bare et kjønnspolitisk problem, men også et grunnleggende demokratiproblem.

Det er generelt sparsomt med feministisk litteratur om implementering eller iverksetting, men Pincus påpeker interessante forskjeller mellom foreliggende nordiske og engelske studier: Nordisk forskning tar utgangspunkt i statlig likestillingspolitikk, og bruker kulturelle og institusjo-

nelle forklaringer for å forstå hvorfor mannlige ledere ikke følger opp likestillingspolitiske vedtak. Studiene etterlyser klarere og sterkere statlig styring. Engelsk forskning tar derimot utgangspunkt i lokale myndigheter, og forklarer endringsmotstand med menns privilegerte posisjoner. Den etterlyser mer mobilisering nedefra, lokal mobilisering. Både nordiske og engelske policyanalyser understreker imidlertid at passivitet og manglende støtte fra mannlige ledere er et hovedproblem. De påpeker også at implementering av likestillingspolitiske vedtak har særegne politiske kjennetegn knyttet til kjønnsdimensjonen (:50). Dokumentasjon av menn som problem, og påpeking av det spesielt politiske ved likestillingspolitikk – ‘the *political nature of gender equality policy*’ – er imidlertid ikke tilstrekkelig, i følge Pincus. Hun etterlyser “a sense of when attempts to implement gender equality policy at the local level are moving forward, standing still or moving backwards, and the role of leadership in these developments” (:65).

Hva er det teoretiske rammeverket i denne studien av menns rolle i likestillingspolitiske endringsforsøk? Pincus er opptatt av mannlige leders handlinger (ikke deres motiver), med fokus på det som skjer i etterkant av formelle politiske vedtak, “*what it is they do, or do not do, when it comes to implementing political decision-making concerning gender equality policy*” (:65). Med et institusjonelt og realistisk politikkbegrep retter hun søkelyset mot konflikter rundt fordeling av verdier, goder og privilegier. Et sentralt premiss er at politiske systemer aldri er nøytrale, men at de formes av personer, grupper og institusjoner som forsøker å påvirke fordelingssituasjonen. Institusjonalisering innebærer ordninger som støtter opp under verdier med makt,³ og politisk organisering innebærer alltid “skjeiving” eller partiskhet – forankret i strukturelle, ideologiske og prosedyremessige forhold. Formelle og uformelle spilleregler i et politisk system privilegerer enkelte aktører på bekostning av andre, og radikale endringsforslag støter alltid mot ordninger som virker til fordel for status quo. De som privilegeres av det rådende systemet har et institusjonelt forsprang i den politiske kampen, selv om de rent tallmessig kan være i mindretall.

Bachrach og Baratz hadde vist hvordan makt kan brukes for å bevare status quo ved hindre nye saker fra å komme på den politiske dagsorden (Bachrach og Baratz 1970). Systemets forsvarere setter opp barrierer i form av a) at de forholder seg helt passivt når det kommer krav om endring, b) at de undergraver legitimiteten til endringskrav og/eller til dem som fremmer slike krav; c) at de setter inn sanksjoner overfor dem som ønsker endring; d) og ved at de “parkerer” endringskrav i komiteer, utvalg og lignende, og dermed hindrer at de kommer på den politiske dagsorden.

Ingrid Pincus’ analyse av likestillingspolitikens iverksetting følger tett på Bachrach og Baratz’ tilnærming, men med den forskjell at hun er opptatt av det som skjer *etter* at formelle vedtak er truffet. Pincus viser at problemet for svensk statlig likestillingspolitikk ikke først og fremst er knyttet til “ikke-beslutninger”. Politikkområdet er svært synlig, og forsøkes ikke unndratt politiske debatter. Likestillingspolitiske beslutninger har vært truffet på rekke og rad siden 1970-tallet, i forbindelse med etablering av nye lovvedtak og institusjoner. Hovedproblemet for dette politikfeltet er at demokratisk fattede beslutninger ikke blir implementert, spesielt på kommunenivået. Beslutninger settes ikke ut i livet, følges ikke opp gjennom konkrete tiltak. Det er dette Pincus skarpt sirkler inn: Hva er det som skjer når det ikke skjer noen implementering? Hun følger opp Bachrach og Baratz og skiller mellom to aktørgrupper som står mot hverandre i en kamp om oppfølging av politiske vedtak: De som ønsker endring og de som motsetter seg endring. Maktkampens utfall avgjøres av hvem som effektivt kan sette inn hvilke ressurser for å etablere eller bryte barrierer mot endring. Pincus følger denne maktkampen i en nitid studie av pilotkommunene gjennom flere år. Analysen hennes er spesielt fortjenestefull fordi den gir så *konkret* innblikk i prosessene: Hvem tar hvilke initiativ? Hvilke reaksjoner kommer fra hvem? Hvilke barrierer er virksomme og med hva slags resultat? Framstillingen av et omfattende empirisk materiale er strukturert rundt tre hovedspørsmål: a) Hvordan var ressursene i de tre pilotkommunene fordelt mellom de to aktørgruppene i forkant av prosjektets start i

1989? b) Hva slags samhandling var det mellom de to aktørgruppene i løpet av prosjektperioden? c) Hva slags makt, autoritet og innflytelse ble satt inn for å fremme eller hemme endring? Hun gir dynamiske beskrivelser av relasjonene mellom de som ønsket endring i kommunen og de som ville bevare situasjonen. Selv om materialet er overveldende er det nettopp de detaljerte, presise redegjørelser for ikke-implementeringens systematikk – for eksempel av politisk passivitet – som gjør inntrykk.

Pincus tar et sikkert grep om ikke-implementering som *politisk* fenomen, og øker innsikten i implementeringsfasens særegenheter, ikke minst dens demokratiske betydning: "Both the issue-formation and implementation processes are within the political system and in both areas power, authority, and influence are exercised by the groups and individuals within and outside the government" (:72). Utgangspunktet er som tidligere nevnt at autoritative, politiske flertallsbeslutninger i et demokrati skal følges lojalt opp av administrative organer. I strid med dette finner Pincus at politiske beslutninger på likestillingsfeltet ikke blir iverksatt av et lojalt kommunalt byråkrati, men at de blir gjenstand for ny politisering i administrasjonen. De *repolitiseres* i form av konflikter mellom ulike deler av det administrative systemet. De to aktørgrupper mobiliserer makt for å opprette nye barrierer eller vedlikeholde gamle – og politikken fortsetter.⁴ Generelt påviser Pincus hvordan ledelsen i pilotkommunene bruker makt for å stanse, hemme eller ødelegge (prevent, impede or obstruct) implementering og institusjonalisering. De bruker "ikke-implementering" som en metode, bevisst eller ubevisst. Ved å sette opp barrierer mot likestillingspolitiske endringsforslag bidrar de til å bevare den eksisterende fordeling av goder. Ikke-implementering er maktutøvelse for å hindre endring. Det innebærer obstruksjon av politiske vedtak i et demokratisk system, utøvd av de som har ansvar for å implementere vedtak. "... I view non-implementation as power exercised by those in privileged positions to prevent changes called for in government policy in organizations charged with their implementation." (:73). Pincus avhandling viser at aktørenes adgang og evne til å bruke makt, autoritet og inn-

flytelse er like avgjørende her som når politiske beslutninger treffes. Men i implementeringsfasen er sakene ikke lenger gjenstand for åpen debatt mellom velgerne, eller åpen konflikt mellom formelle politiske beslutningstakere. Dette er grunnlaget for Pincus' påstand om at systematisk mangelfull iverksetting av likestillingspolitiske vedtak er et system- eller demokrati-problem.

Pincus har en interessant teoretisk diskusjon av forholdet mellom beslutnings- og implementeringsfase, i forhold til rollene som henholdsvis change-seekers og status-quo-keepers. Bachrach og Baratz påviste hvordan organisasjoners mulighetsstruktur favoriserer status-quo-keepers i selve beslutningsfasen, men er de også privilegert i implementeringsfasen? Pincus slår fast at dette generelt er et mer åpent empirisk spørsmål. I denne fasen er de politiske vedtak fattet, slik at de endringsvillige og -motvillige gruppene står mer på lik linje i forhold til iverksetting. Når det gjelder likestillingsfeltet spesielt påpeker Pincus imidlertid at vi står overfor en spesiell mulighetsstruktur grunnet unike kjønnete kombinasjoner: Summen av politikkområdets kjønnethet og maktstrukturens kjønnethet favoriserer tendensielt status-quo-forkjemperne også i implementeringsfasen: Svensk likestillingspolitikk skal bidra til å endre maktforhold i kvinners favør, samtidig som det kommunale lederskap er sterkt mannsdominert. De fleste av dem som har ansvar for å iverksette politikken tilhører det kjønn som politikken er ment å 'gå ut over'. Med et realistisk politikkbegrep forklarer Pincus hvorfor change-keepers overveiende er menn, mens change-seekers overveiende er kvinner. Den særlige kjønningen av mulighetsstrukturen på politikkkfeltet er sentral for å forstå ikke-implementering.

Status-quo-aktører er privilegerte gjennom sine institusjonelle posisjoner, men situasjonen er ikke låst. Både de endringsmotvillige og de endringsvillige kan trekke veksler på ulike maktkilder: De vil prøve å nyttiggjøre seg supranasjonale og nasjonale likestillingspolitiske beslutninger, og beslutninger truffet av arbeidslivets organisasjoner, dersom de ser seg tjent med dem. De vil etter beste evne trekke veksler på mer lokale forhold, for eksempel likestillingsbe-

slutninger som er truffet av statlige organer lokalisert i kommunen, eller den makt de har relatert til egne posisjoner lokalt. Dessuten kan de forsøke å spille på lokale nyhetsmedier for å fremme sine interesser. Implementering er en særegen, sammensatt og komplisert prosess som Pincus analytisk inndeler i tre: beslutningsfase, konkretiseringsfase og operasjonaliseringsfase. Dermed tydeliggjør hun at status quo aktører kan utøve obstruksjonsmakt flere steder i løpet av iverksettelsesprosessen.

Hva slags virkemidler kan status-quo-keepers sette inn for å hindre beslutninger? Pincus følger Bachrach og Baratz teoretiske maktbegrep, men "oversetter" det fra ikke-beslutninger til ikkeimplementering. Hun skiller følgelig mellom ideologiske og strukturelle barrierer mot endring: Ideologiske barrierer (maktmidler) består av verdier, holdninger og myter som har oppslutning i den dominerende gruppen og undertrykker verdier som grunnleggende går på tvers av disse. Strukturelle barrierer består av prosedyrer, vaner og institusjonelle mekanismer som hindrer uønskete saker i å komme på dagsorden. Dessuten understreker hun skillet mellom direkte og indirekte maktbruk for å hindre iverksettelse av statlige og kommunale vedtak om likestillingspolitikk: *Indirekte* maktbruk kan bestå i at ledere nekter å gi legitimitet til saksfeltet, at de ko-opterer saker eller gjør vedtak ineffektive (for eksempel ved passivitet). *Direkte* maktbruk kan rette seg mot change-seekers personlig ved at lederne diskrediterer deres faglige og/eller personlige kompetanse slik at endringsaktørenes personlige legitimitet og respekten for det arbeidet de gjør blir undergravet. Dermed svekkes muligheten for å få gjennomslag for endring, samtidig som endringsaktørenes personlige selvfølelse får skudd for bagen. Frykt for sanksjoner gjør at de i neste omgang blir mindre ivrige etter å fremme endringskrav og forslag.

De empiriske funnene i Pincus' studie er klare, og helt i tråd med tidligere forskning: Mannlige kommunale ledere utøver *indirekte* makt for å hindre iverksettelse av likestillingspolitiske vedtak ved å være passive og uengasjerte. Endringsvillige prosjektledere tar signalene: Lederne mangler interesse for likestilling eller er direkte uvillige til å gjennomføre vedtak på feltet. Le-

dernes indirekte maktbruk senker statusen til likestillingsfeltet som sådan, og den svekker statusen til de som er ansatt for å arbeide med likestillings spørsmål. Dessuten undergraver ledernes maktbruk deres profesjonelle selvfølelse. Pincus har flere eksempler på at mannlige ledere som forholder seg positivt til endringsinitiativ ved nærmere ettersyn viser seg ikke å være interessert i å fremme likestilling som sådan. De er positive bare fordi likestilling kan være et middel til å nå andre mål. Beslutninger som er truffet på et slikt grunnlag faller inn under det Pincus treffende rubiserer som "skinnbeslutninger". Motvillige ledere setter inn *aktiv maktbruk* når de endringsvillige aktørene ligger an til å få gjennomslag for sine tiltak. Maktbruken kan ta form av at forslag til iverksettelse blir kooptert: Ansvar for iverksettelse flyttes fra de endringsinteresserte aktørene til personer eller enheter som ikke er interessert i endring. En annen effektiv måte å stoppe implementering er å la være å bevilge (tilstrekkelig) med ressurser, trekke ressurser tilbake, eller ansette folk uten erfaring eller kompetanse på feltet. Pincus' materiale rommer selvsagt også eksempler på *direkte* former for maktbruk for å hindre implementering: Endringsmotvillige ledere kan "stemple" endringsaktører gjennom nedsettende omtaler av enkeltpersoner, de kan bringe dem i vanry ved å karakteriserer innsatsen deres som dårlig, eller rett og slett trakassere endringsvillige aktører.

Pincus framstilling illustrerer implementering som en dynamisk prosess. Forholdet mellom aktørgruppene er i kontinuerlig bevegelse, preget av partenes tilgang til ressurser og evne til å sette dem effektivt inn for å etablere eller bryte barrierer. Gruppene har forskjellige forutsetninger i de tre pilotkommunene, og likestillingsprosessene forløper ulikt fra begynnelse til slutt. Unntak fra regelen om at mannlige ledere motsetter seg implementering forekommer. De mannlige politikere i materialet følger regelen, men det er to menn blant de administrative lederne som støtter endringsaktørene. Den ene ved genuin og eksplisitt oppslutning om deres arbeid, den andre ved å være en "god byråkrat" som lojalt følger opp politiske vedtak. Effekten av lederstøtte er tydelig i begge tilfelle.

Menns bruk av makt for å hindre endring fører tilbake til et grunnleggende tema i feministisk teori om kjønns betydning. Er implementeringsaktivitet kjønnen på teoretisk betydningsfullt vis? Pincus svarer tentativt med å gi kjønn prioritet framfor de fire øvrige argumentasjonslinjene hun prøver ut for å forklare menns motstand: Hun spør om det spenningsfylte forholdet mellom statlig styring og lokalt selvstyre påvirker motstanden mot å iverksette statlig likestillingspolitikk i kommunene. Svaret er nei. Hun diskuterer rimeligheten i å forstå likestillingspolitikk som symbolpolitikk snarere enn som realpolitikk. Igjen er svaret nei. Hun spør om det ville spilt noen rolle om arbeidsmarkedets organer har vært sterkere inne i prosessen, men avviser dette som lite sannsynlig. Heller ikke innføring av 'new public management' er avgjørende. Dermed gjenstår den femte argumentasjonslinjen: Betydningen av kjønn spiller en rolle for implementering av likestilling. Menn løftes fram som sentral teoretisk kategori. Pincus gir ingen entydige svar på "menn som problem", men hennes realistiske tilnærming synliggjør menns ansvar. Hun "henger bjella på katten", og gir stoff til ettertanke.

Refleksivitet og relevans

I min opposisjon poengterte jeg fravær av eksplisitt vitenskapsteoretiske og epistemologiske resonnementer. I feministisk vitenskapsteori har relasjon og samhörighet mellom forskersubjekt og forskerobjekt vært gjenstand for mye oppmerksomhet, og forholdet mellom nærhet og distanse er en utfordring også for Pincus. Hennes originale "resirkulering av data" fra evalueringsarbeidet har på den ene siden gitt henne verdifulle innsikter, men har på den andre siden også medført problemer knyttet til forskerrolle og forskningsprosess som ikke er innreflektert. Jeg savner for eksempel en diskusjon av forskningsdesignet i forhold til avhandlingens spørsmål om hva mannlige ledere gjør eller ikke gjør fordi jeg mistenker at det, utilsiktet, kan ha bidratt til å reproducere mannlige lederes motstand mot likestilling. Som feminist har Pincus hatt endringsambisjoner, og hun involverte seg i praksisfeltet som diskusjonspart for pilotkom-

munenes prosjektledere sist på 1980-tallet. Men leseren får lite innblikk i hvordan hennes posisjon som feminist og politisk realist påvirket arbeidet med å evaluere pilotkommunene. Vi vet imidlertid at hun som diskusjonspart for de kvinnelige prosjektlederne bevisst og aktivt påvirket deres virkelighetsforståelse, mens hun ikke hadde et tilsvarende opplegg for mannlige ledere. Vi vet også at hun lot være å bruke gruppeintervju vis a vis de mannlige kommunale lederne selv om hun benyttet seg av denne metode med stort utbytte i forhold til prosjektlederne. "Å posisjonere seg" skriver Mulinari "er ikke å konstatere de maktforskjeller som ofte skiller oss fra våre informanter. Det er å teoretisk forstå hvordan disse ulike erfaringene skaper kontekster for hva som kommer til å bli sagt, hva som kommer til å bli problematisert, og hva som kommer til å forbli usagt" (Mulinari i Rönnblom 2002:62). Pincus reflekterer ikke over muligheten for at hennes asymmetriske relasjoner til forskerobjektene, de mannlige kommunale ledere og kvinnelige prosjektledere, preger konstruksjon av empiri. Som leser undrer jeg meg over hva Pincus' posisjon som feminist kan ha betydd for maktforholdet mellom forskersubjekt og informanter, gitt at det her handler om et likestillingsprosjekt med mannlige ledere og kvinnelige underordnede. En forskningspraksis som synes gjennomsyret av nærhet til de kvinnelige prosjektlederne kan ha svekket Pincus' kritiske distanse til empirien. Det kunne vært diskutert, selv om hun understreker at det ikke er menns motiv hun er opptatt av, bare effekten av deres (ikke)handlinger. Handlingsdata har hun i rikt monn, i form av observasjoner, dokumenter osv. Men handlinger inngår i kontekster, i dette tilfellet et pilotprosjekt iverksatt for å finne gode modeller, og øke lederens interesse for likestilling. Pincus forteller at hun avgrenset rollen som discussant fra en mer kvasiterapeutisk rolle, og at hun la vekt på å endre prosjektledernes analyser "from an individual problem level to a more organizational/structural problem level. The aim of the discussants functions was, in my interpretation, to increase the three project leaders' understanding of and insight into the nature of the work they were engaged in and the organizational and individual responses that this

could generate” (:36). Dermed ser det ut til mannlige ledere ble posisjonert som kunnskapsobjekter, mens kvinnelige prosjektledere ble posisjonert både som kunnskapssubjekter og –objekter, for så vidt i tråd med 80-tallets kvinneorienterte feministiske likestillingsdiskurs. Poenget i denne sammenhengen er at pilotprosjektets innramming i 1980-tallets likestillingsdiskurs ga det et noe tvetydig preg: På den ene siden var prosjektet tuftet på forventet motstand fra mannlige ledere (qua sitt kjønn ville de tape på likestilling), og på den andre siden en forventning om medvirkning fra mannlige ledere (qua ledere hadde de ansvar for å følge opp vedtak). Det springende punkt for avhandlingen er om og i tilfelle hvilke handlingskonsekvenser det har hatt for mannlige ledere at selve det opprinnelige designet involvert kvinnelige aktører i en dynamisk endringsprosess men ekskluderte mannlige ledere.

Idealet om samhörighet – at forskeren skal sette seg i informantens sted og vise respekt – har stått sentralt i feministisk forskning fordi kvinnelige forskerobjekt historisk har vært marginalisert, som prosjektlederne i Pincus' materiale. Men hvordan skal idealet om samhörighet håndteres når kvinneforskere oppsøker menn med makt? Skal forskeren fortsatt tilstrebe gjensidighet, og gjøre seg ”sårbar” også overfor privilegerte forskerobjekter? Kunne de mannlige forskerobjektene oppleve samme gjensidighet som de kvinnelige i denne forskningsprosessen, eller hadde mannlige ledere dårligere vilkår enn prosjektlederne til å oppleve samspill, se nye muligheter og få andre forståelser? Vi har sett at prosjektlederne i pilotkommunene ble posisjonert som endringsagenter, at statlige myndigheter betraktet deres posisjon som sårbar, og at de fikk bistand av en ’discussant’. Tanken var at prosjektlederne ville ha nytte av hjelp til å flytte sin forståelse og fokus bort fra personlige forhold og over til mer strukturelle og institusjonelle. De mannlige kommunale ledere, ansvarlige for implementering av pilotprosjektet, var posisjonert som status quo tilhengere. Forventning om motstand fra menn lå innebygd i pilotprosjektet som sådan, og denne forventningen har trolig preget prosjektledernes arbeid og dermed konklusjonen for de mannlige ledere. Ville mannlige

ledere handlet annerledes dersom Pincus hadde gitt dem hjelp til å endre forståelse underveis? Hadde ikke de også behov for veiledning i forhold til sin leder- og kjønnsforståelse? Hva betydde forskerens ulike relasjoner til de kvinnelige og mannlige forskningsobjektene, og hvilket medansvar hadde Pincus for de kunnskapsforståelser prosjektet skapte? Et gruppeintervju med mannlige ledere kunne gjort en forskjell fordi det er en samtalesituasjon der deltakerne *sammen* forhandler fram en eller flere felles meninger. Gruppeintervjuet er en mer deltakerstyrt metode og kunne skapt et rom for samhandling mellom mannlige ledere. Det kunne åpnet for færre ”politisk korrekte” svar fordi deltakerne bekrefter, supplerer og utfordrer hverandres erfaringer og meninger ut fra spørsmål de selv finner relevante (Guldvik 2002). Pincus skriver at gruppeintervju med prosjektlederne ”provided occasions for mutual acknowledgement and support, which the project leaders for the most part did not find at their places of work. For the project leaders the group-interviews and the discussant-interviews, served as a learning process as well as some kind of a consciousness raising process. Although used rather sparingly in both the dissertation and the evaluation reports they provided a rather thorough foundation upon which other data sources were analyzed and evaluated” (Pincus: 36). Hvis gruppeintervju hadde hatt en tilsvarende bevisstgjørende effekt på mannlige ledere ville de ikke da også handlet annerledes?

Teoretisere menn – men ikke essensialisere

Pincus skifter teoretisk perspektiv når hun går fra spørsmålet om hvorfor implementering av likestillingspolitikk lokalt stopper til spørsmålet om hvordan vi kan forstå menn som analytisk kategori. Menn som kategori tematiseres i avhandlingens avsluttende kapittel, men ligger som en vibrerende undertone gjennom hele teksten. Det liberale aktørorienterte maktbegrepet kommer til kort når Pincus retter interessen mot kjønn som struktur og hierarkisk relasjon. Forståelsen av menns motstand, og utforming av veier videre i den likestillingspolitiske kratt-

skogen, fordrer et begrep som går ut over det liberale. Forholdet mellom kjønn som struktur og essens er en utfordring i feministisk teori. Hvordan griper vi stabile mønstre uten å miste dynamikken i kjønnsrelasjonene? Pincus foreslår et realistisk begrep der menn tas teoretisk alvorlig som aktiv part i produksjon og reproduksjon av patriarkatet, men jeg savner en mer utdypet diskusjon av dette. Pincus leter – i likhet med mange andre – etter forståelser som kan gripe kjønn som sosial struktur uten å redusere menn til en enhetlig kategori. Hun har noen interessante ansatser, men det er minst to spørsmål fra det empiriske materialet som roper på videre analyse av menns interesser ut fra en realistisk forståelse av kjønn. Det ene dreier seg om de "alternative mennene", mannlige ledere som stiller seg på likestillingspolitikkens side. Her må Pincus gå ut over sin selvpålagte begrensning mot å se på menns motiver, for nå er det ikke nok å synliggjøre menns strukturelle posisjoner i en kjønnspolitisk relasjon. Jeg foreslår en nylesning av Steven Lukes klassiske *Power. A Radical View* (1974) som helt eksplisitt tematiserer forholdet mellom struktur og essens. Lukes skille mellom strukturell *determinering* og strukturell *disposisjon* kan anvendes på Pincus mannlige ledere: Menn kan være strukturelt disponert for ikke-implementering av likestillingspolitiske beslutninger som et forsvar for egne interesser og posisjoner i den rådende kjønnsstruktur. Men de er ikke determinert til å motsette seg likestillingspolitiske reformer, og derfor kan enkelte menn handle slik at de undergraver sin posisjon i den etablerte kjønnsstrukturen. Hvorfor noen velger å posisjonere seg slik er ikke Lukes tema. Men hans fokus på kollektive aktører er viktig: Det å lokalisere makt hos kollektive aktører er å plassere ansvar for konsekvenser av handling eller manglende handling. Å tilskrive makt, som Pincus gjør, til en gruppe mannlige ledere, er også å tilskrive dem ansvar. Å synliggjøre menn er å ansvarliggjøre dem. En bra ambisjon.

For det andre gjelder spørsmålet den gjennomgående kløften mellom ord og gjerning: Mannlige ledere snakker konsekvent for likestilling, men handler for det meste *imot*. Hvordan skal vi forstå dette, dersom vi ikke avfeier

spørsmålet med at menn lyver om sine interesser? Pincus svarer etter mitt skjønn ikke tilfredsstillende på dette, og jeg tror det henger sammen med at hun ikke diskuterer kjønn på ulike nivåer. Når hun mangler gode analytiske grep for å håndtere kjønn som mening kan det være fordi hun insisterer på å avgrense de empiriske problemstillingene til "menns handlinger". Lukes bok kan være nyttig også i her fordi han var opptatt av underordnede gruppers problemer med å erkjenne egne interesser. Et sted siterer han Gramsci som har følgende tankevekker omkring gapet mellom språk og praksis. "Når det er diskrepans mellom ord og gjerning har en gruppe overtatt et begrep som ikke er deres eget, men som er lånt fra en annen gruppe – og bekrefter dette begrepet verbalt" (Gramsci i Lukes 1974). Vi må snu sitatet på hodet fordi vi er opptatt av gapet mellom ord og gjerning i en overordnet gruppe, og sitatet forstyrrer det tradisjonelle feministiske bildet av menns motstand mot likestilling. Det er ikke det at menn snakker usant, men at menn har overtatt et likestillingsbegrep som ikke er deres eget. Innenfor en poststrukturalistisk tradisjon ville vi si at den hegemoniske likestillingsdiskursen er produsert av kvinner, og at kvinner har makten over definisjonene på feltet (Øvrelid 1998). Pincus er inne på dette når hun skriver at svensk likestillingspolitikk er drevet fram av kvinner for å endre maktrelasjoner og ressursfordeling til fordel for kvinner. Men hun har ikke vært opptatt av å håndtere diskursive posisjoner. Ut fra hennes realistiske perspektiv kunne hun poengtert at når mannlige ledere i praksis motsier likestillingsdiskursen indikerer det betydningen av å vektlegge det sosiale: Strukturelt kjønn synes her å ha forrang framfor symbolsk kjønn på handlingsnivået. Vi kunne også si at motsetningen mellom mening og praksis nok en gang illustrerer behovet for å analysere kjønn empirisk på flere nivåer. I avhandlingen har Pincus gjort en god jobb med å forstå kjønnete aktører i en kjønnet struktur, men hun har bare fragmentariske ansatser til å forstå forholdet mellom kjønn på de ulike nivåer. Det er antakeligvis nødvendig dersom hensikten er å endre praksisfeltet – som nettopp var et utgangspunkt for Pincus arbeid. I et endringsperspektiv er det ikke tilstrekkelig å se likestilling som ute-

lukkende en interessekonflikt, og som et felt som kan endres via rasjonelle virkemidler alene. Endringsaktører må også forholde seg til kjønn som symbol og identitet. Det gjør mannsforskeren Bob Pease når han diskuterer menns svar på feministiske endringskrav med utgangspunkt i menns egne interesser (Pease 2002). Han skiller som Lukes mellom menn som kategori ("i seg") og kollektiv ("for seg"), og er opptatt av grunnlaget for å skape en alternativ ikke-patriarkalsk diskurs om menns interesser. Hovedsaken er, sier Pease, at slike interesser må være forankret i menns egne erfaringer. Han har positiv erfaring med to strategier, den ene for å styrke menns empati (få dem til å ta ansvar for endring og forstå kvinners lidelser), den andre for å reformulere menns egen smerte, for eksempel gjennom minnesarbeid.

Pincus har i en note posisjonert seg som politisk realist, men hun har ikke gått inn i vitenskapsteoretiske dilemmaer. Jeg tror hun kunne vunnet på å gå mer inn i den vitenskapsteoretiske debatten om realisme og poststrukturalisme. Leseren må selv lete mellom linjene i diskusjonen av menn som problem for å se poenget med feministisk realisme i maktanalyser sammenlignet med poststrukturalisme. Pincus påpeker imidlertid at flere trekk ved realismen er beslektet med poststrukturalismen. Poenget er først og fremst at begge har utviklet seg i opposisjon til empirisisme men at de stiller forskjellige spørsmål. For eksempel betrakter begge aktør og struktur som sammenvevde: Sosial praksis kan ikke forstås uavhengig av normer og sosial kontekst og makt er derfor noe som gjennomtrenger og forstyrrer grensene mellom aktør og struktur. Men der realismen er interessert i å dekke relativt varige maktstrukturer er poststrukturalismen snarere opptatt av hvordan makt produserer virkelighet (Isaac 1987). Realismen er opptatt av interesser i et kontekstuellt og relasjonelt perspektiv, mens poststrukturalismen har forlatt interessebegrepet og konsentrerer seg om identitet og subjektivitet. Når Pincus tar utgangspunkt er et realistisk politikkbegrep spør hun: Hvem får hva og hvordan? Hun ser politikk som interessekonflikt mellom aktører som står i relativt varige relasjoner til hverandre – i dette tilfelle kvinner og menn. Hva gjør mannlige ledere når likestil-

lingspolitikk skal implementeres? Hvilke maktstrukturer og maktrelasjoner settes i sving? Pincus empiriske analyse illustrerer fruktbarheten i et realistisk perspektiv. Men vi kan selvsagt spørre om hun ville fått andre og eventuelt bedre kunnskaper om hva mannlige ledere gjør dersom hun for eksempel hadde trukket inn Foucault. Med Foucault som basis ville Pincus' utvidet spørsmålene sine til "hvordan produserer makt likestillingspolitikk?", og "hvordan produserer makt mannlige lederes motstand mot implementering?" Foucault var opptatt av hvordan tingenes orden har kommet til å framstå som normal, av hvordan makt konstituerer den sosiale virkeligheten. Men Foucault var også inntil opptatt av maktens mekanismer, og gjennomførte nitide og detaljerte studier av nettopp maktutøvelse som Pincus kunne dratt nytte av i forhold til hennes spørsmål om menn som teoretisk relevant kategori. Jeg tror en mer genealogisk tilnærming ville kunne gi mye innsikt. Ikke for å avvise menn som handlende aktører, men for også å kunne se på menns motstand som produkt av en diskurs. For noe av dilemmaet er at menns motstand mot å bli tematisert som kjønn er normal, mens kvinners insistering på at menn ikke er det universelle framstår som avvik – samtidig som den hegemoniske likestillingsdiskursen gjør det umulig for menn å være i mot. Men forskningsarbeider må avgrenses. De verken kan eller skal dekke alt. For avhandlingens hovedformål – å forstå hvem som gjorde hva med hvilke virkemidler i kommunal likestillingspolitikk – synes jeg Pincus har gjort et fruktbart og tilstrekkelig grep i sitt valg av Bachrach og Baratz.

Beatrice Halsaa

Noter

1. Bachrach og Baratz:
2. Umeå, Södertälje og Bengtsfors, i avhandlingene de omdøpt til Easttown, Westtown og Northtown.
3. Schattschneider 1960.
4. Pincus 2002: 72, Bachrach og Baratz 1970:61.

Referanser

- Bachrach og Baratz: *Power and poverty: theory and practice*. New York, Oxford University Press. 1970
- Guldvik, Ingrid: Troverdighet på prøve. *Tidskrift for samfunnsforskning* nr. 1 2002
- Jeffrey C. Isaac. After Empiricism: The Realist Alternative. In: *Idioms of Inquiry. Critique and Renewal in Political Science*, edited by Terence Ball, New York: State University of New York Press, 1987
- Lukes, Steven: *Power. A Radical View*, London: Macmillan, 1974.
- Pease, Bob: (Re)Constructing Men's Interests, i *Men and Masculinities* (2), 2002.
- Rönblom, Malin: *Eit eget rum? Kvinnors organiserande möter etablerad politik*. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet. 1-314, 2002. PhD.
- Øvrelid, Bjarne: Kvinne- og kjønnsforskning som mobiliseringsretorikk. *Nytt norsk tidsskrift* 15(4):318-330, 1998.

BJÖRN JOHNSON: *Policyspridning som översättning. Den politiska översättningen av metadonbehandling och husläkare i Sverige*. Lunds universitet: Lund Political studies 130, 2003. Department of Political Science.

I mitten av 1980-talet började den ursprungligen amerikanska organisations sociologiska skolbildning som brukar kallas *nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen* anammas av svenska akademiker. Det var företagsekonomer som först tog till sig det nyinstitutionella perspektivet, och idag är detta mycket inflytelserikt inom ämnet. Längre var de svenska företagsekonomerna ensamma om den nyinstitutionella forskningsinriktningen. Först under de sista åren av 1990-talet började skolbildningen sprida sig till andra akademiska discipliner i Sverige, framförallt till sociologi och socialt arbete. Nyligen har nyinstitutionalismen också börjat vinna insteg inom svensk statsvetenskap.

Björn Johnson tillhör de statsvetare som är tidigt ute i detta avseende. Hans doktorsavhandling utgör ett försök att utveckla den nyinstitutionella teoribildningen och tillämpa denna på statsvetenskapliga forskningsproblem. Hans forskningsintresse är influerat av den svenska

företagsekonomiska nyinstitutionella forskningens huvudfåra, där man i första hand studerar idéspridning. Närmare bestämt är det *politicspridning* som utgör Johnsons studieobjekt. Avhandlingen utgör ett försök att bygga upp ett analytiskt ramverk med vars hjälp man kan utföra en speciell typ av analys av spridning av policies. Analysen ifråga utgår från att denna spridning ska betraktas som *översättning*. Det är just översättningsperspektivet som anknyter till det nyinstitutionella perspektivet.

Avhandlingen är en monografi, bestående av tio kapitel. Den är indelad i tre delar, som följs av två bilagor. I del I (kapitel 1) ges en mycket kortfattad introduktion till vad avhandlingen handlar om, men främst görs här ett slags "förundersökning" där författaren jämför två olika perspektiv på spridning, i syfte att plädera för det perspektiv han själv tänker utgå från. I del II (kapitel 2–5) redogörs för den teoretiska ramen för avhandlingen. Eftersom författarens huvudsakliga syfte är just teoretiskt kan man se dessa kapitel som avhandlingens "tyngdpunkt". Del III (kapitel 6–10) utgör avhandlingens empiriska del. Här presenteras två fallstudier, den ena (som gäller metadonbehandling av heroinmissbrukare) mer ingående, och den andra (där olika försök att införa husläkare reformer studeras) något mer översiktligt och kortfattat. Denna del avslutas sedan med att författaren, i kapitel 10, reflekterar över vad man har lärt sig av analysen av fallstudierna, med hjälp av det teoretiska ramverk som byggts upp i avhandlingen. Efter själva huvudtexten följer två bilagor. I bilaga 1 redogörs för de metateoretiska utgångspunkterna för avhandlingen. Bilaga 2 utgörs av ett register över de personer som spelar framträdande roller i de två fallstudierna.

Eftersom avhandlingen väsentligen är teoretisk till sin karaktär kommer denna recension att inriktas mer på teorin än på den empiriska analysen av fallstudierna. Närmare bestämt är Björn Johnsons huvudsakliga syfte att utveckla ett *ramverk* för att studera politisk översättning. Termen "ramverk" betecknar, menar författaren, den mest generella operativa teorinivån. Här tillhandahålls grundläggande begrepp som hjälper oss att "identifiera olika element och relationer mellan dessa element i en studerad verk-

lighet" (s. 44). "Teori" betecknar däremot en uppsättning mer specifika begrepp som "gör det möjligt för forskaren att mer ingående studera vilka detaljer i ett ramverk som är relevanta i relation till olika forskningsfrågor" (s. 44f). Flera olika teorier kan alltså inrymmas i ett och samma ramverk.

Till grund för Johnsons ramverk ligger hans syn på spridning som översättning. För att klargöra vad som menas med det kontrasterar han översättningsperspektivet mot det inom samhällsvetenskaperna betydligt vanligare perspektivet på spridning som *diffusion*. Diffusionsmodellen är den enklaste av de båda: här betecknas spridning som en överföring av meddelanden via en kommunikationsprocess. Det är spridningen i sig som tas för given, inte den uteblivna spridningen. Det är *frånvaron* av spridning som utgör ett problem som ska förklaras, inte det faktum att spridningen ägt rum. Vidare antas inom diffusionsperspektivet att det som sprids överförs i *oförändrad form*. Inom detta perspektiv betraktar man också det som sprids som nyheter, eller *innovationer*. I grunden för detta synsätt ligger, menar författaren, ett *mekanistiskt eller rationalistiskt* perspektiv.

I alla dessa avseenden är översättningsmodellen avvikande: här är det själva det faktum att *något sprids* som ska förklaras. Att spridning uteblir är inget konstigt, det innebär bara att ingen har tagit till sin uppgift att sprida företeelsen ifråga; ett objekts spridning är alltså beroende av aktiva "transportörer". Vidare förutsätter man att objektets *betydelse förändras* som ett resultat av spridningen. På sätt och vis kan man alltså säga att det som har spritts under samma beteckning (t.ex. "metadonbehandling") faktiskt inte betyder samma sak på det nya stället (Sverige) som det gör på den plats företeelsen hämtades ifrån (USA). Det betyder, ifråga om denna avhandling, att policies betraktas som *bärare av betydelse*. Det som sprids är *idéer*, och spridningen kan medföra att idéerna ändrar betydelse, både på så sätt att själva idéinnehållet blir annorlunda, och framförallt på grund av att den får en annan betydelse i den nya sociala kontexten. Inom översättningsperspektivet ser man det som naturligt att utgå från att det ständigt finns en massa olika policyidéer i omlopp, vilket gör

att man inte betraktar dessa som helt nya (innovationer), utan snarare som *modifieringar*, eller just översättningar. Dessa betydelseförändringar är något som vi hela tiden konstruerar i interaktion med varandra. Översättningsperspektivet utgår därför, kan man säga, från ett *konstruktionistiskt* perspektiv.

Policyöversättningen kan, menar författaren, indelas i två olika typer, en politisk och en praktisk. Den praktiska översättningen rör den tolkning av målsättningar, riktlinjer och regler som äger rum när policies implementeras, t.ex. av så kallade gräsrotsbyråkrater. Den politiska översättningen gäller betydelseförändringen av själva de riktlinjer som definierar förutsättningarna och bestämmer ramarna för den praktiska verksamheten. Det är den sistnämnda politiska formen av översättning som Johnson studerar i avhandlingen.

Johnsons ramverk består emellertid av fler komponenter än översättningsperspektivet. En viktig beståndsdel utgörs av en modifierad version av den s.k. *soptunnemodellen*. Denna kan sägas vara en teori för att studera beslutsfattande. Teorin utgår från en åtskillnad mellan *deltagare* och *flöden*. Flödena är av tre olika slag: (1) *Problemflödet* rör hur olika deltagare i beslutsprocessen uppfattar och formulerar problem. (Är det t.ex. heroinmissbruket eller spridningen av HIV-smitta som är det problem som metadonbehandlingen ska lösa?) (2) *Policyflödet* gäller de potentiella lösningarna på ett problem (Om vi t.ex. har problem med bristande tillgänglighet och kontinuitet i primärvården, är då lösningen något slags husläkarorganisation – och hur ska den i så fall se ut – eller en omorganisation helt inom ramen för de offentligt bedrivna vårdcentralerna?) (3) *Det politiska flödet* rymmer de allmänna politiska förutsättningarna för beslutsfattandet (t.ex. allmänna opinioner, valresultat och regeringsskiften).

För att en fråga ska bli föremål för auktoritativt beslutsfattande – för att det ska "hända" något – måste de tre flödena *förenas*. För att det ska ske måste ett *policyfönster* öppnas i något av de tre flödena; det måste m.a.o. inträffa en rejäl händelse i något av flödena. När ett sådant policyfönster är öppet – och det är det bara under en kort tid – är deltagarnas handlingsutrymme

stort, så då gäller det att passa på! Då kan en *policyentreprenör* som är ”på hugget” utträta stora ting på kort tid.

Soptunnemodellen är relativt aktörsfokuserad. För att minska betoningen på aktörer och ge ramverket en mer strukturell framtoning använder Johnson ett antal begrepp – förutom översättningsbegreppet – från nyinstitutionalismen:

Institutioner är etablerade sociala procedurer, som styr människors tyckande, tänkande och handlande i bestämda banor. Denna styrning kan vara direkt *reglerande*, som då vi lyder lagar och andra instruktioner. Men institutioner kan också styra *normativt*, så att vi beter oss på ett visst sätt i en viss situation därför att vi tycker det är bra, eller lämpligt. Institutioner kan också vara *kognitivt* styrande. Det innebär att vi tycker, tänker och gör vissa saker bara därför att vi tar det för givet, det faller oss inte in att göra annorlunda.

Idéer och föreställningar sprids och institutionaliseras (dvs. ”får fotfäste” som institutioner) i en viss typ av miljöer, *organisatoriska fält*. Ett sådant fält uppstår ”när människor strider om gemensamma symboliska och materiella tillgångar” (s. 75). Fältet är ett ”kraftfält” (här finns resurser som lockar till sig deltagarna) samtidigt som det också är ett ”slagfält” (man kämpar om dessa resurser). Den gemensamma nämnaren, som håller ihop fältet, är att de som kämpar om resurserna är överens om att de är värdefulla; själva fältet betraktas som betydelsefullt. Johnson betraktar sina båda fallstudier som fält; det finns alltså ett ”husläkarfält” och ett ”narkotikapolitiskt fält”, och inom det sistnämnda kan man även finna ett ”behandlingsfält”.

Här hävdar författaren att politiska översättningsprocesser äger rum inom ramen för organisatoriska fält. Genom dessa fält passerar alltså de tre flödena (som ingår i soptunnemodellen), ett policyflöde, ett problemflöde och ett politiskt flöde.

Den politiska översättningen äger rum genom att olika aktörer inom fältet försöker *koppla ihop, koppla isär eller koppla om* de tre flödenas förhållande till varandra i en viss policyfråga. Det handlar alltså om att *ändra relationerna mellan flödena*.

Denna ”koppleriverksamhet”, alltså koplandet av flöden, är starkt personberoende, och i Johnsons båda fallstudier spelar enskilda policyentreprenörer en stor roll.

De båda fallstudierna är främst avsedda att vara teoriillustrerande. Metadonfallet utgör en omfattande studie (66 sidor), omfattande en process som utspelar sig under 23 år, i mångt och mycket med samma aktörer inblandade. Det rör sig alltså om ett fält som uppvisar viss permanens och kontinuitet vad gäller aktörerna, men där relationerna mellan dem, och mellan de tre ”flödena” utsätts för stora förändringar under den studerade perioden.

Husläkarstudien är inte lika omfattande, och husläkarfältet är mycket olik det behandlingsfält inom vars ramar metadonbehandlingen infördes. Visserligen omfattar även husläkarfältet en lång tidsperiod, men husläkarfältet präglas inte alls av samma permanens och kontinuitet som kännetecknar det narkotikapolitiska fältet.

Johnson identifierar ytterligare några skillnader mellan fallstudierna. Det narkotikapolitiska fältet omfattade ett relativt fåtal aktörer, medan betydligt fler var inblandade i husläkarfältet. Det ”teknologiska fundamentet” såg olika ut: metadonbehandling är tekniskt sett relativt enkel vad gäller såväl idé som själva utförandet, medan husläkarreforner består av en komplicerad samling idéer, med många potentiella implementeringsproblem. Graden av partipolitiserings varierade också: införandet av metadon i Sverige hade närmast karaktären av förvaltningsärendet, medan husläkarreformen var i grunden politiserad.

I avhandlingens avslutande kapitel menar Johnson att fallstudierna visat att hans ramverk faktiskt kan användas i konkret analys. Tillämpandet av ramverket har dock inte varit helt problemfritt. Framförallt har Johnson haft problem med de nyinstitutionella begreppen ”institution” och ”fält”. (Fältbegreppet var dock olika problematiskt beroende på vilket fall som analyserades: ifråga om metadonfallet fanns det ett tämligen stabilt fält under hela perioden, men husläkarfältet fluktuerade både ifråga om storlek och förekomst av konflikter.)

I båda fallen menar han att lösningen nog är att differentiera begreppen, dvs. göra olika slags in-

delningar av vart och ett av dem. När det gäller institutionsbegreppet har Johnson inga egna förslag på sådan differentiering. Ifråga om fältbegreppet föreslår han att man differentierar det enligt de båda dimensionerna *omfattning* (få organisationer – många organisationer) och *konfliktnivå* (hög grad av konflikt – hög grad av konsensus).

I stort sett kan man dock säga att Johnson här har rätt lite att säga. Han nöjer sig med att föreslå en differentiering av de båda begreppen, utan att ge några genomarbetade förslag. Här ligger enligt min mening avhandlingens viktigaste brist. Den hänger ihop med två saker, nämligen dels författarens strävan att skapa ett ramverk snarare än en teori, dels hans vilja att göra några direkta jämförelser mellan fallstudierna.

När man talar i termer av olika teoretiska nivåer är det vanligt att resonera på följande sätt (och om jag uppfattar Johnson rätt är det också i stort sett så han resonerar): begreppsliga ramverk (t.ex. Talcott Parsons berömda AGIL-schema) säger ingenting substantiellt om det de handlar om utan ger snarare förslag till hur man kan betrakta ett visst forskningsobjekt. Ramverken är kontextlösa och universella. De kan inte bedömas med utgångspunkt i empiriska fynd, hur nära "sanningen" de kommer, utan snarare med utgångspunkt i deras heuristiska nytta; man kan inte testa dem mot "verkligheten", men däremot bedöma dem efter om de ger en "fyndig infallsvinkel". Teorier säger däremot något mer specifik om ett givet empiriskt fenomen, som studeras. De kan också bedömas med utgångspunkt i hur väl de beskriver denna verklighet. Man kan "ställa frågor" till teorin, för att sedan se vilka svar man får genom den empiriska studien.

Med detta synsätt menar jag att det är en *teori* snarare än ett ramverk som Johnson konstruerat. Han säger faktiskt något substantiellt om de båda fall som analyseras i avhandlingen, men han hade kunnat säga betydligt mer; alltför lite vikt fästs vid att teoretiskt förstå *olikheterna* mellan fallen. Här tycker jag författaren, genom att hävda att det han konstruerat "bara" är ett ramverk, *gör halt onödigt tidigt* i analysen. Det innebär att han inte heller utnyttjar fallstudierna till fullo. Om författaren hade gjort teoretiskt relevanta jämförelser mellan fallen hade detta

kunnat resultera i ett antal viktiga klagörande resonemang. Jag nöjer mig med att ge två exempel på sådana behövliga klagöranden:

För det första: Johnson ger ett förslag till differentiering inom fältbegreppet efter de båda dimensionerna omfattning och konfliktnivå. Det är nog ingen dum idé, men jag tror man först måste reda ut ett mer grundläggande problem; huruvida det är fruktbart att överhuvudtaget betrakta något som ett fält tror jag handlar om graden av *permanens och kontinuitet*. De mer tillfälliga konstellationer som bildas runt mer "dagsländebetonade" politiska frågor tror jag inte man ska kalla för "fält". Det är nog just detta som är orsaken till författarens problem med fältbegreppet vad gäller husläkarfältet: det var så fluktuerande att det verkar ligga i närheten av "golvet" för vad man rimligen bör betrakta som fält. Med detta slags resonemang till grund hade Johnson kunnat föra en diskussion om fältbegreppets gränser.

För det andra: Även grundbegreppet *översättning* hade kunnat utvecklas med hjälp av jämförelser mellan fallstudierna. Jag tycker nämligen betydelsen av "översättning" verkar skilja sig åt mellan fallen. Översättningsbegreppet betecknar ju, när det gäller policyspridning, att en policyidé kopplas loss från ett sammanhang och används som förebild för policyförändring i en ny kontext. *Men vad* är det, mer precist, som förändras? När det gäller det Johnson betecknar som olika "alternativa översättningar" av meta-donbehandlingen (under olika skeden i den långa process han studerar) refererar det till förändringar i den *sociala kontexten* (dvs. den "samhälleliga betydelsen"). Inget sägs här om själva innehållet i idén, bara om hur olika aktörer inom fältet *förhåller sig* till idén (i vilken utsträckning de gör motstånd, vilket problem de ser den som en lösning på, osv.). När det gäller husläkare är det däremot *innehållet i de olika idéerna* om hur reformen konkret ska se ut (etableringsfrihet eller ej, nationell reglering eller regionalt självbestämmande) som utgör de alternativa översättningarna. "Översättning" betyder alltså lite olika saker i respektive fallstudie; ändringar i den sociala kontexten i det ena fallet, ändringar i idéernas innehåll i det andra fallet. Här skulle en begreppslig differentiering, med

utgångspunkt i de båda fallstudierna, ha varit klargörande.

Ovanstående kritiska synpunkter gäller visserligen centrala teoretiska spørsmål, men kritikerna ska inte oppfattas som att jag är i huvudsak negativt inställd. Mitt intryck av avhandlingen är tvärtom i stort sett positivt. Björn Johnson har gjort ett ambitiöst försök att utveckla den organisationsteoretiska nyinstitutionalismen – som hittills inte använts i någon större utsträckning inom svensk statsvetenskap – så att den passar för analys av policyspridning. Därigenom blir nyinstitutionalismen, såvitt jag förstår, bättre anpassad till statsvetenskapliga forskningsobjekt. Teorin hade visserligen, med utgångspunkt i de båda fallstudierna, kunnat göras mer detaljerad, men Johnson har i sin avhandling lagt en grund som inbjuder till fortsatt utveckling av en teori om policyspridning som översättning.

Roine Johansson

ANNA BENDZ: *I välfärdsstatens hägn. Autonomi inom arbetslöshetsförsäkringen*, Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs Universitet, 2004.

Hvordan kommer autonomi faktisk til uttrykk i velferdspolitikken og hvilken betydning har institusjonell utforming i politisk beslutningstaking? Dette er spørsmålene Anna Benz reiser i sin avhandling som hun forsvarte ved Göteborgs universitet 15 oktober 2004. Ved å rette søkelyset på forholdet mellom individ og stat, empirisk avgrenset til individuell autonomi i arbeidsløshetsforsikringen, begir avhandlingen seg inn på et forholdsvis uutforsket felt. Ambisjonen om å undersøke individuell autonomi empirisk er ikke hverdagskost i den politisk filosofiske forskningstradisjonen eller i statsvitenskapen, for den saks skyld. Avhandlingens problemstilling er således todelt: Hvordan påvirker de institusjonelle systemene de politiske aktørenes beslutninger i reformeringen av arbeidsløshetsforsikringen og hvilke følger får dette for den individuelle autonomien? Denne problemstillingen

kombinerer et normativt motivert spørsmål om autonomi som en sentral demokratisk verdi med et mer forklarende perspektiv basert på nyinstitusjonell teori.

Velferdsstaten er et særlig interessant område å studere med hensyn til autonomi, i følge forfatteren, fordi når borgeren søker hjelp eller skal innløse sine rettigheter vil han/hun måtte underkaste seg regler og reguleringer som avgrensar autonomien på bestemte måter. På den annen side er individuell autonomi et av velferdsstatens formål. Dette paradokset antydes i avhandlingens tittel, der 'välfärdsstatens hägn' henspeler på både beskyttelse og begrensning. Arbeidsløshetsforsikringen som empirisk studieobjekt er begrunnet i at beslutningstakerne i utformingen av dette området må foreta en overveieelse av autonomi fra ulike perspektiv. Aktørene må overveie autonomi som en demokratisk verdi i seg selv. I tillegg må det foretas en vurdering av hvordan utformingen av de ulike ordningene får merkbare konsekvenser for borgernes autonomi, ikke minst fordi arbeid er en så fundamental del av de fleste borgernes liv.

Avhandlingens forskningsopplegg er historisk komparativt. Utgangspunktet er at politiske beslutninger fattes av aktører innenfor bestemte kontekster eller strukturer avgrenset i tid og rom. Det komparative opplegget er et *most-similar design*, der Sverige og Norge er valgt ut fordi landene til tross for lik velferdspolitisk tradisjon har valgt ulike institusjonelle løsninger når det gjelder arbeidsløshetsforsikringen, henholdsvis det frivillige Gentsystemet, administrert av arbeidsløshetskassene i Sverige fra 1934 og det obligatoriske, statlig administrative systemet som Norge innførte i 1938. Begge land har, til tross for flere reformeringsfaser, beholdt sine respektive systemer frem til i dag. Avhandlingens utgangspunkt er å forklare den stabilitet som har preget utviklingen i tråd med tesen om *path dependence*. Tesen impliserer at dersom vi vil forstå dagens utgave av arbeidsløshetsforsikringen må vi gå bakover i tid, til det såkalte formative momentet i historien da strukturen er løsrevet og åpent for ulike aktører til å sette sitt preg på politikken. Det formative momentet hvor institusjonelt system ble valgt er i begge land lagt til 1930

tallet. Andre parallelle, viktige moment er reformeringene på 1970 og 1990 tallet.

Det teoretiske fundamentet i forskningsopp-
legget er den historiske institusjonalismen, slik
det redegjøres for i avhandlingens teoridel. An-
tagelsen er at dersom den institusjonelle kon-
teksten er ulik mellom de to land, noe den altså
er, skal det føre til at aktørenes strategier og be-
slutninger også er forskjellige i landene. Her ses
ikke kun aktørenes strategier som begrenset av
institusjonell kontekst, men institusjonen antas
også til en viss grad å forme aktørenes preferan-
ser. Videre ligger det innenfor dette perspektivet
en oppfatning om at tidlige institusjonelle valg
og valg av policy fortsetter å påvirke området
gjennom lang tid. Dersom endringer inntreffer,
skjer det inkrementelt med utgangspunkt i tidlige
beslutninger. De formative moment opp-
står i bestemte perioder med økonomiske og so-
siale motsetninger, noe som åpner muligheter
for aktørene til å legge om forutsetningene for
det politiske spillet i tråd med deres egne inten-
sjoner. Sti-avhengigheten i en utvikling kan
oppretholdes av selvforsterkende mekanismer.
Prosessen kan være kjennetegnet av *increasing
return*, det vil si at sannsynligheten for at en vei
fortsetter øker med hvert steg som tas, fordi de
relative fordelene med å fortsette fremfor å bytte
vei øker jo lenger prosessen går. Kostnadene
med å skifte vei øker samtidig. Ut fra dette kan
sti-avhengighet knyttes til et *rasjonelt kalkule-
rende perspektiv* der aktørene er innrettet mot
egenmaksimering ut fra egne preferanser. Den
kan også knyttes til et kulturelt perspektiv der
atferden ikke ses som ensidig strategisk, men
som en tilpasning til et etablert normsett ut fra
passende logikk (lämplighets logikk). Innenfor
det historisk institusjonalistiske perspektivet
kan aktørers atferd i utgangspunktet både karak-
teriseres som strategisk og adaptiv, og må derfor
avgjøres på empirisk grunnlag. Det andre sen-
trale begrepet i avhandlingen er *individuell
autonomi*. Avhandlingen vier mye plass til dis-
kusjon og avklaring ut fra formålet om å beholde
den normative opprinnelige meningen av auto-
nomibegrepet. Autonomi blir definert som en
kapasitet til selvstendig å reflektere over sine
egne vurderinger og preferanser og handle i tråd
med dem. I tillegg knyttes autonomi til mulighe-

ter for å handle i tråd med regler som han eller
hun selv har besluttet.

Hvordan presiseres så avhandlingens pro-
blemstilling til et forskbart opplegg?

I avveiningen om hvordan individuell autono-
mi kan undersøkes empirisk avskjærer forfatteren
seg fra en tidligere anvendt analysemodell
som inkluderer handlingsfrihet og handlings-
mulighet (ressursdimensjonen) som de to di-
mensjonene individuell autonomi i velferdssta-
ten kan analyseres i forhold til. Ressursdimen-
sjonen anses i avhandlingen som problematisk
blant annet fordi det er vanskelig å avgjøre met-
ningspunktet for tilføring av ytre ressurser og
fordi parametere som økonomisk nivå på ytelsen
og erstatningstid ikke står sentralt i avhand-
lingen. To dimensjoner blir satt fram for empi-
risk å analysere statlige velferdsinstitusjoners
regulering av individers autonomi. Det ene er
nøytralitet. På grunn av borgernes forskjellighet
må staten kunne behandle alle med like mye re-
spekt og omtanke og ikke foretrekke noen verdi-
er fremfor andre. I tillegg må autonomien kunne
utøves, det vil si at individet krever en viss *hand-
lingsfrihet*, som er den andre dimensjonen. Nøy-
tralitetsdimensjonen blir i avhandlingen sidestilt
med likebehandling og viser til tre ulike aspek-
ter: For det første lokal skjønnsutøving (diskre-
tion) kontra sentral styring, for det andre tjenes-
temannsskjønn kontra regelstyring og for det
tredje selektivitet kontra universalitet. Dimen-
sjonen handlingsfrihet går fra minimal til mak-
simal og øker jo mer loven tillater den arbeidslø-
se å fatte beslutninger om sin egen arbeidssitua-
sjon uten følge av sanksjoner. De to dimensjone-
ne på autonomi anvendes på tre områder i utfor-
mingen av arbeidsløshetsforsikringen: *organi-
sasjon/administrasjon, omfatning og erstat-
ningsvilkår*. I analysen av organisasjon/admi-
nistrasjon er det hvem som gjør hva av de statli-
ge, kommunale eller regionale myndigheter, el-
ler ikke-statlige organer som er av interesse. Di-
mensjonene lokal-sentral og tjenestemann-
skjønn kontra regelstyring er her relevante. Når
det gjelder omfatning, det vil si hvilke grupper
arbeidsledige som faller inn under ordningen er
selektivitet kontra universalitet relevant, og når
det gjelder erstatningsvilkår er det minimal kon-
tra maksimal handlingsfrihet som er relevant.

I alt seks reformer analyseres og etter gjennomgangen av hvert case trekkes det konklusjoner om hvordan de nye lovene kan karakteriseres i lys av de nevnte autonomiaspektene. I tillegg innbefatter analysen å fastslå motiveringen bak beslutningene. Analysen drar også slutninger om utviklingslinjene over tid og de kausale mekanismenes karakter. Ettersom utviklingen er stabil, og dermed kanskje sti-avhengig, er hensikten å undersøke forekomsten av selvforsterkende mekanismer, enten av strategisk eller adaptiv karakter. Empirisk belager analysen seg på lov materialet som regulerer arbeidsløshetsforsikringen, samt forarbeidene til lovene, og i noen grad parlamentsdebattene. Avhandlingen avgrenser seg til å studere selve beslutningssituasjonen og ikke implementeringen av lovene. En konsekvens av dette er at implikasjonene for borgernes autonomi ikke studeres fullt ut.

En viktig forventning til analysen er at den svenske arbeidsløshetsforsikringen kjennetegnes av en høyere grad av både lokalt skjønn (diskresjon) og tjenestemannsskjønn enn hva det norske obligatoriske systemet gjør. I tillegg forventes det at det svenske systemet faktisk er mer selektivt enn det norske, altså at det norske systemet er mer nøytralt enn det svenske. Det svenske systemet forventes videre å ha litt større handlingsfrihet enn det norske. Det er grunn til å forvente større motstand mot at arbeidere skal tvinges til å bytte yrke i Sverige og at det norske systemet vil motivere til å piske de arbeidsløse tilbake i jobb på grunn av de store samfunnsmessige kostnadene ved lediggang.

Etter de innledende kapitlene følger så den historiske gjennomgangen og analysen av de ulike reformperiodene. Et bakgrunnskapittel beskriver og analyserer hvorfor Norge og Sverige valgte ulik institusjonell utforming av arbeidsløshetsforsikringen, før kapittel 5, 6 og 7 tar for seg de ulike reformene og deres betydning for autonomi. Kapittel 8 tar spesifikt opp den historiske utviklingen innenfor hvert land med hensikt å avdekke historiske mønstre som kan karakteriseres som sporbundne eller ikke.

Hva er så resultatet av analysen? Hvordan påvirker de institusjonelle systemene de politiske aktørenes beslutninger i reformeringen av ar-

beidsløshetsforsikringen og hvilke implikasjoner har beslutningene for autonomien?

Resultatet fra analysen er at det både er variasjon og likhet mellom de to land. Det kan påpekes en viss variasjon mellom den svenske og den norske arbeidsløshetsforsikringen med hensyn til borgernes autonomi. Likevel er det ikke slik at en enkelt kan slå fast at det ene systemet gir borgerne større autonomi enn det andre. Valget av institusjonelt system har betydning for noen, men ikke alle aspekter av autonomi kan henføres tilbake til institusjonelt system. Det som ikke kan knyttes til institusjonelt system er *tjenestemannsskjønn (diskretion) og handlingsfrihet*. Det som er ulikt mellom de to land, og som dermed kan knyttes til institusjonelt system er beslutningene om *lokalt skjønn/sentral styring og selektivitet/universalitet*. I tillegg gjør den historiske analysen det mulig å dra slutningen om at valget av ulike system i de to land også har betydning for hvordan systemet endrer seg. Analysen viser nemlig at betydningen av institusjonell utforming varierer over tid. Forskjellen mellom landene med hensyn til forutsetninger for nøytral behandling av borgere er størst i den tidlige fasen på 1930 tallet og forskjellene blir mindre etter hvert. Da lovene fra 1935 og 1939 ble reformert i 1971 og 1974 utviklet den svenske arbeidsløshetsforsikringen seg i en mer nøytral retning, og dette ble forsterket enda mer i 1997 og 1998. En viktig forskjell mellom landene er at utviklingen ikke har samme preg, siden det skjer mer gjennomgripende endringer i Sverige enn i Norge. I Sverige er endringene av mer prinsipiell karakter siden de går fra lokalt skjønn mot sentral styring, og fra en selektiv medlemsforsikring til en mer universell medborgerforsikring. Dermed kan ikke utviklingen karakteriseres som sti-avhengig, noe som derimot utviklingen i Norge kan siden den er stabil i alle henseender når det gjelder autonomi. Dermed er resultatet at forskjellene som fantes mellom de to land blir mindre men at likhetene forblir stabile over tid.

Hvorfor skjer det så endringer innenfor det svenske institusjonelle systemet og ikke det norske? Svaret som gis i avhandlingen henspeli-

ler på en kopling mellom valg av institusjonelt system og utvikling over tid. Gentsystemet aktiverer en interessekonflikt og et dilemma for de svenske sosialdemokratene. Dette blir drivkraften til forandringer. I tillegg er det enklere å forandre et frittstående system med egen administrasjon som det svenske caset, enn et integrert system med innlåsnings effekter på grunn av tilknytningen til det generelle sosialforsikringssystemet som det norske. Det norske systemet hadde heller ikke innebygde potensielle interesse-motsetninger som det svenske. En teoretisk implikasjon av dette er at ulikhet i institusjonelt system har betydning for karakteren til de relevante aktørenes relasjoner. Gentsystemet må for eksempel betraktes som en viktig forutsetning for arbeiderbevegelsens maktposisjon i Sverige, og fagbevegelsen har en helt åpenbar interesse av at Gentsystemet blir opprettholdt. De borgerlige partiene i samarbeid med arbeidsgiversiden har villet avskaffe systemet av samme årsak. I tillegg til en interessebasert motivasjon for å opprettholde systemet mener forfatteren at også andre momenter må inn, nemlig den form for innlåsnings som ligger i den etablerte profesjonelle og effektive organisasjonen som a-kassene representerte. Det finnes altså store fordeler med å beholde systemet som det er, og selvforsterkende mekanismer kan altså spores i form av *increasing returns*. Disse forholdene forklarer at det svenske systemet har vært preget av både stabilitet og endring. Sosialdemokratenes dilemma har vært at de ble satt i klem mellom sosialpolitiske mål som universalitet og borgernes rettigheter på den ene siden, og maktpolitiske hensyn på den andre siden. I det norske caset var det stort fravær av diskusjon og interessekonflikt rundt den obligatoriske løsningen som ble valgt. I tillegg var det praktiske og økonomiske fordeler knyttet til integrasjonen med de øvrige trygghetssystemene, noe som bidro til å låse systemet for endring. Den norske stabile og sti-avhengige utviklingen, preget av en etablert norm om helhet og trygghet, blir i analysen forklart gjennom tilstedeværelse av selvforsterkende adaptive mekanismer.

Selv om avhandlingen ikke har ambisjon om å forklare likhetene trekkes det frem noen tenkbare selvforsterkende mekanismer. Handlingsfri-

heten, som er forholdsvis lik i begge land, blir koplet til den kjensgjerning at det eksisterte felles oppfatninger om arbeidsmarkedspolitiske målsetninger i de to land i tillegg til at de institusjonaliserte interessene om hva som skulle regnes som lempelig arbeid var lik. Stabiliteten i tjenestemannskjønnen i begge land knyttes til den felles oppfatningen om at avveininger mellom arbeidsmarkedspolitiske og individuelle målsetninger best kunne foretas av tjenestemannen.

Konklusjonen om individuell autonomi er at den bare delvis er avhengig av den institusjonelle konteksten som beslutningstakerne befinner seg i. Andre faktorer må forklare resten. Det viser seg at det er vanskelig å dra konklusjoner om reglens og administrative strukturers betydning for autonomi. Avhandlingen får kanskje mest av alt fram autonomiens komplekse karakter som studieobjekt, og at det er behov for videre forskning som fokuserer på koplingen mellom offentlig politikk og statens normative karakter.

På flere måter er dette en imponerende avhandling: Den er teoretisk ambisiøs og empirisk krevende. Den gjør forsøk på å kople to teoretiske tradisjoner sammen til et selvstendig, og integrert forskningsdesign. To lands institusjonelle kontekster analyseres historisk på grunnlag av et omfattende empirisk materiale. Som alle avhandlinger har den svake og sterke sider. Den absolutt sterkeste delen av avhandlingen er den komparative, historisk-institusjonelle analysen av utviklingen av arbeidsløshetsforsikringen. Avhandlingen baserer seg på et glanscase når det gjelder et *most-similar* design. Det er interessant at Norge og Sverige har to ulike modeller innenfor dette velferdsområdet når de ellers er så like. Analysen gir en overbevisende forklaring på to ulike veivalg, og på de policybeslutninger som enten har befestet seg eller skrittvis endret det spor som de to land slo inn på. Den historisk-institusjonelle analysen står etter mitt skjønn på egne bein, og representerer nærmest en avhandling i seg selv. Problemet i avhandlingen oppstår i forbindelse med forsøket på å forklare individuell autonomi som følge av institusjonelt system. Forfatteren sier seg indirekte enig i dette der hun i avslutningskapitlet tilkjennegir at

forskningsopplegget ikke har gitt tilstrekkelige svar på spørsmålet om sammenheng mellom institusjonell utforming og individuell autonomi.

I det følgende vil jeg ta opp noen problematiske sider ved avhandlingen som går på operasjonalisering av de sentrale begrepene, avgrensningen av forklaringsvariabelen og autonomibegrepet samt de slutningene som trekkes i avhandlingen basert på policyanalysen.

Så la oss ta operasjonaliseringen først. I avhandlingen brukes det mye plass på å redegjøre for teoriene om individuell autonomi hvor det legges opp til et spennende teoretisk utgangspunkt. Forfatteren håndterer og diskuterer de normative perspektivene på autonomi på en overbevisende måte. Vi presenteres for en skyhøy ambisjon om både å undersøke autonomi empirisk og samtidig ikke miste av synet den opprinnelige politisk filosofiske, normative meningen av begrepet. Men, etter en omfattende teoretisk diskusjon ender operasjonaliseringen av begrepet autonomi opp i dimensjonene *nøytralitet* og *handlingsfrihet*. Mitt poeng her er at spranget mellom de teoretiske diskusjonene av individuell autonomi og den mer institusjonelt betingede operasjonaliseringen er temmelig stort. Her er det tydeligvis gjort noen avveininger mellom det å ivareta de politisk filosofiske aspektene av individuell autonomi og hensynet til å gjøre autonomibegrepet forskbart ved å tilpasse det til det empiriske feltet som skal undersøkes. Ikke minst bærer operasjonaliseringen preg av tilpasning til det nivået som ligger til grunn for studien, nemlig *policynivået*. I forsøket på tilpasning mellom den politisk filosofiske og den empiriske tradisjonen som endte opp i dimensjonene *nøytralitet* og *handlingsfrihet* mener jeg dette mer er å anse som et utgangspunkt for å undersøke viktige *betingelser* for autonomi, enn individuell autonomi i seg selv.

Et annet problematisk trekk ved analyseskjemmet og de dimensjonene som styrer analysen er at det er vanskelig å trekke slutninger. Utviklingen i Sverige, som i utgangspunktet var selektivt og delvis lokalt styrt, går etterhvert i retning av den norske, altså til å bli mer *nøytralt*: sentralisert og universelt. På tross av dette kan det likevel argumenteres for at individuell autonomi svekkes. Et illustrerende eksempel på hvor van-

skelig det kan være å trekke en konklusjon er sammenligningene mellom de to land når det gjelder erstatningsreglene slik de var på 1990-tallet. Avhandlingens utgangspunkt er at handlingsfriheten vil svekkes dersom lempelig arbeid defineres snevert, mens handlingsfriheten vil øke hvis det er tillatt å gjøre unntak fra regelen. Dette er forskjellig i landene. I Sverige er det slik at loven i mindre grad spesifiserer i hvilket tilfelle det er lov å gjøre unntak fra regelen om lempelig arbeid, noe som øker mulighetene til individuelle bedømminger. I dette resonnementet ligger det altså muligheter for økt individuell handlingsfrihet fordi definisjonen om hva som er lempelig arbeid er vid, men samtidig snevres kanskje handlingsfriheten inn fordi det ligger til rette for tjenestemannsskjønn. I det norske eksempelet forholder det seg motsatt, i alle fall teoretisk sett: reglene spesifiseres og det bidrar til å øke rettsikkerheten til den arbeidsledige. Samtidig svekkes handlingsfriheten siden muligheten til å ta individuelle hensyn/tjenestemannsskjønn økes. Så hvor ender vi opp: innebærer muligheten til å ta personlige hensyn en økning eller svekking av handlingsfriheten, og dermed av autonomien? Dette viser at det i det hele tatt er vanskelig å trekke en konklusjon om hvordan erstatningsreglene/institusjonelt system preger den individuelle autonomien til den arbeidsledige, noe som nettopp burde være hele poenget med empiriske studier av autonomi. Å dra slutninger om autonomi på empirisk grunnlag er altså usikkert og vanskelig. Et spørsmål det kan være verd å drøfte er hva analyser også på andre nivåer enn *policynivået*, for eksempel implementeringsnivået, ville ha tilført analysen i avhandlingen.

Et annet diskutabelt punkt i avhandlingens analyseopplegg er måten forklaringsvariabelen avgrensnes. Den første reformen på 1930-tallet i begge land ble besluttet innenfor en institusjonell kontekst, Gentsystemet i Sverige og det obligatoriske systemet i Norge. Forfatteren antar at siden det er første gang det spesifiseres lover og regler i de respektive systemene er det først og fremst det institusjonelle rammeverket som påvirket i første fasen. Ved de to senere reformene antas det at både institusjonelt rammeverk og *policy* påvirker. I avhandlingens avgrensning av

forklaringsvariabelen mener jeg det er grunn til å stille spørsmål ved hvor tydelig grensen er mellom det som skal forklare og det som skal forklares i dette tilfellet. Hvor går egentlig skille mellom det som ligger i systemet som karaktertrekk og den institusjonelle utformingen som følger av denne? Når vi snakker om Gentsystemet snakker vi ikke også da om selektivitet og om lokalt handlingsrom for arbeidsløshetskassene, og for Norges del, hører ikke universalitet og sentralitet med i et obligatorisk, statlig system? I det minste vil jeg mene at det er noen gråsoner mellom den uavhengige variabelen og det som skal forklares her. I avhandlingens oppstilling av karaktertrekkene til Gentsystemet (figur 2, s. 255) inngår *frivillighet, selvstendige arbeidsløshetskasser og medlemskap som forutsetning for rett til dagpenger*. Dette ligger ikke særlig langt fra at vi kan dra direkte linjer til selektivitet og lokal makt hos arbeidsløshetskassene? Selvsagt kan dette stilles åpent for empirisk undersøkelse, men det er mer rimelig å spørre hvor selektivt og hvor lokalt styrt. Det kan jo også nevnes at resultatet av analysen viser at det kun var disse to aspektene som hadde betydning for individuell autonomi.

Også avgrensningen av individuell autonomi innbyr til noen kritiske bemerkninger. I avhandlingen velges aspektet handlingsmulighet bort for i stedet å legge til nøytralitetsdimensjonen. Samtidig vises det til at handlingsmulighet er en forutsetning for å utøve autonomi og til studier som har fokusert på ytelsesnivå (ersättningsnivå) og på hvor lenge ytelsen kan mottas (ersättningsstid). Tiltross for denne innledende avskjæringen befatter avhandlingen seg likevel med spørsmålet og forskjellene mellom landene når det gjelder erstatningstid. Her kan man mene at avhandlingen hadde stått seg på å gå denne linjen helt ut og også inkludert ytelsesnivå og forskjeller og likheter mellom landene, ikke minst siden det er grunn til å hevde at også de andre analytiske dimensjonene er å anse som betingelser for autonomi og ikke som faktisk, individuell autonomi.

Videre hadde ressursdimensjonen vært interessant å inkludere i analysen som et inntak til å diskutere autonomibegrepet fra flere ståsted, for eksempel statens forutsetninger for "autonomi-

reparasjon", og forholdet mellom kompensasjon og reell autonomi. Er det for eksempel større individuelle kostnader ved å forsikre seg i Sverige enn i Norge, tatt i betraktning at det også koples til medlemskap i fagforening? Hvordan skiller systemene seg med hensyn til tilbud (eller plikt om en vil) om arbeidsmarkedstiltak, omskolering, statlige sysselsettingstilbud og så videre? Som avhandlingen er inne på, men uten å gjøre det til noe større poeng, har Sverige hatt en mer aktiv arbeidsmarkedspolitikk enn Norge. Norge har, selv om sysselsettingstiltak økte på 1990-tallet, vært preget av passive arbeidsmarkedstiltak. Var det dermed også større muligheter til å gå lenger passiv i det norske systemet? Man kan jo tenke seg at krav til aktivitet til den arbeidsledige også må følges av tiltak fra statens side. Kan arbeidsmarkedstiltak ses som en tvang eller tilbud overfor individet? En mer gjennomgående sammenligning av slike forhold, hvor også ressurstilførsel ble koplet på, ville styrket avhandlingens diskusjon om krav og sanksjoner innenfor handlingsfrihetsdimensjonen.

Avhandlingen er avgrenset til en studie av policynivået og til de naturlige begrensningene det innebærer. Likevel preges avhandlingen av større begrensninger enn det som er nødvendig i forhold til en policystudie. For eksempel legges det kanskje unødig sterk vekt på en formalistisk regelgjennomgang. Fremstillingen hadde hevet seg gjennom en viss form for "vekting" med hensyn til hvilke regler som veier tungt i hvert land, hvilke som mer var å anse som "hvilende" paragrafer osv.. Bruk av sekundærkilder og litteratur på området kunne gitt indikatorer på forhold utenfor beslutningsnivået og støttet opp om analysen. Eksempler på forhold som kunne vært nøstet opp i avhandlingen er praktisering av flyttekravet i de to land samt forskjeller i styringsregulasjonene innenfor landenes arbeidsmarkeds-etater.

Avhandlingens sterkeste side er den velbegrunnede analyse av hvordan ulike institusjonelle system gir ulike forutsetninger for policyendringer. Dette blir merkelig nok ikke gjort til noe stort poeng i avhandlingen, noe som kan indikere at dette kan ha fremkommet som en bi-efekt av selve analysen. Uansett hadde den fortløft å bli løftet sterkere frem. En hendelse i det

svenske systemet passer likevel ikke helt inn forståelsen av den svenske utviklingen som drevet frem av selvforsterkende mekanismer av strategisk karakter innenfor Gentsystemets grenser. Hvordan skal vi forstå det som skjedde da den borgerlige regjeringen i 1994 ved et enkelt pennestøk endret det svenske systemet til et obligatorisk system og fullstendig fratok fagbevegelsen den store maktpolitiske fordelene de har i Gentsystemet? Dette er en hendelse det ikke ofres så mye plass på i avhandlingen, kanskje fordi sosialdemokratiet ikke så lenge etterpå igjen kom i regjeringssposisjon og raskt endret systemet tilbake til det tradisjonelle Gentsystemet (riktignok med visse endringer og påvirkninger fra den borgerlige ordningen). En slik hendelse burde ikke stå ukommentert i forhold til de teoretiske forestillinger om institusjonelle endringer avhandlingen bygger på.

Til tross for disse kritiske innvendingene, spesielt rettet mot at vi ikke er så mye klokere når det gjelder sammenheng mellom institusjonell utforming og individuell autonomi, må avhandlingen sies å være et forskningsarbeid av høy kvalitet. Aller best er den på institusjonsanalysen og særlig er analysen av institusjoners betydning for hvordan endringene drives frem i hvert system overbevisende. Avhandlingen er i tillegg forbillig i sin klare struktur. Forfatteren bør tilslutt berømmes for en svært velskrevet avhandling basert på en logisk sammenhengende fremstilling og bruk av komplekse teorier, samt analyse av et omfattende empirisk materiale.

Ingrid Helgøy

NILS HERTTING: *Samverkan på spel. Rationalitet och frustration i nätverksstyrning och svensk stadsdelsförnyelse*. Stockholm: Egalité, 2003.

Den 30. januar 2004 forsvarede Nils Hertting en ph.d.-afhandling med titlen 'Samverkan på spel. Rationalitet och frustraktion i nätverksstyrning och svensk stadsdelsförnyelse' ved Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet (Stockholm: Egalité, 380 sider). Ved den leilighet fungerte jeg som udenlandsk opponent. Nedenfor anmeldes afhandlingen med utgangspunkt i min opposition ved disputationen.

Afhandling tager fat i en meget spændende, relevant og aktual problemstilling, nemlig spørsmålet om netværks mulige rolle som styringsmiddel i samfundsstyringen generelt og mere specifikt i bydelsfornyelsen. Afhandlingen har såvel et empirisk som et teoretisk sigte. Empirisk set sættes der fokus på den rolle som netværk har spillet og spiller i bydelsfornyelsen. Formålet hermed er at forklare det paradoks, at netværk, der er kendetegnet ved at basere sig på frivillighed, holder sammen, på trods af at de involverede aktører oplever denne samspilsform som frustrerende. Teoretisk set søger afhandlingen at vise, at rational teori, nærmere bestemt spilteori, kan bidrage til at forklare dette fænomen, til trods for at andre forklaringer, herunder dem der peger på kulturelle forholds betydning for aktørers adfærd, umiddelbart forekommer mere nærliggende.

Afhandlingen er opbygget som følger: I kapitel 1 motiveres og beskrives afhandlingens problemformulering og afhandlingens opbygning præsenteres. Problemformuleringen lyder: '*Utifrån den svenska politiska diskursen om stadsdelsförnyelse finns det skäl att förvänta sig att lokal stadsdelsförnyelse skall följa nätverksstyrningens koordineringslogik. Utifrån denna logik är det emellertid svårt att förstå varför bostadsföretag, sociala myndigheter, hyresgästföreningar och andre offentliga och privata organisationer upprepar sina samarbetsförsök om och om igen, trots att de själva uttrycker frustration över både resultaten och processerna som sådana*'. Denne problemformulering fører en række opgaver med sig:

1. En argumentation for at det kan forventes, at bydelsfornyelsen følger netværksstyringens koordinationslogik. Det stiller krav om en nærmere definition af netværksstyringens koordinationslogik, og en påvisning af at denne logik præger bydelsfornyelsesdiskursen
2. En begrundelse for at det kan være svært at forstå, at aktørerne bliver ved med at samarbejde, selv om de er frustrerede. Det kræver en nærmere diskussion af aktørers handlelogik, og en påvisning af at aktørernes adfærd er vanskelig at forklare ud fra denne handlelogik
3. En påvisning af at netværksaktørerne på bydelsfornyelsesområdet er frustrerede, hvilket kræver en bestemmelse af, hvad det vil sige at være frustreret, og derefter en påvisning af, at aktørerne er det

Nils Hertting besvarer disse spørgsmål i de følgende 6 kapitler. I kapitel 2 gennemgår han netværksteorien og dens definition af hvad netværk er for noget. Der argumenteres for, at netværk kan ses som en institutionel idealtype for koordinering af adfærd blandt individuelle og kollektive aktører. Endvidere understreges det, at netværks hovedkarakteristika er aktørernes autonomi, gensidige afhængighed og det, at de er bundet sammen af horisontale relationer. Forfatteren kritiserer på den baggrund netværksteorien for at være for begejstret over netværks styringspotentiale, og for at være for funktionalistisk og strukturalistisk i sit udgangspunkt. Konsekvensen heraf er, at netværk fremstår som et nødvendigt og uomgængeligt resultat af samfundsudviklingen. Dermed tenderer aktørerne til at forsvinde ud af analysen. En mere rationel, spilteoretisk tilgang til netværksstyring bringer ifølge forfatteren aktørerne mere ind i analysen, hvilket kan bidrage til at forklare konkrete netværks eksistens og deres succes og fiasko.

I kapitel 3 vises det, at den diskurs der præger, og har præget, svensk bydelspolitik kan karakteriseres som en netværksdiskurs, i og med at en inddragelse af de berørte parter altid har været, og i stigende grad bliver, opfattet som et kernelement. På den baggrund argumenterer Nils Hertting for, at bydelspolitikken kan ses som en

kritisk case i studiet af netværks rolle i offentlige styring generelt.

I kapitel 4 spørger forfatteren: Hvad kan case-studier bruges til, og i hvilken grad kan der generaliseres fra case-studier? Det, der efter forfatterens mening gør generaliseringer på baggrund af case-studier mulige, er ifølge forfatteren antagelsen om, at aktører handler rationelt. Denne antagelse gør det nemlig muligt at slutte, at rationelle aktører vil handle på samme måde, når de indgår i lignende institutionelle situationer. I den forbindelse defineres rationalitet meget bredt således at rationalitet både opfattes som handling rettet mod at fremme eksogent givne præferencer og som handling, der er rationel set i forhold til nogle endogent givne kulturelt betingede forestillinger om, hvad der er i ens interesse. Nils Hertting tilstræber således at udvikle en handleteoretisk kobling mellem rational choice og socialkonstruktivismen.

I kapitel 5 og 6 præsenteres resultaterne af den empiriske caseanalyse af netværks rolle i svensk bydelsfornyelsespolitik. Analysen omfatter en primærcase – Hökarängen – og 3 sekundærcases – Råslätt, Hammerkullen och Navestad. På baggrund af analyserne konkluderes det, at samtlige cases er kendetegnet ved, at mange aktører er involverede, og arbejder sammen i netværk over en lang periode. Endvidere konkluderes det, at de fleste aktører oplever samarbejdet som frustrerende i og med, at de hverken er tilfredshed med processen eller med resultatet heraf. I kapitel 7 medgives det, at det forhold at netværksaktørerne fortsætter samarbejdet til trods for deres frustration hermed, hverken kan forklares ud fra fangens dilemma spillet, solidaritetsspillet eller free-rider spillet. Til gengæld kan det, konkluderer Nils Hertting, forklares ud fra et generositetsspil.

Der er efter min mening tale om en meget god afhandling, der tager fat i en række helt centrale og aktuelle teoretiske såvel som empiriske problemstillinger. Afhandlingen udmærker sig ved sin ambitiøsitet, og ved den frygtløshed som forfatteren lægger for dagen, når og end meget vanskelige teoretiske og empiriske problemstillinger tages op. Han springer bestemt ikke over, hvor gærdet er lavest. Dermed giver afhandlin-

gen lovning om, at der her er en forsker på vej, som vi kan vente os meget af.

Afhandlingen giver dog også, netop fordi den vil så meget, anledning til en række kritiske kommentarer. For det første konstrueres der i kapitel 2 om netværksteorien i nogen grad en stråmand. Spilteori er nemlig allerede et stærkt integreret element heri. Dertil kommer, at argumentet om at netværksteoretikerne overvurderer netværkenes positive effekter er stærkt overdrevet. Generelt set er netværksteoretikerne relativt skeptiske overfor netværkenes styringskapacitet og understreger behovet for styring af netværkene – bl.a. gennem konstruktion af spilsituationer. Nils Herttings afhandling bidrager altså i højere grad til en vigtig debat, der allerede er central blandt netværksteoretikerne, end til en kritik heraf. For det andet er det uklart, hvad forskellen er mellem funktionelle og strukturelle forklaringer. Enhver strukturel forklaring behøver jo ikke samtidig at være funktionel. Ligeledes fremstår det som noget uklart, hvorfor institutioner ikke kan ses som strukturer, til trods for at de, jf. spilteorien, anses som af central betydning for reguleringen af aktørernes adfærd. Man kunne spørge, om afhandlingens noget voluntaristiske institutionsdefinition, ifølge hvilken institutioner ikke sætter grænser for aktøradfærd, er et specifikt træk ved netværksinstitutioner, mere end det er et karakteristikon ved institutioner som sådan. For det tredje fremstår det som meget interessant, men også noget ureflekteret, hvordan rationel adfærd ontologisk set både kan udledes af eksogent givne interesser og endogent givne kulturelt fastlagte forestillinger. Denne problemstilling rejser endvidere en metodisk problemstilling, idet påstanden om at der kan generaliseres fra et casestudie, alene synes at henvise til forestillingen om eksogent givne interesser. I hvert tilfælde synes det lige for at antage, at kulturelt indlejrede rationaler vil være forskellige fra case til case, og i hvert tilfælde næppe kan afdækkes på afstand. Spørgsmålet er simpelthen, om det brede rationalitetsbegreb gør påstanden om, at det er muligt at generalisere fra et casestudie mindre holdbar. For det fjerde fremstår det som noget uklart, hvorfor de valgte cases kan siges at være kritiske. Bl.a. kunne man på baggrund af case-beskrivelserne spørge, om

det overhovedet er netværk, der analyseres. Er det ikke bare en analyse af en række sektorkampe mellem forskellige dele af den offentlige administration? For det femte kunne man spørget, om ikke de sekundære caseanalyser metodisk set er problematiske i og med, at de meget direkte og målrettede søger at understøtte hypotesen om, at aktørerne er frustrerede. Dermed er der en risiko for, at forhold, der kunne pege i andre retninger overses. Endelig for det sjette melder spørgsmålet sig, om ikke enhver politisk proces er præget af frustrationer, og om det at kunne indgå i politiske processer netop handler om at leve med sådanne frustrationer, hvad enten det sker i et netværk eller i mere traditionelle politiske institutioner?

Der kan altså rejses en række kritiske kommentarer til afhandlingen. Disse kommentarer rører dog ikke ved, at der her er tale om en afhandling på et højt niveau. Den kan varmt anbefales til alle, der interesserer sig for teoretiske og empiriske problemstillinger vedrørende udviklingen af den offentlige sektors styreformer.

Eva Sørensen

KERSTIN VINTERHED: *Kärlek i tjugonde seklet – en biografi över Alva och Gunnar Myrdal.* Stockholm: Atlas, 2003.

Sedan millennieskiftet är makama Myrdals brevväxling med varandra tillgänglig, på Arbetarrörelsens arkiv i Sthlm. Det lockar forskare från inte bara Sverige utan även USA (Walter Jackson) och England (Stina Lyon). Det är tack vare Gunnar breven inte rensades ut, vilket Alva först önskade ("Vi var ju så unga och romantiska"). Vinterhed, som är först ut, är journalist och teolog och har efter vad jag tror skrivit en mycket bra bok, enligt den praktiska måttstocken att jag sträckläste boken, som är skriven med stor inlevelse.

Men helt naturligt inställer sig en del reflektioner på problematiska punkter, där Vinterhed kanske borde ha breddat sitt källmaterial. *An American Dilemma* diskuteras mycket i ljuset av framtidsprognoserna i slutkapitlet. Nu tar ju Gunnar uttryckligen avstånd från just det kapitlet i sin minnesbok *Historien om An American Dilemma*, som skrevs på engelska men egendomligt nog aldrig kom ut annat än på svenska, oaktat (eller möjligen på grund av) den stora roll som Gunnar spelat i amerikanskt offentligt liv, enkannerligen medborgarrättsrörelsen. Gunnar förnekar rentav att han skrivit detta kapitel, som han antyder att Arnold Rose tillfogade utan samråd. Nu har originalmanus inte återfunnits, möjligen att det, enligt Gunnars uppgifter till arkivarien Stellan Andersson, aldrig kom fram till Sverige. Den maskinskrivna kopia med något oklar proveniens som faktiskt finns på ARAB överensstämmer dock med den tryckta versionen och synes motsäga Gunnars utsaga.

Vinterhed tar inte riktigt seriöst på diskussionen om makarna Myrdals påstådda nazism under 20-talet. I och för sig tror jag att hon har rätt i sak, när hon avfärdar dessa rykten. Få personer har varit mer aktivt anti-nazistiska än Gunnar. Hans anti-nazism indikeras också av det besök som en företrädare för den tyska motståndsrörelsen gjorde på Gunnars kontor en tid före Stauffenbergs attentat den 20 juli 1944. De ville försöka nå kontakt med Västmakterna och det är klart att de inte skulle valt Gunnar som länk om denne inte varit känd som en pålitlig vän av "ett bättre Tyskland". Gunnar var också mycket expedit när det gällde att hjälpa inte minst judiska intellektuella migranter till en ny och produktiv tillvaro, vilket bl a omvittnas i Fritz Croners memoarer. Gunnar skräder heller inte orden gentemot sin gode vän Gerhard Mackenroth, när denne anpassar sig och blir akademisk "brödnazist". De förblir vänner men Gunnars omdöme om den tyska politrukstyrda universitetspolitiken är mycket tydlig: "fortsätt på den inslagna vägen och isoleringen kommer av sig själv". Till yttermera visso skriver Gunnar ett bevarat förord till svenska upplagan av Mackenroths bok om *Deutsche Jugend in Aufbruch*, med bl a påpekandet att kapitalet nu köpt över nationalsocialismen och nu förväntar sig ränta på ränta av

sina investeringar. Gunnars förord skrivs omedelbart efter det att Hitler fått i uppdrag att bilda regering och är ett skarpt avståndstagande från det nazistiska maktövertagandet.

Det är dock helt enkelt inte bekant vad makarna Myrdal tyckte i olika normfrågor innan de blev socialdemokrater. Brevet handlar mest om kärlekslängtan. Några dagböcker eller liknande från 20-talet finns inte bevarade, efter vad känt är. Det är heller inte bekant när omvändelsen till socialdemokratin sker, annat än att de får partibok först 1932. Gunnar lämnar skilda uppgifter i saken från gång till annan, vilket Rolf Karlbom påpekat. Att Gunnar som ung tillhör unghögern och aldrig avsäger sig arvet från Rudolf Kjellén är känt. Kjellén ger dock inte utrymme för någon "guilt by association"; han ingår onekligen i välfärdsstatens förhistoria – också, som en ursprungskälla av många.

Roland Huntford, i sin kritik av svenskarna som *the blind totalitarians* för trettio år sedan, påstår frankt utan belägg att Gunnar var påverkad av nazismen när han och Alva utformade *Kris i Befolkningsfrågan*.

Journalisten Zarembas ideologiska gytjebrottnings skjuter också bredvid målet, eftersom han snarast dokumenterar att den eugenik som bedrevs längre i Sverige än i Tyskland inte var specifikt nazistisk, utan att de gemensamma influenserna kom från den amerikanska Mellanvästern. Det är mer luthersk reformanda än rasism, även om samer, zigenare och "tattare" i praktiken lär ha blivit påfallande överrepresenterade bland de i folkhemmet oönskade som kom att tvångsterileras. Myrdals kan inte klandras för detta.

Att Myrdals förhållande till nazismen ändå är ett tema beror av att många intellektuella inom vänstern attraherades av främst den socialreformatoriska vänsterfalangen inom nationalsocialismen. Det finns ett idéhistoriskt "isberg" här och makarna Myrdal är ett "case", liksom t ex Karl Mannheim. Pudelnas kärna tror jag ligger i frågan om modernitet vs anti-modernitet, där nazismen som åskådning är kluden. Vidare så var uppenbarligen statsinterventionistisk välfärds politik möjlig att bedriva med skilda ideologiska förtecken. Som Gunnar påpekar 1976 i ett tal inför Nationalekonomiska föreningen, så fördes i

princip samma ekonomiska politik med framgång i USA, Tyskland och Sverige, utifrån keynesianska recept, vilka föregreps av Stockholmskolan.

Vidare är välfärdsstaten från början ett nationellt projekt, vilket fångas i just Kjelléns folkhemsmetafor, framgångsrikt övertagen av Per Albin. Grundtemat är egentligen aristoteliskt, hur avgränsa *demos*, skilja mellan "vi" och "dom". Gunnars mycket aktiva antinazism gör att han kan se den yttersta domens dag an med stor tillförsikt. En arbetshypotes kan vara att Gunnar för en tid hade en "öppen nyfikenhet" beträffande den revolutionära vänsterflygeln (Strasser, Röhm) inom nazistpartiet, vilket det vore ohistoriskt att klandra honom för med facit i hand. Men detta är spekulation från min sida.

Däremot så är myrdalarnas sociala ingenjörskonst ett top down-företag i Saint-Simons anda, snarare än demokratiskt. Det har alltid förbryllat mig hur upplysningsrevolutionärerna ena timmen i liberal anda kan orera om frihet, jämlikhet och broderskap, för att i nästa skissa på närmast geometriska planer för hur det utopiska samhället borde ordnas, till allas bästa och in i minsta detalj. Det är en sorts social "jakobinism", som i viss mån vidlåder också Gunnar, som dock betonar att demokratisk gräsrotstryck legitimerar sociala reformsträvanden.

Enligt min mening så får "andra halvlek" i makarnas liv för stort utrymme – och Alva på Gunnars bekostnad. Fast jag tror även här att Vinterhed i och för sig har rätt i sina omdömen, att Gunnar blev ett monument över sig själv som mest citerade sig själv och inte tänkte några nya tankar efter 1940-talet. Han knäcktes av sviterna från trafikolyckan 1952. Men, *so what?* Att Gunnar nått parnassen och blivit en odödlig klassiker inom samhällsvetenskapen beror i ett långt perspektiv främst av den anti-metafysiska insatsen med *Vetenskap och Politik i Nationalekonomin* samt hans stora "Negerundersökning", som en nydanande socialpolitisk tillämpning av Axel Hägerströms "nihilistiska" värdefilosofi och Max Webers nykantianska "värdeorientering". Alva har dock del i Gunnars samhällsvetenskapliga gärning och gör en betydande egen insats. Det har t ex inte uppmärksamats efter förtjänst att hon aktivt bidrar till den svenska so-

ciologins institutionaliering, genom att förse Prof. Tegen i Lund med kursplaner och litteraturlistor, vilka hon av allt att döma plockat upp i Chicago.

Gunnar piggnar också till som Sveriges "grumpy old man" och hans kritik av vår nya monistiska författning leder också till viss revision. Hans kritik av storskalighet i det enligt hans mening alltför ohistoriska välfärdsbygget är träffande och föregriper också en nu pågående diskussion om demokratin urholkning, till förmån för ett okontrollerat expertvalde.

Den omvittnat egocentriske Gunnar Myrdal var väl ingen velournelle men han stöttade dock hustrun i hennes karriär och hjälpte henne skriva den på sin tid viktiga *Spelet om nedrustningen*. Han inspirerade också Simone de Beauvoir.

Sven Eliaeson

Artikeln är skriven inom projektet Analysing and Overcoming the Sociological Fragmentation i Europe (ANOVASOFIE) stött av EG-kommissionen inom det sjätte ramprogrammet (CIT2-CT-2004-506035).

SANTESSON-WILSON, PETER: *Studier i symbolpolitik*. Lund Political Studies 129, 2003.

Inledning

Termen "symbolpolitik" figurerar tämligen regelbundet i den politiska debatten. I likhet med en term som "taktik" har den vanligen en pejorativ innebörd. Några exempel från tidningarnas ledarsidor kan illustrera detta förhållande:

- Prostitutionsförbudet är en symbolpolitisk "signal" som kommer att motverka sitt eget syfte (*Svenska Dagbladet*, 1998-06-02).
- Moderaternas misstroendevotum mot den socialdemokratiska regeringen 1998 är oan-

svarig symbolpolitik (*Aftonbladet*, 1998-10-06).

– Beslutet att sätta en maximavgift inom barnomsorgen är symboliskt och kommer att leda till ökad efterfrågan som sänker servicekvalitén (*Finansstidningen*, 2000-06-27).

Att beteckna ett beslut som ”symbolpolitiskt” tycks innebära, hävdar Peter Santesson-Wilson i sin avhandling, att det är ”meningslöst, rent av skadligt och en smula bedrägligt, alltid något icke-önskvärt” (sid. 22). Den exakta innebörden blir emellertid i de flesta fall tämligen oklar.

Det är inte bara inom den allmänna debatten som man talar om symbolpolitik. Även inom statsvetenskapen har symbolpolitik ägnats uppmärksamhet. Enligt Santesson-Wilsons uppfattning har dock statsvetarnas intresse varit ganska förstrött. Detta sakernas tillstånd beklagas livligt av vår avhandlingsförfattare. Fenomenet är alltför viktigt för att betraktas som en politisk randforeteelse.

Syfte och frågor

Den hittillsvarande forskningen om symbolpolitik imponerar inte på Santesson-Wilson. Som han ser det lider denna av inte mindre än fyra allvarliga svagheter. Dessa är: oklara definitioner, avsaknad av typologi, otydlig koppling till övrig statsvetenskaplig forskning samt metodologiska svårigheter att fastställa fall av symbolism. Mot bakgrund härav formulerar Santesson-Wilson två syften med avhandlingen. Det första är att utveckla och systematisera en nödvändig uppsättning begrepp och mekanismer för att möjliggöra studium av symbolpolitik. Det andra syftet är att s a s provköra den av honom utvecklade teoretiska apparaten på konkreta fall. Dessa är den svenska regeringens satsning på bredband år 2000 och beslutet tre år tidigare att inleda avvecklingen av kärnkraften med stängningen av Barsebäck 1.

För att uppnå de angivna syftena ställer Santesson-Wilson fyra konkreta frågeställningar:¹

(1) Vad är symbolpolitik?

(2) Hur fungerar symbolpolitikens mekanismer?

(3) I vilken utsträckning och på vad sätt berodde bredbandsaffsningen på symbolpolitik?

(4) I vilken utsträckning och på vad sätt berodde avvecklingsbeslutet på symbolpolitik?

Definitionsförsök

Låt oss börja med frågeställning (1). Santesson-Wilson laborerar själv med ett flertal olika definitioner på symbolpolitik. Här några exempel:

Symbolpolitik är när man vidtar *en politisk åtgärd* för att symbolisera något annat än handlingen ifråga (sid. 16).

Symbolpolitik kan ... definieras negativt, som politiska bevekelsegrunder som *inte* är instrumentella (sid. 40).

Symbolpolitik är när politiska beslut blir viktiga, inte för att de nödvändigtvis har konkreta effekter som man vill uppnå, utan därför att de symboliserar någonting viktigt (sid. 2).

Ovanstående definitioner av symbolpolitik är inte alldeles glasklara. De kan indelas i två grupper: positiva och negativa. I den första gruppen försöker Santesson-Wilson tala om vad symbolpolitik *är*. I den andra gruppen handlar det om att ange vad det *inte* är. Den första definitionen ovan är positiv, den andra negativ och den tredje står med ett ben i varje grupp. Både de positiva och de negativa definitionerna är hos Santesson-Wilson problematiska. Hans positiva definition(er) rymmer omisskännliga drag av cirkularitet. Med en ”cirkeldefinition” menas då en definition där det som skall definieras (definiendum) ingår i det som definierar (definiens). ”The definiens should not contain any part of the definiendum”, förklarar filosofen Max Black i en klassisk lärobok i argumentationsanalys (Black, 1955, sid. 211). Skälet är uppenbart. Cirkeldefinitioner är innehållslösa.

I definiens av ”symbolpolitik” hos Santesson-Wilson ingår både ”symbol” och ”politik” (eller variationer av dessa termer som exempelvis ”symbolisk”). Definitionerna är därmed klart cirkulära.

Problemet med de negativa definitionerna är att de inkluderar alltför mycket. Om symbolpolitik definieras negativt som ”politiska bevekelsegrunder som inte är instrumentella” kommer

definitionen att inkorporera en mängd politiska bevekelsegrunder som inte här någonting alls med symbolpolitik att skaffa. Hit kommer då att räknas bevekelsegrunder som är ett utslag av ren galenskap. Som symbolpolitik kommer vidare att räknas annan typ av irrationalitet som inte är mentala störningar i vanlig mening, såsom exempelvis "group think". Andra exempel på frånavaro av instrumentell rationalitet, vilka inte heller har mycket med symbolpolitik att göra, kan lätt återopas.

Om man utgår från att definitioner är det *enda* instrument man har för att fastställa innebörden hos ett visst begrepp är Santesson-Wilsons begreppsbestämning av symbolpolitik inte så lyckosam. Jag tycker dock inte att man behöver ansluta sig till en sådan semantisk puritanism. Utöver definitioner kan begreppsliga innebörder klargöras också av karaktiseringar, klassifikationer, analyser, osv. Lägger vi de sistnämnda storheterna till de explicita definitionerna lyckas Santesson-Wilson tämligen väl ringa in innebörden, eller innebördena, hos det—obe- stridligen—komplexa begreppet symbolpolitik.

En ny taxonomi

Santesson-Wilson lägger ner stor möda på att utveckla en egen taxonomi för studiet av symbolpolitik. Utgångspunkten för detta systematiserande arbete är följande spörsmål: "Hur kan en politisk fråga göras viktig utan att kausalt påverka politiska mål?". Fyra svar erbjuds. För det första kan frågan placeras i samma *kategori* som någonting viktigt. Den kan för det andra göras *principiellt* viktig. Frågan kan vidare ses som ett *exempel* på något som är viktigt. Den kan för det fjärde—och slutligen—ses som ett *uttryck* för något betydelsefullt. För Santesson-Wilson utgör kategorier, principer, exempel och uttryck *mekanismer* med empirisk förklaringskraft.

Några exempel på taxonomins fyra grupper förtjänar att tas upp. Vi börjar med kategorisering. En fråga *x* görs viktig genom att kopplas samman med en annan fråga *y* vars politiska betydelse är självklar eller oomstridd. Om *x* står för—säg—kommunpolitikens vidlyftiga representerande kan denna typ av beteende göras viktig genom att knyta till ett *y* som "fall av korrup-

tion i det offentliga livet". Santesson-Wilson tänker sig att det finns tre effekter av en kategorisering. *Framhävningseffekten* riktar uppmärksamheten mot vissa egenskaper hos *x* genom jämförelsen med *y* medan *maskeringseffekten* härigenom drar bort uppmärksamheten från egenskaper som *x* faktiskt har. *Smittoeffekten*—slutligen—innebär en tendens att tillskriva *x* vissa egenskaper som i själva verket endast *y* är i besittning av.

Vad gäller mekanismen "principer" så placeras en fråga inte bara i samma kategori som en annan fråga. Vad som tillkommer är att denna likhet har normativa implikationer. När *x* omfattas av samma princip som *y* så får *x* en principiell viktighet överförd från *y*. Ett exempel kan illustrera vad som avses. Vissa myndigheter skaffar sig en egen "informationspolicy", vars syfte från ledningens sida är att kontrollera eller få kunskap om personalens mediekontakter. Ett sätt att göra detta förhållande politiskt viktigt är att sätta det i relation till meddelarfriheten, dvs. en rättighet som anses så betydelsefull av statsmakterna att den givits grundlagsskydd. Genom sammankopplingen med den principiellt viktiga meddelarfriheten får myndigheternas informationsmässiga riktlinjer en så att säga normativ statushöjning.

Frågan *x* kan—för det tredje—vara symboliskt knuten till *y* genom att *x* exemplifierar *y*. Många kategorier har sina prototypiska medlemmar. Mycket av den politiska striden handlar om vad som egentligen skall betraktas som sådana medlemmar av olika politiskt relevanta kategorier. Valrörelsen i Sverige 1988, där miljöfrågor blev dominerande, erbjuder ett tydligt åskådningsmaterial. Döda sälungar kom att bli ett effektivt symboliskt exempel på miljöförstöringen. I de fall där det prototypiska exemplet är värre än den problemkategori som det representerar kan, enligt Santesson-Wilson, resultatet bli symboliskt "överkill". (Han tänker sig också möjligheten av symboliskt "underkill".)

Kategorier, principer och exempel har en viktig egenskap gemensam. De utgör organiserande tekniker, dvs. metoder att klargöra vad som hänger ihop med vad. Den sista av Santesson-Wilsons mekanismer—uttryck—är av ett annat

slag. Här handlar det om utomspråkliga signaler.

Enligt Santesson-Wilson är uttrycket den klassiska och mest avancerade formen av symbolpolitik. Två olika moment existerar här. Det ena momentet rör den handlandes avsikter, känslor, motiv och liknande sinnestillstånd. Det andra momentet gäller att andra människor tolkar aktörens handling som en ”markör” för just dessa psykiska tillstånd. Termen ”markör” kan i detta sammanhang ges olika innebörder. Den kan avse *symptom*, dvs. yttre iakttagbara fenomen som röjer förekomsten av specifika mentala tillstånd. Här behöver inte föreligga någon som helst kommunikativ avsikt. Ett enkelt exempel är tårar – synliga företeelser som avslöjar att någon är ledsen. Symptom måste skiljas från *poser* där en kommunikativ avsikt är för handen och där aktören försöker ge sken av att ett (genuint) symptom existerar. Ett klassiskt exempel på en pose är låtsad ledsnad – ”krokodiltårar”.

På basis av distinktionen mellan symptom och poser uppställer Santesson-Wilson en mycket intressant tes:

Symbolpolitikerns viktigaste problem och värdefullaste färdighet är att få sina poser tolkade som symptom. (sid. 53)

Santesson-Wilson ger olika exempel på effekterna av symbolpolitiska uttryck. Ett fall här är så kallade *inläsningseffekter*. En sådan effekt uppstår när handlingen *x* tolkas som ett uttryck för intentionen *y* och härigenom ger upphov till att handlingen icke-*x* tenderar att tolkas som ett uttryck för intentionen icke-*y*. Vi kan illustrera detta förhållande med EU:s initiala blockad av Österrike efter det att Jörg Haiders Frihetsparti kom att ingå i den österrikiska regeringen. Blockaden tolkades som ett uttryck för avståndstagande från den nya regeringskonstellationen. ”Blockadens upphävande riskerade därför att tolkas som ett uttryck för acceptans”, hävdar Santesson-Wilson (sid. 54).

Santesson-Wilson utvecklar, som framgått, en ny taxonomi för studiet av symbolpolitik. Den diskuteras grundligt. Att den representerar ett värdefullt tillskott till det statsvetenskapliga studiet av symbolpolitik är uppenbart. Här finns emellertid en begreppslig komplikation. Denna

gäller relationen mellan definition av symbolpolitik och dessa mekanismer. Santesson-Wilson tycks anse att denna relation är av empiriskt slag. Om så vore fallet vore det möjligt att först identifiera fall av symbolpolitik och sedan undersöka förekomsten av mekanismerna. Detta tror jag emellertid inte låter sig göras. Som jag ser det kan man inte identifiera några fall av symbolpolitik om man inte först konstaterar förekomst av kategorier, principer, osv. Om detta är riktigt blir då mekanismerna att se som definitionskomponenter.

Vad som däremot förefaller vara genuina empiriska mekanismer är de fenomen som Santesson-Wilson förknippar med kategorier, principer, osv. Jag syftar på framhävningseffekter, inläsningseffekter med flera. De sistnämnda tycks vara empiriskt men inte begreppsmässigt knutna till de förstnämnda.

Att studera symbolpolitik

Hur kan man då gå tillväga för att fastställa att fall av symbolpolitik föreligger? Ett första tänkbart svar avvisas prompt av Santesson-Wilson. Att fråga aktörerna om deras eget agerande är inte någon framkomlig väg. ”Vi kan inte förvänta oss att aktörerna själva tillstår att egna politiska beslut präglas av symbolpolitiska aspekter”, hävdar han (sid. 65).

Två andra metoder skisseras: Kontrafaktiska idealtyper och tolkning. Den första metoden innebär att forskaren gör ett tankeexperiment.² Den avgörande frågan gäller vad som vore ett ”rimligt rationellt” beslut om det vore baserat uteslutande på det underlag och de officiella och inofficiella motiv som aktören ”rimligen” har. Det är uppenbart att vad som här föresvävar Santesson-Wilson är någon idealtypisk form av instrumentell rationalitet. Om beslutet avviker markant från vad som vore rationellt under givna betingelser kan forskaren, enligt honom, sluta sig till att detta vilar på symbolpolitiska bevekelsegrunder.

Den andra metoden att studera symbolpolitik är genom tolkning, ”dvs. genom att närma sig beslutet hermeneutiskt” (sid. 68). För Santesson-Wilson innebär tolkning i denna mening att den begriplighet som efterfrågas är vad en poli-

tisk handling betyder för den handlande själv. Jag återkommer till en diskussion av den hermeneutiska dimensionen.

Teorianknytning

Efter genomgången av definitioner, taxonomi och metodologi övergår Santesson-Wilson till att förankra studiet av symbolpolitik i modern statsvetenskaplig forskning. Denna sammankoppling är ofrånkomlig, hävdas det. Man kan inte studera symbolpolitik utan att ha tillgång till modeller för politiska beslutsprocesser. Det faller sig naturligt att det är i första hand policyteorier som här kan erbjuda vägledning. I rask takt presenteras ett antal av de senaste decenniernas teoribildningar. Snabbporträtt av teorier om "jämtrianglar", "issue-networks", "advocacy coalitions", "serial shift", "venue shopping" m.m. ges.

Santesson-Wilson har ett dubbelt syfte med att länka samman symbolpolitik och policyteorier. Utöver vad som redan sagts – att studiet av symbolpolitik inte kan ske utan modeller av beslutsfattande – finns också syftet att visa att symbolpolitiska "variabler" kan berika och nyansera policyforskningen.

Efter avslutad teorigenomgång uppställer Santesson-Wilson en ny – och rimlig – tes. Han menar att det inte finns några renodlade fall av symbolpolitik eller av "substanspolitik". "Det handlar alltid om blandningar och graderade fenomen" (sid. 108). Som han ser det är därför en fråga som "hur vanligt är det med symbolpolitik?" felställd. Som statsvetare bör vi i stället fråga oss när symbolpolitiska faktorer förekommer, hur mekanismerna fungerar och vilka effekter de har på beslutsprocesserna.

Två empiriska testfall

Santesson-Wilsons ger en kortfattad motivering till valet av de två empiriska fallen. De har, hävdar han, utomvetenskapligt intresse och de utgör fall där man kan förvänta sig finna inslag av symbolpolitik. Bredbandsfallet motiveras dessutom med att hela IT-politiken är ett statsvetenskapligt utforskat område.

Santesson-Wilson lägger således inte ned mycket möda på att motivera sitt val av de två fallen. Hade hans syfte varit att testa en teori hade detta förhållande varit mycket otillfredsställande. De magra motiveringarna hade också varit otillräckliga om huvudsyftet varit att förklara beslutsutfallet. Nu ingår visserligen det sistnämnda i syftet men det är uppenbart att detta inte är den centrala uppgiften. Vad Santesson-Wilson i första hand är ute efter är att pröva om den symbolpolitiska metod- och teoriapparaten fungerar. Med ett sådant huvudsyfte hade man kunnat välja nästan vilka fall som helst som har haft någon politisk betydelse. Några starka skäl till kritik till valen av fall finns således inte.

Vad gäller materialsituationen är denna, enligt vår avhandlingsförfattare, olikartad i de två behandlade fallen. Den är god i kärnkraftsfallet men mindre god i bredbandsfallet. Han har därför i det senare fallet kompletterat det skriftliga materialet med ett tiotal intervjuer.

De två fallstudierna följer en gemensam mall. Först ges en fyllig beskrivning av hur den politiska process var beskaffad som ledde fram till besluten. Framställningen här vägleds av public policylitteraturens teoretiska perspektiv. Härfter sker en analys av politikernas instrumentella bevekelsegrunder. Slutligen skärskådas i vad mån de symbolpolitiska mekanismerna kan belysa, eller förklara, varför det gick som det gjorde.

Fall 1: Bredbandssatsningen

Den socialdemokratiska regeringen framlade våren 2000 en ambitiös satsning på IT-området. Slagordet var "informationssamhälle åt alla". Under fyra år skulle statsmakterna anslå över åtta miljarder kronor för att främja en landsomfattande utbyggnad av bredband. Hur skall denna satsning förstås?

Santesson-Wilson tecknar först en bild av hur frågan uppkom och utvecklades. Initiativtagare till att placera IT-frågorna på den politiska agendan var den borgerliga regeringen under Carl Bildts ledning. Våren 1994 tillsattes en statlig kommission för att främja IT-användningen i Sverige. För att markera frågans stora politiska betydelse blev statsministern själv ordförande i

kommissionen. Bildt lanserade en metafor som skulle bli viktig i efterföljande debatt, nämligen bredbandskommunikation som en järnväg. Eller som man ofta kom att säga – ”järnväg”. Den socialdemokratiska regeringen som tillträdde 1994 fortsatte på den inslagna vägen om än med en viss makropolitisk nedkylning. Nya IT-kommissioner tillsattes. Santesson-Wilson gör gällande att den ”advocacy coalition” som fanns i policysubsystemet under den borgerliga regeringen levde vidare och accepterades av den nya regeringen.

På den makropolitiska nivån skedde en upptrappning 1997. Carl Bildt riktade uppmärksamheten på en ny IT-fråga som snart skulle komma att helt dominera debatten, nämligen bredband. Han lanserade målet om att alla Sveriges skolor skulle få bredbandsuppkoppling senast år 2000. Nu myntades slagordet ”bredband åt alla”. Efter valförlusten 1998 bidrog Centerpartiet – i sin jakt på nya valvinnande frågor – att ytterligare makropolitiskt upgradera IT-frågan. I en uppmärksammat motion lanserades idén om ”digital allemansrätt”. Regeringen ställde sig inte avvisande. I propositionen ”Ett informationssamhälle åt alla” (1999/00:86) kopplas IT-politiken till en lång rad andra politikområden. Den antogs bland annat befrämja tillväxt, sysselsättning, regional utveckling, demokrati, livskvalitet och jämställdhet.

Så såg alltså huvuddragen ut i den policyprocess som ledde fram till bredbandspropositionen våren 2000. Vad var då av symbolpolitisk betydelse här? Santesson-Wilsons grundläggande metodgrepp är den avgörande testfrågan: Går regeringens engagemang att förklara utslutan- de med hjälp av instrumentella bevekelsegrunder? Och Santesson-Wilsons svar på denna nyckelfråga är ett resolut Nej.

Två typer av skäl anges för detta oreserverade omdöme. För det första var regeringens beslutsunderlag skäligen tunt. Det fanns helt enkelt inte några starka belägg för att bredbandssatsningen skulle kunna få alla de goda konsekvenser som regeringen angav som skäl för denna. För det andra fanns tungviktiga invändningar mot satsningen som tämligen lättsinnigt viftades bort. De senare handlade främst om bredbands- efterfrågan på landsbygden. Så menade exem-

pelvis statliga KFB att den aviserade IT-politiken snarare skulle påskynda urbaniseringen än motverka den.

Santesson-Wilson nöjer sig inte med att försöka visa att den analyserade IT-satsningen inte kan förklaras – eller försvaras – på instrumentella grunder. Hans syfte är också att visa att denna rymmer ett antal mekanismer hämtade från den symbolpolitiska verktygslådan. Vi kan med andra ord vänta oss hänvisningar till kategorier, principer, exempel och uttryck. Låt mig här ge ett par illustrationer.

Vi har redan återoppat hur bredbandssatsningen av politiska nyckelaktörer jämfördes med statens tidigare – och framgångsrika – ansvar för den fysiska infrastrukturen. Mest populär i detta sammanhang var parallellen med järnvägen. En smittoeffekt uppträdde här genom att låta bredbandsfrågan associeras med nationella framgångsprojekt.

Uttryck i form av poser och inläsningseffekter dokumenteras. Regeringens företrädare, och då främst dåvarande näringsministern Björn Rosengren, froterade sig gärna med IT-ekonomins stjärnskott som exempelvis Jonas Birgersson. Santesson-Wilson tolkar detta umgänge som en pose. Den skulle tolkas som ett symptom på att regeringen hade god inblick i de villkor som framtiden skulle komma att ställa på politiken.

En avgörande inläsningseffekt blev enligt Santesson-Wilson följden av att Carl Bildt så tidigt och energiskt grep sig an IT-politiken. Den socialdemokratiska regeringen kunde inte avvika från den utstakade vägen utan att framstå som teknikfientlig.

Kan man då sammanfattningsvis konstatera att bredbandsbeslutet berodde på symbolpolitik? Santesson-Wilsons svar är försiktigt. Han gör bedömningen att ”beslutet knappast kan förklaras utan att ta hänsyn till sådana /symbolpolitiska/ mekanismer” (sid. 212).

Det finns ett inslag i bredbandsfallet som kunde uppmärksammas mer. Santesson-Wilson noterar att regeringens intresse för bredbandssatsningen försvann snabbt. Någon diskussion av hur detta faktum skall tolkas (eller förklaras) görs inte. En möjlig tolkning är att det hastigt falnande intresset är ytterligare ett belägg för att frågan hade symbolkaraktär. Hade ett genuint

politiskt intresse funnits hade detta visat sig i ett mer långsiktigt engagemang. En annan tolkning kan ta fasta på den svåra kris i vilken hela IT-branschen hamnat. Denna kris visar, hade man kunnat resonera, att regeringen tvingades att sakpolitiskt ompröva sin inställning till bredband och andra IT-frågor. Enligt denna tolkning var regeringens engagemang sakligt motiverat av den stora betydelse som man (genuint) tillskrev bredbandsutbyggnad och andra IT-satsningar. Krisen fick med andra ord regeringen att här – på rationella grunder – tänka om.

Fall 2: Kärnkraftsavvecklingen inleds

Här är inte platsen att ens kortfattat beskriva den politiskt svåröverskådliga kärnkraftsfrågan. Jag nöjer mig med att ange några få nyckelelement i frågans utveckling. Under 1950- och 1960-talen hanterades kärnkraften, enligt Santesson-Wilson, av en uppsättning aktörer i ett välavgränsat tekniskt subsystem. Här verkar karakteriseringen ”järntriangel” ligga nära till hands. Under första delen av 1970-talet skedde en ”serial shift”. Frågan blev föremål för intensiv politisk mobilisering. En ny konfliktdimension i svensk politik skapades. Dramatiska politiska makskiften ägde rum. Ett 44-årigt socialdemokratiskt regeringsinnehav gick i graven. En ny borgerlig regering sprängdes inifrån.

Under 1980-talet följde en folkomröstning i frågan och ett beslut om avveckling före år 2010 togs. ”Oåterkalleliga” beslut om förtida avveckling av kärnkraften fattades senare under decenniet. I början av 1990-talet upphävdes detta beslut. Så småningom avskrivs även beslutet om året 2010 som en stupstock för denna kraftkälla. Energipolitiken är en politisk sektor där löften och utfästelser har haft en kort livslängd.

Den uppgörelse i kärnkraftsfrågan som intresserar Santesson-Wilson ägde rum i början av februari 1997. Den socialdemokratiska regeringen under Göran Perssons ledning ingick en överenskommelse med centern och vänsterpartiet. Den första Barsebäcksreaktorn skulle stängas före den 1 juli 1998 och följas av en stängning också av den andra Barsebäcksreaktorn. Den senare avstängningen skulle ske före

den 1 juli 2001. Här var dock villkoret att elbortfallet kunde kompenseras.

Enligt Santesson-Wilson innebar överenskommelsen att regeringen lyckades krångla sig ur en tilltrasslad målkonflikt. Energipolitikens viktigaste målsättningar om bland annat minskade koldioxidutsläpp, bevarande av orörda älvar och billig el till den elintensiva industrin, utgjorde en ”rävsax”.

Liksom i fallet bredbandsatsningen börjar Santesson-Wilson analysen av det symbolpolitiska inslaget i avvecklingsbeslutet med att granska de instrumentella skälen för ett sådant beslut. Kan dessa ha haft att göra med att det nu fanns utrymme i elenergibalansen? Eller att det allmänna opinionsläget satte regeringen under tryck? Eller att danska påtryckningar låg bakom? Santesson-Wilson finner dylika instrumentella grunder föga övertygande.

Men, frågar han till sist, kan man inte se uppgörelsen med centerpartiet som ett fall av klassisk parlamentarisk kohandel? Han har faktiskt inte mycket att invända mot en sådan motivförklaring. Den behöver emellertid ”nyanseras”. För det första kan man fråga sig om inte det fanns andra möjligheter att säkra regeringsunderlaget till lägre politiska kostnader. För det andra finns det – enligt Santesson-Wilson – inte någon självklar motsättning mellan ”kalkylerat beteende” och symbolism. Kohandeln blir en mer övertygande motivförklaring, hävdar han, när man analyserar den som ett fall av ”instrumentell symbolism”. Med detta till synes motsägelsefulla uttryck avses i detta fall att regeringen på ett kalkylerat sätt använde sig av ”en uttrycksfull åtgärd i syfte att lösa ett konkret problem och ta sig ur rävsaxen” (sid. 195-6).

I likhet med bredbandsfrågan är den inledande kärnkraftsavvecklingen, enligt Santesson-Wilson, rik på symbolpolitiska inslag. Några få exempel räcker som illustration av detta förhållande.

När kärnkraftsmotståndet vaknade på 1970-talet var det mycket vanligt att koppla samman kärnkraft med kärnvapen. Denna kategorisering fungerade som ett slags ”guilt by association”. Under samma epok blev också kärnkraften ett prototypiskt exempel på all typ av teknologisk arrogans som förknippades med storskalighet,

miljöförstöring och bristande demokrati. Santesson-Wilson talar här om ett symboliskt "överkill". Det är emellertid inte hans uppfattning att symbolpolitiska mekanismer av detta slag låg bakom regeringens beslut i Barsebäcksfrågan. Snarare handlade det om att med hjälp av symbolpolitiska signaler komma ur de målkonflikter ("rävsaxen") som regeringen hade att tampas med. Olika signaler utsändes till olika inblandade grupper.

Genom två samtidiga åtgärder skulle rävsaxen "öppnas". Å ena sidan gällde det att signalera att man fortfarande menade allvar med avvecklingen av kärnkraften. Denna vilja demonstrerades genom att lägga ner en mindre reaktor. Å andra sidan var det viktigt att hålla modet uppe hos LO, den elintensiva industrin och kapitalmarknaden. Den bortre parentes (år 2010) avvecklades definitivt och fortsatt nedläggning av kärnkraftverk villkorades. Ersättningsenergi måste tillkomma i tillräcklig takt.

Santesson-Wilson menar inte att den besvärliga målkonflikten löstes på lång sikt. Snarare innebar avvecklingsbeslutet att den omedelbara målkonflikten kunde skjutas på framtiden. Han betonar att regeringens väg ur rävsaxen hade partitaktiska fördelar. Med den nya energiöverenskommelsen ökade splittringen i det borgerliga lägret.

Hur ser då en sammanfattande analys av avvecklingsbeslutet ut? Berodde det på symbolpolitik? Santesson-Wilsons svar här är mer komplicerat än vad gäller bredbandsbeslutet. Han hävdar – å ena sidan – att symbolpolitiska faktorer förklarar vägen fram till de målkonflikter som den socialdemokratiska regeringen stod inför efter valet 1994. Han gör – å andra sidan – inte den bedömningen att sådana faktorer "skulle vara av vikt för att förklara det som sedan hände" (sid. 214). Samtidigt hävdar Santesson-Wilson emellertid att beslutet att stänga Barsebäck 1 "kan förklaras som ett symboliskt uttryck för en politisk intention som regeringen inte kunde uttrycka trovärdigt på något annat sätt" (sid. 215). Han anser att beslutet kan förklaras som ett tydligt fall av "instrumentell symbolism".

I fallet kärnkraftsfrågan koncentrerar sig Santesson-Wilson på avvecklingsbeslutet. Betraktar man hela frågans utveckling det senaste hal-

va seklet går det att anlägga ett annat perspektiv än han gör. Utan att hemfalla åt några mer vidlyftiga konspirationshypoteser kan man i detta fall ana förekomsten av en hård och beslutsam elit som besuttit en häpnadsväckande förmåga att klara av alla kritiska utmaningar. Trots trettio år av intensiva ifrågasättningar och avvecklingsbeslut är nu kärnkraftens långsiktiga överlevnad (av allt att döma) långsiktigt säkrad. Och Sverige är det land i världen där mest elektricitet per capita kommer från kärnreaktorer (Kåberger, 2002).

Aktör, handling och hermeneutik

Santesson-Wilson ansluter sig inte explicit till någon tydlig aktörsteori. Hans positionsbestämningar är i första hand negativa. Han tar exempelvis avstånd från rational choice-teorin. Denna teori sägs sakna en realistisk mikroteori om mänskligt beslutsfattande.

Skall man göra det som Santesson-Wilson gör, nämligen att fastställa vad som är rationellt respektive irrationellt handlande i givna situationer, klara man sig inte utan en aktörsteori.³ Denna kommentar får inte förleda läsaren tro att han är ute i ogjort väder när han gör sina analyser. Santesson-Wilson håller sig *i praktiken* med en aktörsteori – rational choice. Denna teori används dock inte främst för att förklara vad aktörer gör. Hos honom blir rational choice i första hand en normativ modell för rationellt beslutsfattande. Den för Santesson-Wilson grundläggande kontrafaktiska metoden vilar på rationalitetsantaganden som är omisskännligt präglade av denna modell.

Ett viktigt inslag i rational choice handlar om informationssökning. Rationella aktörer söker information om handlingsalternativs egenskaper och konsekvenser så länge marginalkostnaden för denna aktivitet inte överstiger marginalnyttan. Det är naturligtvis mycket svårt att i praktiken avgöra var den punkt i informationsökningen befinner sig där marginalkostnad och marginalnytta är lika. Men, som bland andra Jon Elster påpekat, intuitiva bedömningar är möjliga (Elster, 2001). Det är just sådana intuitiva bedömningar som Santesson-Wilson gör. Vi kan konstatera att så är fallet genom att studera under

vilka omständigheter han påstår att svenska politiker brister i rationalitet. Gemensamt för dessa fall tycks vara att inblandade aktörer lägger ner mycket liten möda på att informera sig om olika förslags konsekvenser. Några fall handlar exempelvis om när politiker struntar i information (eller kunskap) som redan finns tillgänglig. I fall av denna typ hade informationssökningen uppenbarligen varit förknippad med obetydliga kostnader. Enligt rational choice är det naturligtvis irrationellt att bortse från relevant och lätt-tillgänglig information (eller kunskap). Det kan tillfogas att de intuitiva bedömningar om informationssökning som Santesson-Wilson gör förefaller mig helt rimliga.

Låt mig så övergå till att ta upp några problem förknippade med *tolkning*. Santesson-Wilson är medveten om att studiet av symbolpolitik kan göras genom att aktörers handlingar tolkas. Han säger själv att vi här har en hermeneutisk dimension. Denna dimension får hos honom inte riktigt den tyngd den förtjänar. Den ontologiska aspekten av att mänskliga handlingar har *innebörd* – och det är denna som tolkas – är mycket viktig i alla typer av samhällsvetenskapliga studier.⁴ Detta gäller alltså inte bara studiet av symbolpolitik. Det skall också betonas att vilken innebörd en handling har inte kan reduceras till frågan om vilka motiv eller intentioner aktören har.

Det ovan sagda medför att det existerar former av symbolpolitik som med Santesson-Wilsons synsätt tenderar att försvinna ur blickfånget. Jag tänker på politiska handlingar där det symboliska inslaget är själva kärnan i handlingen och där denna inte på något sätt kamouflerar mer substantiella aspekter. Denna form av symbolpolitik kan exemplifieras med vad som hände år 1970 när den dåvarande (väst)tyske förbundskanslern Willy Brandt var på officiellt besök i Polen. Vid monumentet över det av tyskarna förintade judiska gettot i Warszawa föll han på knä med knäppta händer och nedböjt huvud. Ingen kunde missförstå det djupt symboliska i Brandts handling. I fall som detta verkar det poänglöst att först undersöka om det här brast i instrumentell rationalitet innan man kan fastställa förefintligheten av symbolpolitik.⁵ För att tolka vad Brandt gjorde måste man (åtminstone) vara någorlunda förtrogen med ritualerna inom kris-

tenden.⁶ Utan en sådan förtrogenhet är Brandts handling obegriplig.

Normativa synpunkter

När man anlägger normativa synpunkter på symbolpolitik bör två olika slag av frågor hållas isär. (i) Kan forskaren på ett värderingsfritt sätt fastställa förekomst av symbolpolitik? Och (ii) Vilken normativ status har själva fenomenet symbolpolitik?

Santesson-Wilson diskuterar inte (i). Jag tror att han tar för givet att forskaren kan undersöka symbolpolitik utan att själv fälla några normativa omdömen. Denna uppfattning är inte självklart sann. Man kan med viss rätt hävda att själva utgångspunkten för Santesson-Wilson är normativ. Han utgår ju från en viss uppfattning av rationellt beslutsfattande, som är normativ. Den kontrafaktiska metoden går ut på att studera avvikelser från rational choice modellen. Valet av just denna modell kan diskuteras. Jag tror inte Santesson-Wilson kan berättiga detta val utan att tillgripa någon typ av normativa argument.

Det finns emellertid en annan aspekt av (i) där värderingsfrihet är möjlig. När väl modellen är vald är det möjligt att *tillämpa* den utan att värderingar behöver komma till användning. Det är i princip möjligt att empiriskt avgöra om avvikelser från denna modell i enskilda fall föreligger eller ej.⁷

Vad gäller (ii) intar Santesson-Wilson en något vacklande hållning. Å ena sidan hävdar han att "allt som är symbolpolitik är inte lögnaktigt" (sid. 65). Här medges alltså ett utrymme för en moraliskt anständig form av symbolpolitik. Å andra sidan gör han emellertid gällande att symbolpolitikerns "viktigaste problem och värdefullaste färdighet är att få sina poser tolkade som symptom" (sid. 53). I detta fall medges knappast någon plats för en anständig form av symbolpolitik. Att försöka få poser tolkade som symptom är ju en typ av bedrägeri.

Under disputationen frågade jag Santesson-Wilson om han kunde ge något exempel på symbolpolitik utan bedrägliga inslag. Han gav då som exempel den kompensation som staten har utbetalat till offren för den statliga steriliseringspolitiken under åren 1935–1975. Jag är be-

redd att acceptera att vi här har ett exempel på en symbolpolitik som (i huvudsak) inte är något annat än den utger sig för att vara – och som är hedervärd.⁸

Avslutande synpunkter

Santesson-Wilsons utläggningar om begreppet symbolpolitik inte är alldeles tillfredsställande. Ett något större mått av begreppslig stringens hade varit önskvärd. Dessa kritiska synpunkter innebär emellertid inte att Santesson-Wilsons analyser av symbolpolitik är röriga eller oklara. Så är inte fallet. Hans taxonomi är genomtänkt – och mycket användbar.

Det har sagts att samhällsvetenskapens uppgift är att tala om fenomen som alla känner till på ett språk som ingen förstår. I Santesson-Wilsons fall stämmer detta bara till hälften. Han talar om välbekanta ting men han gör det på ett sätt som de flesta kan förstå. Klarhetens dygd hålls i ära. Språkbehandlingen i avhandlingen är genomgående god, delvis mycket god. En och annan formulering gör läsaren på riktigt gott humör.

Avhandlingen är inte bara välskriven. Den är dessutom mycket läsvärd och bitvis skarpsinnig. Slutsatserna är överlag solida. Och en myckenhet av goda analytiska kommentarer berikar framställningen. Som ett bland många exempel här kan jag hänvisa till analysen av skillnaden mellan lämplighetslogik och konsekvenslogik.⁹ Santesson-Wilson argumenterar övertygande för ståndpunkten att lämplighetslogiken kan omformuleras till en variant av konsekvenslogiken (sid. 81–84).

Det åligger opponenter att i ett framlagt alster registrera vetenskapliga brister och vetenskapliga förtjänster. Så har här skett. Santesson-Wilsons avhandling har – sammanfattningsvis – långt fler förtjänster än brister. Läs den!

Gunnar Falkemark

Recensionen ovan baseras på min fakultetsopposition i maj 2003.

Noter

1. Officiellt håller sig Santesson-Wilson endast med tre frågeställningar – här angivna som (2) – (4). Jag tar mig friheten att tillfoga en första frågeställning. Härigenom får vi bättre passning till vad han faktiskt gör.
2. Termen "tankeexperiment" är min egen. Santesson-Wilson talar själv om att "rekonstruera" aktörens mål och beslutsunderlag.
3. För en grundlig diskussion om aktörsteori, rationalitet och förklaring, se Martin och McIntyre (2001, särskilt del IV).
4. Goda introduktioner till hermeneutik och tolkningsproblem i samhällsforskning är Föllesdal, Wallöe och Elster (1993, kap. 4) och Martin och McIntyre (2001, del III).
5. Santesson-Wilson hävdar nämligen att "avvikelser från ett idealtypiskt instrumentellt beteende ger oss ett tolkningsutrymme" (sid. 72). För honom är således frånvaro av instrumentell rationalitet ett nödvändigt villkor för att symbolpolitik skall föreligga.
6. Det kan ha sitt intresse att notera att Brandts symbolmättade handling var oplanerad. Brandt beskriver själv händelsen i sina *Minnen* (1990). Han förklarar: "Jag hade inte planerat något, men jag hade lämnat slottet Wilanow, där jag inkvarterats, i en känsla av att jag måste ge uttryck för den speciella innebörd som tillkom minnesstunden vid monumentet över ghetton. Vid den tyska historiens avgrund och under bördan av de miljoner som mördats gjorde jag vad människor gör när orden inte räcker" (sid. 198).
7. Man kan möjligen säga att själva bedömningen om dessa avvikelser är "stora" eller "betydande" fordrar värdemässiga ställningstaganden från forskarens sida.
8. Regeringen ger rätt till personer som steriliserats mot sin vilja eller på någon annans initiativ att ansöka om en ersättning från staten om 175.000 kronor (Regeringens skrivelse, 2000/01:73).
9. En standardreferens vad avser denna distinktion är March och Olsen (1989, sid. 160-162).

Referenser

- Black, Max: *Critical Thinking*. Prentice-Hall, 1955.
 Brandt, Willy: *Minnen*. Bergh & Bergh, 1990.
 Elster, Jon: "The Nature and Scope of Rational-Choice Explanation", i Martin och McIntyre (2001).

Föllesdal, Dagfinn, Wallöe, Lars och Elster, Jon: *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*. Thales, 1993.

Kåberger, Tomas: "Swedish Nuclear Power and Economic Rationalities", *Energy and Environment*, Vol. 13, No.2, 2002.

March, James G. och Olsen, Johan P.: *Rediscovering*

Institutions. The Free Press, 1989.

Martin, Michael och McIntyre, Lee (eds.): *Readings in the Philosophy of Social Science*. The MIT Press, 2001.

Abstracts

BENT FLYBJERG: *Fem missförstånd om fallstudieforskning*. (FIVE MISUNDERSTANDINGS ABOUT CASE-STUDY RESEARCH).

This article examines five common misunderstandings about case-study research: (1) Theoretical knowledge is more valuable than practical knowledge; (2) One cannot generalize from a single case, therefore the single case study cannot contribute to scientific development; (3) The case study is most useful for generating hypothesis, while other methods are more suitable for hypothesis testing and theory building; (4) the case study contains a bias towards verification; and (5) It is often difficult to summarize specific case studies. The article explains and corrects these misunderstandings one by one and concludes with the Kuhnian insight that a scientific discipline without a large number of thoroughly executed case studies is a discipline without systematic production of exemplars, and that a discipline without exemplars is an ineffective one. Social science may be strengthened by the execution of more good case studies.

BJÖRN BADERSTEN: *Att studera det önskvärda – om värdeanalys och normativ metod* (ANALYZING THE DESIRABLE. ON VALUES AND NORMATIVE METHODOLOGY).

Over the last decades there has been a growing interest in normative theory within the social sciences in general and political science in particular. Timeless questions of good and bad, right and wrong, and of the nature and justification of the good society—of what the good society *ought* to be—have thus surfaced again. Yet, however, not much has been written on the specific methodological issues that arise when explicitly approaching normative questions on so-

cial scientific, i.e. systematic and inter-subjective, grounds. Departing from a reflection concerning the conceptual meaning of norms and values—the anchor of normative analysis—and by confronting different axiological positions, this essay formulates a few guiding principles for a normative methodology. These principles include requirements on internal validity (accuracy, consistency, clarity, coherence, and inter-subjective reasoning) as well as external validity (external justification, plausibility, and empirical relevance).

MAGDALENA BEXELL: *Statsvetenskap och studiet av mänskliga rättigheter* (POLITICAL SCIENCE AND THE STUDY OF HUMAN RIGHTS).

This article contains an overview of how the study of human rights issues has developed into a separate multidisciplinary field of academic study and education in Sweden. Its relationship to the different fields of political science is outlined, as well as general problems of a multidisciplinary subject. Three contributions to an edited volume containing Swedish and foreign scholarship on human rights issues drawn from the Swedish Forum for Human Rights, a biannual gathering of practitioners and scholars, are discussed. Those contributions deal with the tensions between universalist and relativist approaches to the character of human rights, the tensions between the development of international law and power relations in international politics, and, thirdly, tensions between group rights and individual rights.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Professor Bent Flyvbjerg är verksam vid Institut for samfundsudvikling og planlægning i Aalborg.

Fil.dr Björn Badersten är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Magdalena Bexell är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Professor Beatrice Halsaa är verksam vid senter for kvinne- og kjønnsforskning i Oslo.

Docent Roine Johansson är verksam vid institutionen för samhällsvetenskap i Östersund.

Fil.dr Ingrid Helgøy är verksam vid Stein Rokkans senter for flerfaglige samfunnstudier i Bergen.

Professor Eva Sørensen är verksam vid Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi i Roskilde.

Professor Sven Eliaeson är verksam vid Centre for Social Studies i Warszawa.

Docent Gunnar Falkemark är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

RATIO

Näringslivets
forskningsinstitut

USA-STIPENDIUM FÖR DOKTORAND

Ratio utlyser ett stipendium för en i Sverige verksam doktorand, att under en termin bedriva forskarstudier vid George Mason University (GMU) utanför Washington, D.C. inom ramen för ämnena public choice, österrikisk/schumpeteriansk nationalekonomi eller rättsekonomi. Stipendiebeloppet är på 150 000 kr.

Du som är intresserad bör inkomma med CV, en uppsats, en referens samt ett brev om max 2 A4-sidor som förklarar hur stipendiet bidrar till din framtida forskning. Handlingarna ska vara Ratio tillhanda senast den 15 juni 2005.

Mer information om GMU och James M. Buchanan Center for Political Economy, som är Ratios samarbetspartner, finns på www.gmu.edu/jbc

Stipendiet utdelas med stöd av Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser.

Eventuella frågor samt handlingar skickas till niclas.berggren@ratio.se

www.ratio.se

Anvisningar till författare

Manuskript insändes per e-post till Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se som orbehandlingssdokument. Uppsatser och översikter granskas genom anonym peer-review. Författaren får dock ta del av granskarnas kommentarer. Litteraturgranskningar och meddelanden genomgår redaktionell granskning. Efter beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript som ordbehandlingssdokument per e-post till Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund, tel. 046-222 10 71, Bengt.Lundell@jur.lu.se. Tidskriften byter från årgång 107 layout och redigeringssteknik.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel anges på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress inklusive e-postadress och telefon.
- 2 *Uppsatser* och *översikter* inleds med en *abstract* på engelska, högst 150 ord. Uppsatsers omfång bör ej överstiga 75 000 tecken, inkl. noter, exkl. litteraturförteckning.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas separat. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentesssystemet. Ex: (Lukes 2005: 5-7, Gilljam – Hermansson 2003: 10). Kommenterande fotnoter numreras löpande.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Dahl, Ann-Sofie. 2005. Freivalds förklaringar, *Smedjan* 20/1, tillgänglig på <http://www.smedjan.com>, citerad 2/2 2005.

Esaiasson, Peter, 2003. Vad menas med folkviljans förverkligande?, s 30–53 i Gilljam, Mikael – Hermansson, Jörgen (red), *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Hall, Patrik, 2004. Autonoma krafter och anpassade människor: diskursiv makt inom svensk IT-politik, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 106, s 97–124.

Hegeland, Hans, 2004. "Europeiska unionen I nationella parlament – inrikespolitik eller utrikespolitik?". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Europaforskning, Stockholm.

Sjölin, Mats, 2004. *Politisk etik*. Lund: Studentlitteratur.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Katarina Barrling Hermansson: *Partikullurer. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 159. Uppsala 2004: Acta Universitatis Upsaliensis.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige
